

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

На правах рукопису

ТРУШ МАРТА ІГОРІВНА

УДК 342.9

СУДОВЕ РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник
Школик Андрій Михайлович,
кандидат юридичних наук, доцент

Львів – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУТУ СУДОВОГО РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ	
1.1 Генеза адміністративної юстиції та її центрального інституту – судового рішення	15
1.2 Поняття, правова природа та види судових рішень в адміністративному процесі	34
Висновки до розділу 1	58
РОЗДІЛ 2 ПОРЯДОК УХВАЛЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ І ЗМІСТУ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ	
2.1 Підстави та порядок ухвалення судових рішень в адміністративній справі	61
2.2 Структура судових рішень в адміністративному процесі	86
2.3 Сутність та класифікація вимог, що пред’являються до змісту постанов та ухвал адміністративного суду	106
2.4 Способи та порядок усунення недоліків судових рішень	138
Висновки до розділу 2	151
РОЗДІЛ 3 ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОННОЇ СИЛИ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ	
3.1 Законна сила судового рішення як форма реалізації норм права та судової влади та порядок її набрання	155

3.2 Правові наслідки набрання судовим рішенням законної сили та її межі	166
Висновки до розділу 3	201
ВИСНОВКИ	205
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	212
ДОДАТКИ	227

ВСТУП

Актуальність теми. Становлення України як демократичної та правової держави вимагає наявності не лише задекларованих принципів верховенства права і забезпечення прав та свобод людини, а й ефективних механізмів їх захисту.

Необхідною умовою існування будь-якої правової держави є здійснення адміністративного судочинства, яке забезпечує можливість захисту прав та інтересів осіб від порушень збоку суб'єктів, наділених владними повноваженнями. Адміністративне судочинство покликане реалізувати закріплений у Конституції України принцип відповідальності за свою діяльність перед людиною та право кожного оскаржувати у суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, а також забезпечити посилення судового контролю за законністю діяльності адміністративних органів.

Зазначені чинники зумовили прийняття у 2005 році КАС України, після набрання чинності яким було сформовано систему спеціалізованих адміністративних судів. Застосування положень КАС України на практиці показали недосконалість деяких його норм, що зумовило внесення до кодексу цілої низки змін та перегляд багатьох положень на предмет їх конституційності та надання їх офіційного тлумачення Конституційним Судом України. Не сприяло правильному застосуванню та удосконаленню процесуальних норм КАС України і відсутність належної доктринальної розробки відповідних питань. Сьогодні в Україні триває судова реформа, внесено істотні зміни в систему судоустрою, прийнято низку змін до процесуального законодавства, що також зачіпає й інститут судового рішення в адміністративному процесі.

Тому можна з упевненістю стверджувати, що адміністративне судочинство потребує комплексного дослідження проблемних питань, зокрема тих, що стосуються вимог до судових рішень, їх форми, порядку ухвалення, меж законної сили тощо.

Стаття 3 КАС України визначає адміністративний процес як правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства. Без сумніву, інститут судового рішення вважається одним із центральних в структурі науки адміністративного процесу України, оскільки саме судові рішення є підсумком судового розгляду конкретної справи, наслідком правової кваліфікації встановлених у справі обставин, результатом здійснення правосуддя і забезпечує реалізацію судової влади в процесі адміністративного судочинства.

Праці вітчизняних вчених-процесуалістів, присвячені проблемі вимог до судового рішення, у своїй більшості мають загальний характер. Над розробкою інституту судового рішення або окремих його аспектів працювали відомі науковці, з-поміж яких: С.Н. Абрамов, М.Г. Авдюков, С.В. Васильєв, В.М. Горшеньов, Л.Є. Гузь, М.А. Гурвіч, П.П. Заворотько, І.М. Зайцев, М.Б. Зейдер, С.О. Іванова, Р.В. Ігонін, В.В. Комаров, О.В. Кудрявцева, Д. Д. Луспеник, Н. І. Масленнікова, І.К. Піскарьов, Д.І. Полумордвінов, Є.Г. Пушкар, Л.В. Соцуро, В.С. Стефанюк, Л.О. Терехова, М.М. Тернушак, В.І. Тертишніков, Г.Й. Ткач, Г.В. Фазикош, Н.А. Чечина, Д.М. Чечот, А.М. Школик, М.Й. Штефан, В. Н. Щеглов, К. С. Юдельсон та інші автори.

Однак, переважна більшість досліджень здійснювалася у дещо іншому правовому полі, ніж воно є сьогодні. Стрімкі зміни в українському суспільстві обумовлюють не менш стрімкі зміни в законодавстві України. Запровадження адміністративної юстиції та динамічні зміни у законодавчому регулюванні адміністративного судочинства вимагають належної теоретичної розробки та вирішення проблемних питань, що стосуються, зокрема, вирішення індивідуальних адміністративних справ, в основі яких лежить спір із суб'єктом владних повноважень.

Деякі аспекти вимог, що висуваються до судового рішення в адміністративній справі, досліджувалися С. В. Ківаловим, В. М. Кравчуком, Р. О. Куйбідою, О. І. Харитоновою. Однак, комплексного дослідження цієї проблематики проведено не було. У контексті того, що рівень правової

захищеності суб'єктів права залежить від ефективності судочинства, очевидним стає те, що оновлення процесуального законодавства викликає потребу в певній корекції наукових підходів, які лежать в основі правової доктрини щодо правової природи та основних якостей судового рішення.

Крім того, необхідно зазначити, що розвиток процесуального законодавства України рухається у руслі його наближення до європейських та світових стандартів, що зумовлює і приведення у відповідність до цих стандартів вимог до судового рішення в адміністративному процесі.

Враховуючи важливість питання, необхідно зазначити, що нині судовому рішення в науці адміністративного процесу приділяється недостатньо уваги. Така ситуація є невиправданою. Сама багатогранність судового рішення обумовлювала й обумовлює необхідність проведення спеціальних досліджень і окремих його аспектів, і інституту загалом, що повинно сприяти розвитку наукових знань та удосконаленню юридичної практики. Такі дослідження дають змогу не тільки виявити сутність усіх специфічних ознак судових актів загалом та особливостей судового рішення, зокрема, але й розробити оптимальну структуру вимог, яким воно повинно відповідати, визначити механізм впливу судового рішення, що набрало законної сили, на суспільні відносини, правове становище сторін спору, інших учасників процесу, визначити його місце в механізмі захисту й охорони основних прав і свобод громадян, його роль в реалізації основних завдань держави в умовах побудови правової держави та громадянського суспільства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з планом наукової діяльності кафедри адміністративного та фінансового права юридичного факультету імені Івана Франка в рамках тем «Удосконалення правового забезпечення відносин публічної адміністрації з приватними особами» (номер державної реєстрації 0112U004366, 2012-2014 роки) та «Правове забезпечення реформування публічної адміністрації» (номер державної реєстрації 0116U001649, 2016-2018 роки).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є розроблення нових теоретичних положень та надання науково-практичних пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства, яке регулює порядок ухвалення судових рішень в адміністративному процесі та вимоги до них.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *завдання*:

- виокремити та охарактеризувати етапи становлення інституту адміністративної юстиції в Україні та його центрального інституту – судового рішення;

- з'ясувати правову природу та сутність судового рішення в адміністративному процесі, виходячи з його специфічних властивостей та ознак, запропонувати на підставі цього визначення поняття «судове рішення»;

- запропонувати класифікацію судових рішень в адміністративному процесі за основними критеріями;

- з'ясувати підстави для прийняття судових рішень в адміністративному процесі;

- виокремити перелік вимог, яким повинне відповідати кожне судове рішення в адміністративному процесі України;

- обґрунтувати структуру судового рішення в адміністративному процесі;

- визначити способи та порядок усунення недоліків судових рішень;

- розкрити повноваження суду з контролю за виконанням власних судових рішень;

- визначити порядок набрання судовим рішенням законної сили та його правові наслідки;

- окреслити межі законної сили судового рішення в адміністративному процесі;

- вирішити проблемні питання, пов'язані з виконанням судових рішень в адміністративному процесі;

- розробити пропозиції щодо внесення змін до КАС України з метою удосконалення положень щодо ухвалення та виконання судових рішень в адміністративному процесі.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства та пов'язані із ухваленням та виконанням судових рішень в адміністративному процесі.

Предметом дослідження є судові рішення в адміністративному процесі.

Методи дослідження. Під час дисертаційного дослідження застосовувалися філософсько-світоглядні принципи і підходи, загально-наукові та спеціально-наукові методи пізнання: діалектичний, історичний, абстрагування, порівняльно-правовий, правового моделювання, системно-аналітичний тощо.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є діалектичний метод із системно-функціональним підходом до аналізу досліджуваного явища. Це дозволило дослідити розвиток вчення про судові рішення в адміністративному процесі України та визначити його місце серед інших актів правосуддя (підрозділи 1.1, 1.2). У рамках зазначеного методологічного підходу використано також історичний метод, що дозволило дослідити специфіку такого акту правосуддя як судові рішення в конкретних історичних умовах, починаючи з часів Стародавнього Риму і до сьогодні, динаміку його розвитку (підрозділ 1.1). Поряд з історичним використано й порівняльний метод, який дозволив виявити спільні та відмінні риси у регулюванні інституту судового рішення в адміністративному процесі України та інших країн, зокрема країн ЄС (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3). Зазначені методи дослідження дають змогу проаналізувати зміни в адміністративному процесуальному законодавстві України стосовно судового рішення. На цій основі здійснювалися збір, обробка та аналіз емпіричного матеріалу, що дозволило виявити недоліки у правовому регулюванні питань, пов'язаних із ухваленням та виконанням судових рішень в адміністративному процесі. Метод правового моделювання сприяв науковій розробці напрямів удосконалення окремих положень КАС України (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1., 3.2).

Емпіричною базою дослідження є понад 100 адміністративних справ, які розглядалися Львівським окружним та Львівським апеляційним

адміністративними судами, постанови та ухвали Вищого адміністративного суду України, Пленумів Верховного Суду України, рішення Конституційного Суду України, рішення Європейського суду з прав людини.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним з перших комплексних досліджень проблем правового регулювання інституту судового рішення в адміністративному процесі. Сформульовані положення та рекомендації спрямовані на розв'язання важливих науково-практичних проблем щодо ухвалення та виконання судових рішень в адміністративному процесі. За результатами здійсненого дослідження сформульовано низку нових наукових положень, висновків і пропозицій, зокрема:

уперше:

– запропоновано критерій, за яким судові рішення в адміністративній справі необхідно поділяти на ті, що ухвалюються іменем України та ті, що ухвалюються іменем суду, а саме, за предметом цих судових рішень;

– доведено, що ухвала адміністративного суду про закриття провадження у справі, незалежно від підстав її постановлення, повинна постановлятися іменем України;

– висловлено позицію, що не кожен адміністративний позов зобов'язує суб'єкта владних повноважень забезпечувати представництво у процесі;

– обґрунтовано, що виходом за межі заявлених позовних вимог можуть вважатися лише такі дії адміністративного суду: вирішення незаявленої вимоги, задоволення вимоги позивача у більшому розмірі, ніж було заявлено або застосування судом іншого способу захисту, ніж той, про застосування якого просить позивач;

– запропоновано внести зміни в КАС України, встановивши, що ухвала про визнання обставин сторонами у справі постановляється окремим документом із виходом суду до нарадчої кімнати;

– обґрунтовано позицію, за якою визначення у КАС України підстав для зміни чи скасування судових рішень з ухваленням нового є помилковим;

– встановлено, що загальне правило щодо поширення суб'єктивних меж

дії законної сили судового рішення в адміністративному процесі лише на сторін у справі, третіх осіб та їх правонаступників застосовується у всіх випадках (зокрема, у випадку оскарження акту індивідуальної дії), окрім спорів про визнання нормативно-правового акта незаконним чи таким, що не відповідає правовому акту вищої юридичної сили, а також спорів, пов'язаних із виборчим процесом чи процесом референдуму;

удосконалено:

- класифікацію судових рішень в адміністративному процесі;
- критерії класифікації судових рішень в адміністративному процесі;
- обґрунтування положення, згідно з яким застосування адміністративним судом при ухваленні судового рішення іншої норми права, ніж та, на яку посилався позивач як на підставу своїх вимог, є правовою кваліфікацією відносин сторін, правовим обґрунтуванням судового рішення а тому не може вважатися виходом за межі позовних вимог;

- визначення законної сили судового рішення в адміністративній справі;
- наукова позиція, згідно з якою, ухвалене судове рішення в адміністративній справі створює певні правові наслідки ще до набрання ним законної сили;

набули подальшого розвитку:

- обґрунтування позиції щодо неправильності визначення самостійних підстав для зміни постанови адміністративного суду першої інстанції;

- наукове положення про те, що додаткова постанова не може виходити за межі спірних правовідносин, встановлювати нові юридичні факти та вирішувати питання, які не входили до предмету спору (зокрема і встановлювати такий спосіб виконання судового рішення, який виходить за межі компетенції суду);

- положення про те, що після набрання законної сили судовим рішенням в адміністративній справі настають правові наслідки у вигляді його незмінності, обов'язковості, невідворотності, преюдиційності, неможливості звернення до суду з аналогічним позовом та здійсненості.

Практичне значення одержаних результатів проведеного дослідження полягає в тому, що викладені у дисертації положення, висновки та пропозиції впроваджені та можуть бути використані у:

–*науково-дослідній діяльності* – при подальшому дослідженні проблем ухвалення та виконання судового рішення в адміністративному процесі;

–*правотворчій діяльності* – для удосконалення чинного законодавства України у сфері адміністративного судочинства (автором запропоновано зміни до КАС України);

–*правозастосовній практиці* – при ухваленні адміністративними судами рішень у конкретних справах (довідка Львівського апеляційного адміністративного суду № К-1237/17 від 02.06.2017 року);

–*навчальному процесі* – при підготовці навчально-методичної літератури, а також під час проведення лекційних і практичних занять з дисциплін «Адміністративне судочинство» (довідка Львівського національного університету імені Івана Франка № 2548-Н від 31.05.2017 року).

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції сформульовані й обґрунтовані здобувачем самостійно.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення та висновки дисертації було обговорено на засіданнях кафедри адміністративного та фінансового права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Окремі положення дисертації доповідалися на таких науково-практичних заходах: XVIII регіональній науково-практичній конференції (26–27 січня 2012 року) Львівського національного університету ім. Івана Франка «Проблеми державотворення і захисту прав людини», XIX регіональній науково-практичній конференції (07–08 лютого 2013 року) Львівського національного університету ім. Івана Франка «Проблеми державотворення і захисту прав людини», XXI регіональній науково-практичній конференції (12–13 лютого 2015 року) Львівського національного університету ім. Івана Франка «Проблеми державотворення і

захисту прав людини», «Юриспруденція і практика в третьому тисячолітті» (м. Кошице, 27–28 лютого 2015 року), міжнародній науковій конференції «Чотирнадцяті осінні юридичні читання», м. Хмельницький (23–24 жовтня 2015 року) «Актуальні проблеми юридичної науки», XXII звітній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини», м. Львів (4–5 лютого 2016 року), міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання реформування правової системи», м. Луцьк (24–25 червня 2016 року), I Міжнародній науково-практичній конференції «Історія вітчизняного та європейського адміністративного права та процесу» м. Київ (06 жовтня 2016 року), м. Львів (11 листопада 2016 року), XXIII звітній науково-практичній конференції м. Львів (7–8 лютого 2017 року).

Публікації. Основні результати наукового дослідження знайшли відображення у п'яти статтях у вітчизняних фахових виданнях, одній – у зарубіжному науковому виданні та в дев'яти тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУТУ СУДОВОГО РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

1.1 Генеза адміністративної юстиції та її центрального інституту – судового рішення

Історію становлення та розвитку доктрини судового рішення в адміністративній справі потрібно розглядати у нерозривному зв'язку із розвитком доктрини адміністративної юстиції в Україні.

Адміністративна юстиція зазвичай розглядалася й продовжує розглядатися як необхідний елемент правової держави, принципами якої має бути гарантованість прав і свобод громадян від неправомірних дій органів публічної, перш за все, виконавчої влади, з урахуванням соціальних, політичних умов і правових традицій. Вчення про адміністративну юстицію знайшло визнання в наукових і політичних колах різних держав і сприймалося як прогресивний правовий інститут, нерозривно пов'язаний із правовою державою. Вже у позаминулому столітті було чітко визначено основну ідею адміністративної юстиції – захист індивіда, який перебуває у відносинах із публічною владою [19, с.107].

Інститут адміністративного судочинства є необхідною умовою існування будь-якої правової держави. Більше того, саме створення в середині ХІХ століття у європейських країнах адміністративних судів, діяльність яких була спрямована на запобігання та припинення свавілля влади, поліції та публічного управління взагалі, зумовило поступовий перехід від так званої поліцейської держави до сучасної правової – звідси впливає зв'язок між адміністративним правом та адміністративною юстицією. Адміністративне судочинство в Україні виникло та розвивалося як інститут адміністративного права та адміністративної науки упродовж досить тривалого часу, зокрема, спочатку як

складова дореволюційного російського поліцейського права, а потім радянського адміністративного права.

У його розвитку автори підручника «Адміністративне судочинство» виділяють кілька етапів:

- 1) дореволюційний (друга половина XIX століття – 1917 рік);
- 2) радянський (1917 рік – 1991 рік);
- 3) новий (1991 рік – 2005 рік);
- 4) новітній (6 липня 2005 року – по сьогодні) [3, с.15].

А. Комзюк, В. Бевзенко та Р. Мельник пропонують власний варіант періодизації генези інституту адміністративної юстиції:

- 1) адміністративна юстиція на українських землях доби Російської та Австро-Угорської імперій (до 1917 року);
- 2) адміністративна юстиція часів формування Української державності (1917-1920 рр. – період Центральної Ради, Гетьманату, УНР);
- 3) адміністративна юстиція України часів її перебування у складі СРСР (1920-1990 рр.);
- 4) новітня адміністративна юстиція (з 1991 року – по сьогодні) [45].

На думку І. С. Гриценка об'єктивні передумови для виникнення інституту адміністративної юстиції виникли значно раніше – ще з XVI століття. У результаті реформ судових органів у другій половині XVI ст. структура регіонального судоустрою була доповнена гродськими, земськими, підкоморськими та каптуровими судами, система центральних органів правосуддя – трибунальськими судами. Їх організація була проявом загальнодержавного процесу розширення політичних прав шляхти у сфері здійснення правосуддя. В пореформений період в основу устрою та діяльності земських, підкоморських, трибунальських і частково гродських судів були закладені нові організаційні засади: виборність; колегіальне вирішення справи; відокремлення суду від адміністрації; предметна спеціалізація; участь шляхти у процесі формування органів судочинства [19, с.109].

О. В. Сокальська виділяє такі характерні риси судового процесу

українських земель XVI – початку XVII ст.: змагальність; приватно-позовний характер, що обмежувався в справах про тяжкі злочини; спільне, в загальних рисах, провадження різних категорій справ; нерівність обсягу процесуальних прав та обов'язків учасників процесу залежно від стану, національності, статі, осілості; існування станової підсудності; формалізм; дуалізм – співіснування загального і звичаєвого процесу. Загальні засади судочинства: диспозитивність, гласність та участь громадськості, безпосередність та усність судового розгляду, персональна відповідальність за злочин. Такі принципи судового процесу, як призначення покарання лише за наявності достатніх доказів вини і не інакше як за вироком суду, недопустимість призначення покарання за заочним обвинуваченням, рівність перед законом недоторканність особи, захист інтересів у суді через адвоката, надання безкоштовної правової допомоги, можливість оскарження судового рішення, реалізовувалися лише щодо справ шляхти та міщан [118].

Визначальною подією, як в цілому у становленні української правової системи, так і у справі формування адміністративної юстиції в Україні зокрема, стало підписання 1710 року Першої Конституції України гетьмана Пилипа Орлика – Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького.

І. С. Гриценко відзначає, що вже цією, першою у світі, Конституцією закріплювалися способи судового захисту суб'єктивних прав від дій козацької старшини. Цікаво зауважити, що ця Конституція стала основою для наступних політичних та державних діячів України у справі творення судоустрою й здійснення правосуддя, нею були визначені принципи такої діяльності. Справи мали передаватися на розгляд Генерального суду. І хоч би яке неприхильне, але безстороннє неупереджене рішення він ухвалював, – такому зобов'язаний був підкоритися кожен правопорушник [19, с. 109].

«Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року – перший у вітчизняній історії кодифікований акт. Ним передбачалося врегулювати широке коло суспільних відносин, встановити юридичні санкції за вчинені злочини та інші правопорушення, закріпити порядок діяльності судових органів. Серед

інших у «Правах, за якими судиться малоросійський народ» урегульовувалися питання й суто публічно-правового змісту: державна військова служба й публічні посади, діяльність судів, організація та здійснення влади в містах, розпорядження та утримання публічних речей.

Безумовно, діяльність судових органів за «Правами, за якими судиться малоросійський народ» щодо вирішення публічно-правових спорів лише віддалено була схожа на сучасний інститут адміністративної юстиції. Втім, порівняно з існуючими на той час правовими актами та судовими органами, зазначений кодифікований акт достатньо повно врегулював наявні в українському суспільстві й державі відносини, зокрема визначав послідовність звернення до суду, порядок і зміст розв'язання загального (публічного) змісту, закріплював чітку систему судів, інститут підсудності, описував повноваження суддів, принципи судочинства, гарантії особистої безпеки суддів, передбачав перелік і правовий статус учасників судочинства.

В досліджуваній період інститут адміністративної юстиції почав впроваджуватися і в європейських країнах.

У Франції інститут судової форми контролю за діями адміністрації почав формуватися після Великої французької революції під впливом як соціально-економічних результатів революції, так і її ідей.

На виникнення адміністративної юстиції суттєво вплинула теорія розподілу влад в її крайньому прояві – повній незалежності виконавчої влади від законодавчої та судової. Французькі юристи вважали: якщо визнавати принцип розподілу виконавчої і судової влади, то не можна дозволити судовим органам розглядати спори, які виникають на ґрунті застосування наказів виконавчої влади. На формування адміністративної юстиції вплинув і той факт, що судові установи і судова влада у Франції традиційно вважались установами реакційними. Буржуазія, котра щойно прийшла до влади і була відносно прогресивною, гадала, що запровадження відокремленої від загальних судів системи не вплине на користь її інтересів. Тому саме представники пануючої у Франції доктрини вважали, що суди загального права не можуть судити про

законність адміністративних актів [12, с. 3].

Започаткував адміністративне судочинство у Франції Наполеон – шляхом створення у країні в 1799 р. Державної Ради. В наступному році були створені Ради префектур. До 1872 р. рішення Рад для адміністрації було не обов'язковим, але все ж зазвичай нею виконувались. Законом 1872 р. Радам були надані судові повноваження – право виносити судові постанови. У своїх рішеннях нові суди сформулювали безліч норм адміністративного права, які в результаті були закріплені в законах й інших правових актах [124, с. 15].

В той же час адміністративна юстиція як новий вид судочинства почала впроваджуватися і в Німеччині, як зазначає В. Кальц. Закон про заснування першого адміністративного суду було видано 5 жовтня 1863 р. в Великому герцогстві Баден. Вищі адміністративні суди з'явилися 1875 року в Пруссії, 1876 – у Вюрттемберзі та 1879 – у Баварії. Інші окремі держави Німецької Імперії 1871 року долучилися до цього процесу пізніше. Нижчої інстанції спершу не існувало, так само як і вищої інстанції, до юрисдикції якої входила би вся держава [35, с. 160].

В Російській імперії у другій половині XIX століття (після Судової реформи) почали з'являтися перші роботи, присвячені адміністративній юстиції та адміністративному судочинству. Активно вивчався та аналізувався зарубіжний досвід, тривали наукові дискусії щодо визначення найбільш прийнятної для Російської імперії моделі контролю за діяльністю органів управління та їх посадових осіб. Варто відзначити таких вчених, як І. Андреевський (першим звернув увагу на інститут адміністративної юстиції в 1873 році), Н. Куплеваський (у 1879 році видав монографію «Адміністративна юстиція в Західній Європі»), І. Тарасов, М. Коркунов, С. Корф (автор фундаментальної роботи «Адміністративна юстиція в Росії», 1910 р.), О. Єлістратов («Основні начала адміністративного права», 1914 р.). Були перекладені російською мовою та вийшли у світ твори визначних французьких та німецьких юристів, присвячені проблемі адміністративних судів. Російські правники одностайно визнали, що адміністративне правосуддя існує лише в

країнах, де адміністративно-правові скарги розглядаються спеціальними органами – «адміністративними судами» чи окремими відділеннями загальних судів. Але, не дивлячись на глибину й серйозність теоретичного опрацювання проблеми (мети, змісту, організаційних форм, юридичної природи), вивчення історії адміністративного судочинства, вчені, на жаль, не запропонували моделі практичної організації та діяльності адміністративних судів Росії.

Важливі кроки в цьому напрямку зроблено практиками-юристами. Центральне місце у програмі П. П. Столипіна в 1906-1907 рр. посідала загальна адміністративна реформа (створення цілісної системи адміністрації та організація адміністративних судів). Реформі не судилося бути втіленою в життя, і вирішенням адміністративних спорів й надалі продовжували займатися губернські «присутствія» – щодоселянських, земських, міських справ, військової повинності, квартирного, промислового податку, фабричних і гірничозаводських справ, що, певна річ, можна розглядати як адміністративну юстицію лише умовно. Вищою інстанцією, котра здійснювала контроль за органами управління, був 1-й департамент Сенату. В більшості випадків 1-й департамент розглядав справи як перша інстанція, хоча в законі його підсудність точно визначена не була. В результаті багато справ не проходили через «присутствія». Судовий процесуальний порядок в органах адміністративного правосуддя як такий був відсутній. Натомість панував письмовий принцип. Сенатори призначалися з «осіб перших класів», не вимагалось ні практичного досвіду, ні освіти. Слухання справи проходило за участю представника зацікавленого міністерства (сторони), якому на рівні з судцями належало право вирішального голосу [47].

У 1917 році Тимчасовий уряд створив Особливу комісію для розробки проектів основних законів під головуванням Н. Н. Лазаревського. Проект конституції передбачав створення адміністративного суду. Крім цього, Тимчасовим урядом був прийнятий Закон про адміністративні суди, та процес їх створення був зупинений подіями 1917 року [124, с. 8].

Саме після 1917 року розпочався радянський період розвитку

адміністративної юстиції. Його можна розподілити на певні стадії. Окремо варто відзначити нетривалу стадію активізації інституту адміністративної юстиції саме в Україні протягом 1917-1920 рр. Внаслідок лютневої революції 1917 р. в Петрограді, український народ отримав можливість будувати самостійну державу. Наслідком перебування при владі декількох українських урядів стали серйозні законопроекти напрацювання актів з державного будівництва, в яких адміністративним судам відводилася особлива роль. Зокрема, в Конституції Української Народної Республіки, котра була запропонована Центральною Радою, вказувалось на те, що «судова влада в межах цивільного, карного і адміністративного законодавства здійснюється виключно судовими установами» [152, с. 24-31].

В період Гетьманату І. Скоропадського Генеральному Суду на законодавчому рівні надавалися повноваження щодо розгляду адміністративних справ. У проекті Конституції УНР за часів Директорії також висвітлювалися питання адміністративної юстиції [53, с. 37].

В статті № 103 проекту «Основного державного закону Української Народної Республіки», який підготувала урядова комісія, створена за часів Директорії на чолі з С. Петлюрою, вказано, що найвищий Державний Суд складається з усіх членів найвищих касаційного і адміністративного судів та їх президій. Слушно підкреслюючи, що сам по собі інститут адміністративної юстиції не несе в собі нічого буржуазного і тому сумісний з радянським устроєм, автори проекту положення про Верховний адміністративний суд (ВАС) бачили лише один шлях запровадження адміністративної юстиції в Радянській державі – черезстворення системи адміністративних судів [26, с. 130].

В статті № 130 адміністративна влада відокремлюється від судової за взірцем французької моделі. Стаття № 131 фіксує функціональний напрямок діяльності адміністративного суду. В ній, зокрема, вказувалось, що «на всій території Української держави утворюється на судових засадах один найвищий Адміністративний Суд, який розглядає та розв'язує питання про правну

важність розпоряджень державних і адміністративних органів та органів самоврядування». Як відомо, ці напрацювання не вдалося втілити в життя, адже до влади в Україні прийшли більшовики, які знехтували світовими досягненнями в галузі юриспруденції та державотворення. На зміну теорії «поділу влад» прийшло гасло «вся влада – Радам». Як лояльно зазначив Д. М. Чечот 1973 р, «адміністративна юстиція може більш-менш успішно функціонувати лише в достатньо розвинутій правовій системі. Державна влада в умовах революції і громадянської війни найбільш зацікавлена в закріпленні своїх позицій і поваленні колишнього пануючого класу. Проблема підзаконності в діяльності адміністрації здебільшого вирішувалася на користь революційної доцільності ...» [144, с. 32].

Ретельне вивчення законодавства України 1918–1920 рр. дозволяє зробити висновок про те, що незважаючи на досить короткий час, система органів адміністративної юстиції була достатньо розвинутою й впевнено прагнула до формування самостійних адміністративних судів [9, с.328-329].

І. С. Гриценко наголошує, що хоча у 20-х роках минулого століття визвольні державницькі змагання за незалежну Україну припинилися, але наукова й законодавча робота над розробленням й впровадженням національного інституту адміністративної юстиції тривала. Майже одночасно із встановленням радянської влади на українських землях за кордоном продовжилася активна законотворча робота над підготовкою акта про суди в адміністративних справах [19, с. 116].

З 1917 по 1959 рр. створювалися та функціонували різні спеціальні юрисдикційні органи для розгляду адміністративних спорів, основною формою оскарження громадянами дій та рішень посадових осіб була адміністративна.

Свідченням тому є виявлений в наш час проект закону про суди в адміністративних справах 1932 року, який описує утворення суду з елементами процесуального механізму, що багато у чому відповідає моделям організації адміністрації, які діяли в країнах Європи. Проект позначений написом «Адміністративна юстиція в Українській народній республіці» [153].

Проблема формування системи адміністративних судів та адміністративної юстиції, виокремлення справ щодо оскарження дій чи рішень органів влади із загальної категорії цивільних справ дещо втратила свою актуальність в умовах громадянської війни, однак провідні науковці того часу та деякі представники влади розуміли необхідність вдосконалення форми контролю за діяльністю адміністративних органів.

А. І. Єлістратов з цього приводу зазначив, що навіть вичерпне законодавче врегулювання відносин між державою і приватною особою не здатне запобігти порушенням прав громадян представниками державної влади. У зв'язку з цим і виникає необхідність створення для громадян спеціальних гарантій, які б не допускали скоєння подібних порушень. І однією з таких гарантій вчений бачив інститут адміністративної юстиції, який, на думку вченого, був одним із найкращих способів захисту прав громадян [28, с. 170].

Із прийняттям ЦВК та РНК СРСР постанови від 11 квітня 1937 року «Про скасування адміністративного порядку та встановлення судового порядку вилучення майна для покриття недоїмок по державних та місцевих податках, обов'язковому окладному страхуванню, обов'язкових натуральних поставках і штрафів з колгоспів, кустарно-промислових артілей та окремих громадян» перед теорією цивільного процесуального права було поставлене завдання щодо визначення правової природи справ, зазначених у цій постанові, оскільки у них був присутній спір про право (хоч і не цивільне).

З середини 40-х рр. на сторінках юридичних видань розгорнулася серйозна юридична дискусія щодо правової природи справ, які виникають з адміністративних та інших публічних відносин та правових способів їх вирішення. Здебільшого обговорювалося питання про наявність в такій категорії справ спору про право і чи можна провадження по таких справах називати позовним, оскільки в цивільному процесі на той час виділяли лише позовне та окреме провадження [24, с. 256-257].

Зокрема, такі вчені як А. Ф. Клейман та Д. І. Полумордвинов вважали, що в справах, які виникають із публічних правовідносин, суд вирішує спір про

право, причому право адміністративне, а не цивільне. Разом з тим, предметом судового розгляду повинен бути адміністративний позов. Також відзначалася необхідність формування інституту адміністративного судочинства і розвиток судового контролю за органами управління [74, с. 50-55]. Більше того, А. Ф. Клейман дійшов висновку про те, що провадження у справах щодо стягнення недоїмок не є цивільним процесом, а є процесом адміністративним [36, с. 14].

С. Н. Абрамов відстоював іншу точку зору, згідно з якою в умовах радянської дійсності відсутній ґрунт для адміністративного процесу. Вчений вважав, що функція суду під час розгляду справ даної категорії зводиться до здійснення судового контролю за законністю дій державних органів, а не до вирішення спору про право, як у позовному провадженні. Відповідно, такі справи повинні розглядатися на підставі скарги, а не поданого позову [1, с. 8-10].

Л. І. Поволоцький відзначав наявність у таких категоріях справ спору про право адміністративне, однак пропонував віднести їх до спірного окремого провадження [72, с. 158].

Зазначена наукова дискусія сягає своїми коренями в другу половину ХІХ століття, коли під впливом європейських правових шкіл на сторінках російських юридичних журналів розгорнулася полеміка з питань організації інституту адміністративної юстиції, процесуальної форми вирішення спорів публічно-правового характеру та меж повноважень органів, які вирішують такі спори.

Послідовники вчення французьких (Л. Порталіса) та німецьких (О. Бера та Л. Штейна) юристів про передання адміністративно-правових спорів на розгляд судів загальної юрисдикції в особі С. К. Гогеля, М. О. Лозина-Лозинського, С. О. Корфа виступали за реалізацію принципу єдиної юстиції, гарантії неупередженого та незалежного правосуддя в адміністративних спорах. При розгляді адміністративно-правових спорів прихильники принципу єдиної юстиції виступали за застосування основних начал та принципів цивільного

процесу (гласності, змагальності, рівноправності сторін), а також вважали за необхідне окреслити межі адміністративно-правового спору виключно питаннями права [63, с. 60-61].

Серед іншої групи вчених в особі М. М. Коркунова, І. Т. Тарасова знайшла своє широке визнання новітня на той час німецька школа адміністративного права, засновником якої був Р. Гнейст. Послідовники цієї школи виступали за реорганізацію російського законодавства про вирішення адміністративно-судових справ та створення в Росії особливої системи адміністративних судів на кшталт пруської адміністративної юстиції. Очолити цю систему повинен був Вищий адміністративний суд, незалежний від судів загальної юрисдикції. Також ця група вчених заперечувала змагальність адміністративного процесу та відстоювала точку зору про широкий контроль за діями адміністрації.

Однак, усі правознавці сходилися в думці, що засобом порушення адміністративно-правового спору перед органом адміністративної юстиції – загальним судом чи спеціальним адміністративним судом виступає адміністративний позов. Натомість скарга розглядалася як спосіб захисту порушеного права в порядку підпорядкування перед вищестоящим керівництвом [63, с. 62-63].

В цей час інститут адміністративної юстиції активно впроваджується в європейських країнах. На підставі чинної сьогодні на території всієї Німеччини Конституції (прийнятої 23 травня 1949 р.) було створено незалежне трьохступеневе адміністративне судочинство, ст. 95 (1) Конституції, §§ 1, 2 «Положення про адміністративні суди» (далі – «Положення») набрало чинності в 1960 році. Додатково адміністративне судочинство регулюється цивільно-процесуальним кодексом [35, с. 160].

В СРСР з 1959 по 1987 рр. тривала стадія конституційного закріплення права оскарження в суді неправомірних дій посадових осіб, розширення підвідомчості суддів щодо розгляду адміністративних спорів (Конституція СРСР 1977 року, Конституція УРСР 1978 року).

З 1987 по 1991 рр. – період законодавчого врегулювання порядку оскарження до суду неправомірних дій та рішень державних органів та їх посадових осіб (Закон УРСР «Про порядок оскарження до суду неправомірних дій службових осіб, що порушують права громадян», у 1988 році – доповнення ЦПК УРСР главою 31-А.)

Після здобуття Україною незалежності у 1991 році розпочався новий етап розвитку адміністративної юстиції та адміністративного судочинства, пов'язаний із прийняттям важливих актів: 26 квітня 1992 року – Концепції судово-правової реформи, 28 червня 1996 року – Конституції України, 22 липня 1998 року – Концепції адміністративної реформи, що передбачали створення адміністративних судів, та такими подіями, як мала судова реформа (2001 рік), прийняття Закону України «Про судоустрій України», яким було визначено структуру адміністративних судів. З 2002 року процес запровадження адміністративної юстиції в Україні активізувався, було створено Вищий адміністративний суд України. Пожвавилася законопроектна робота щодо КАС України, хоча процес його розробки фактично розпочався з 1996 року і який до останнього часу мав назву Адміністративно-процесуальний кодекс, що викликало справедливу критику [3, с. 19].

Нарешті, 6 липня 2005 року було прийнято КАС України, і з 1 вересня 2005 року він набрав чинності, тому з повним правом можна вести мову про початок новітнього етапу розвитку інституту адміністративної юстиції в Україні. Істотними змінами у судовій системі України та адміністративно-процесуальному законодавстві ознаменувався 2010 рік: був прийнятий ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», внесено ряд важливих змін у КАС України.

Вважаємо за доцільне запропонувати періодизацію становлення інституту адміністративної юстиції в Україні:

1) період створення передумов запровадження адміністративної юстиції (XVI-XIX ст.)

2) адміністративна юстиція на українських землях доби Російської та Австро-Угорської імперій (до 1917 року);

3) адміністративна юстиція часів формування Української державності (1917-1920 рр. – період Центральної Ради, Гетьманату, УНР);

4) адміністративна юстиція України часів її перебування у складі СРСР (1920-1990 рр.);

5) новий період розвитку адміністративної юстиції (1991-2005 рр.)

6) новітній період розвитку адміністративної юстиції (з 2005 року – по сьогодні).

Важливим є дослідження розвитку адміністративного судочинства в європейських країнах у новітній період.

У Франції на сьогоднішній день адміністративні суди (трибунали) повністю самостійні і не підпорядковуються жодним органам у системі загальних судів. Вони виступають також у ролі радників адміністрації [12, с.3].

Вищим адміністративним судом Франції, а також головним консультантом уряду з питань управління сьогодні є Державна Рада. Головою Держради формально є Прем'єр-міністр, а його заступником – міністр юстиції. В дійсності Раду очолює її віце-голова, що призначається Радою Міністрів з числа державних радників.

Державна Рада, що є вищим адміністративним судом, як виняток виносить як перша і остання інстанція рішення з найбільш важливих справ: за скаргами на акти уряду й міністрів, у спорах про статус найвищих посадових осіб, що призначені урядом та ін. Як друга й остання інстанція вона виносить рішення за скаргами і протестами на постанови апеляційних і спеціалізованих адміністративних судів; а в окремих випадках і регіональних судів.

Усі справи, як правило, вирішуються у відділі з питань правових спорів, що складається з 10 підвідділів: трьох фінансових і семи загальних. Більшість справ вирішується на засіданні підвідділів чи на спільних засіданнях двох підвідділів. Складні справи, особливо з правової точки зору, розглядаються на засіданні всього відділу, в якому беруть участь 17 чоловік. справи з політичним ухилом розглядаються спеціальними зборами Держради під головуванням віце-голови Ради, що має право вирішального голосу.

Судова справа проходить у Держраді декілька інстанцій, що забезпечує досить високу якість правосуддя, але разом з тим робить процес тривалішим [124, с. 16].

Системою органів судової влади, на яку покладається забезпечення законності в діяльності публічної адміністрації в Німеччині, є суди адміністративної юстиції. Система німецьких адміністративних судів бере свій початок з другої половини минулого століття. В той час як у Франції вихідним пунктом у розвитку адміністративної юстиції стала недовіра до суду як до реакційного органу, в Німеччині, навпаки – недовіра до адміністрації [27, с.263]. Теоретичне обґрунтування необхідності адміністративної юстиції було досягнуто у процесі боротьби концепцій «держави юстиції» та «правової держави». Представники першої з них наполягали на встановленні контролю загальних судів за адміністративними діями. На їхню думку, держава сама по собі повинна бути правовою, а тому будь-який контроль за адміністрацією повинен здійснюватися спеціальними адміністративними судами. Проти контролю загальних судів вони висували низку заперечень: німецькі судді, котрі здобули переважно приватно- і кримінально-правову освіту, на основі свого професійного досвіду нібито не можуть виконати покладені на них завдання у випадку передачі їм для судового розгляду адміністративних справ; адміністративні справи належать до тих, у яких головним є не стільки застосування права, скільки з'ясування й оцінка фактів; контроль звичайних судів за адміністрацією паралізує її діяльність і фактично покладає на суди відповідальність за дії адміністративних органів.

Охарактеризована концепція все ж здобула перемогу, як і німецький принцип побудови адміністративних судів від першої до вищої інстанції, котрі діють незалежно від системи загальних судів і формально незалежні від адміністративних органів.

Особливістю італійської системи адміністративної юстиції є те, що спори, котрі стосуються публічної адміністрації, можуть розглядатися як адміністративними трибуналами (спеціалізованими органами адміністративної

юрисдикції), так і судами загальної юрисдикції. Судовий захист допускається стосовно усякого акту публічної адміністрації незалежно від категорії акту або способу його оскарження. Суди загальної юрисдикції розглядають спори, що торкаються порушення суб'єктивних прав. У зв'язку із жорстким розподілом влад, суд не може анулювати або змінити акт публічної адміністрації, який став підставою для порушення справи. Він може лише прийняти рішення про незастосування в даному конкретному випадку акта, визнаного у судовому розгляді незаконним, і про покладення на відповідний орган публічної адміністрації обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду. На відміну від судів загальної юрисдикції, органи адміністративної юстиції уповноважені не тільки анулювати оспорюваний акт у зв'язку з перевищенням влади, порушенням компетенції або неправильним застосуванням закону, але й вимагати від органу публічної адміністрації прийняття певного акта [6, с.149].

Американські суди посідають у системі органів державної влади винятково важливе місце. Адже у правовій системі, що ґрунтується на англійському прецедентному праві, контроль за адміністративними актами покладається переважно на звичайні суди. Внаслідок дії принципу розподілу влади, вони контролюють законність у функціонуванні і інших її гілок: законодавчої й виконавчої. Тільки суди ухвалюють остаточні рішення за всіма спірними питаннями права. Судовий контроль за діяльністю адміністративних установ визначається ст. III Конституції США, в Розділі 2 якої вказано: «Судова влада поширюється на всі спори, в яких Сполучені Штати виступають стороною». Оскільки установа є органом держави, то у випадку виникнення спору між нею і приватною особою і після того, як цей спір не вдалося вирішити на рівні установи, приватна особа може на основі самого положення Конституції звернутися за захистом до суду. На початку 80-х років тільки до федеральних судів щорічно зверталось в середньому близько 9-10 тис. чоловік, що були невдоволені рішеннями адміністративних установ. Біля 20% позивачів знаходили підтримку в особі суду [7, с.270].

Британський судовий контроль за адміністрацією базується на доктрині

Ultra Vires, відповідно до якої суд приймає скаргу на дії адміністрації, якщо та перевищує повноваження, передбачені законом. Якщо є підстави сумніватися в законності дій адміністрації, суд вважає своїм обов'язком прийняти скаргу до розгляду і дати правову оцінку таким діям.

Близько 300 років тому британський парламент вперше зробив спробу ліквідувати право на судовий контроль, застосувавши в законі формулювання «ніякого цертіорарі», тобто заборонив судам видавати накази цертіорарі, якими останні вимагали адміністративні справи для перевірки законності дій установ. Суди у відповідь на це виробили правило, за яким державний орган з повноваженнями, передбаченими законом, не може виходити за їх межі. Як заявив 1910 р. Високий суд в рішенні у справі Rv. Shoreditch Assessment Committee, «буде непослідовним засновувати трибунал з обмеженою юрисдикцією і необмеженою владою встановлювати її межі за власним бажанням і в своє задоволення».

Суди вважають безспірною свою владу над адміністрацією у двох випадках: коли установа перевищує свою владу; коли установа діє в межах своїх повноважень, але неправильно застосовує норми права.

У країнах, де відсутня система адміністративних судів, діє винятково велика кількість спеціальних адміністративних трибуналів, що є свого роду англо-американським варіантом адміністративних судів. У США їх налічується близько 50.

Причинами створення адміністративних трибуналів стали: по-перше, побоювання, що звичайні суди будуть інтерпретувати адміністративне законодавство надто буквально і не зможуть реалізувати його соціальне призначення; по-друге, неформальність, гнучкість, швидкість вирішення справ трибуналами внаслідок високої кваліфікації і досвіду їх членів; по-третє, відносна дешевизна адміністративних трибуналів.

Делегування легіслатурами судових повноважень не зустріло якомусь спротиву з боку судів. З посиленням втручання держави в соціально-економічні відносини зростає й кількість претензій до неї. Суди не могли впоратися з

величезною кількістю нових справ. Передачу адміністрації судових повноважень зумовили й інші обставини: спеціальні знання співробітників установ; наявність у адміністрації наглядових і слідчих повноважень, зокрема, право за власною ініціативою розпочинати переслідування правопорушників, якого суд не має; складна, громіздка, тривала процедура проходження справ у судах; висока вартість судових витрат; концентрація уваги суду на захисті прав окремих осіб нерідко на шкоду інтересів усієї держави [6, с. 24].

Така тенденція розвитку законодавства та наукової думки в Україні та світі мала вплив на формування доктрини судового рішення в адміністративному судочинстві.

Важливу роль у дослідженні актуальних проблем становлення та розвитку адміністративного судочинства загалом та судового рішення в адміністративній справі зокрема, відіграють праці таких вітчизняних юристів-вчених та юристів-практиків, як В. Авер'янов, О. Бандурка, В. Бевзенко, Ю. Битяк, В. Бринцев, І. Голосніченко, Д. Лук'янець, В. Кампо, С. Ківалов, О. Константій, А. Комзюк, В. Колпаков, І. Коліушко, В. Кравчук, Р. Куйбіда, О. Кузьменко, Р. Мельник, О. Пасенюк, Л. Пахолок, Н. Писаренко, Ю. Педько, В. Перепелюк.

Безпосередньо питанням адміністративної юстиції та судочинства присвячені дисертаційні дослідження В. Гайворонського, Ю. Георгієвського, Ю. Педька, В. Стефанюка, А. Руденко, О. Шостенко та ін. Важливе значення для розробки загальних доктринальних положень про судові рішення мають також дисертаційні дослідження, проведені вченими у галузі цивільного процесу: Г. Фазикош (Судове рішення в цивільному судочинстві, 2008 рік) та І. Андроновим (Рішення суду першої інстанції в цивільному процесі України, 2008 рік).

Поряд із дослідженнями доктринального характеру важливими є також публікації теоретиків адміністративного процесу та юристів-практиків в юридичній періодичній літературі («Історичні передумови запровадження адміністративної юстиції: українська традиція» (І. С. Гриценко) [19, с.107-121],

«Зміст судового рішення в адміністративному судочинстві України» (В. Б. Градовий) [17, с.157-165] та інші). Як правило, вони присвячені виявленню та вирішенню конкретних дискусійних питань застосування законодавства у сфері адміністративного судочинства, організації адміністративних судів, прийняття судових рішень в адміністративних справах та відповідної судової практики.

1.2 Поняття, правова природа та види судових рішень в адміністративному процесі

У дослідженні сутності судового рішення можна також виділити декілька періодів. Спочатку серед вчених велась дискусія головним чином про те, що відтворює сутність судового рішення – імперативні підтвердження судом правовідношення (прав та обов'язків сторін) чи наказ суду сторонам та іншим особам, які мають відношення до справи, діяти у відповідності із судовим приписом у межах встановленого правовідношення. У подальшому було зроблено висновок, що сутність судового рішення виражається одночасно обома названими властивостями. Пізніше це питання дістало подальший розвиток, але в інших напрямках. У першу чергу це проявилось в тому, що рішення стало розглядатись як акт застосування права. Потім вчені-процесуалісти перейшли до дослідження функцій судового рішення. Такий підхід дав можливість глибоко та всебічно розглянути вплив судових рішень на суспільні відносини [160].

Прихильником «теорії підтвердження» (деклараторної теорії) був, зокрема, С. Н. Абрамов. Він визначив сутність судового рішення як владного підтвердження спірного правовідношення, що перетворює його шляхом примусового веління в безспірне загальнообов'язкове правило поведінки не тільки для сторін, але й для усіх, порушення якого може потягти за собою певні юридичні наслідки. «Елемент наказу» розглядався С. Н. Абрамовим як джерело примусовості та загальнообов'язковості рішення [1]. Схожої позиції

дотримувався і А. Ф. Клейман. Вирішальним у судовому рішенні, з його точки зору, є констатування, підтвердження прав і обов'язків сторін [36].

Прихильником «теорії підтвердження» був також М. А. Гурвич, який визнавав, що судові рішення, підтверджуючи спірне правовідношення, є актом державної влади і, відповідно, містить у собі обов'язковий припис. Правовідношення, на думку М.А.Гурвича, відтворюється в рішенні суду нібито як переліте у форму судового рішення, але правовідношення не замінюється рішенням, а, навпаки, зберігається, звільнене від невизначеності [21]. Пізніше М. А. Гурвич дещо змінив свою позицію та зауважив, що ніхто вже не оспорує статус судового рішення як акту державної влади, яке є імперативом та містить веління, наказ [22].

К. С. Юдельсон, погоджуючись із присутністю у судовому рішенні елементів підтвердження наявності або відсутності правовідносин, взаємних прав та обов'язків сторін, особливу увагу звертав на примусову силу цього судового акту [158].

Н. Б. Зейдер висловився проти надання переваги лише одній із двох теорій: підтвердження чи наказу. На думку цього науковця, в судовому рішенні наявні два моменти – декларативний та імперативний, що є необхідним наслідком особливостей судового рішення як акту правосуддя, а тому уявлення про судові рішення, як акта підтвердження і наказу одночасно, впливає із самої сутності природи правосуддя. З огляду на це обидва елементи судового рішення є невід'ємними один від одного [32].

Вважаємо за доцільне відзначити певну оригінальність позиції Л. В. Левшина. Теорію наказу та теорію підтвердження він відкидав, стверджуючи при цьому, що, вирішуючи конкретні справи, суд своїми діями примушує до належної, згідно з приписами правової норми, поведінки і тим самим забезпечує суворе дотримання законності та правопорядку [161]. Як бачимо, Л. В. Левшин фактично замінює слово «наказ» словом «припис», що майже не змінює суті раніше визнаної теорії «наказу». Тому тут, на нашу думку, правильніше говорити лише про особливості формулювання позиції

цього науковця.

М. Г. Авдюков піддав критиці як теорію наказу, так і теорію підтвердження. Цей науковець розглядав питання сутності судового рішення у зв'язку із завданнями, формою та змістом судової діяльності. На його думку, сутність судового рішення полягає в тому, що воно є актом правосуддя і захищає права сторін та правопорядок в державі шляхом вирішення судом першої інстанції правових спорів між сторонами по суті. Він називав два моменти, з яких складається судовий захист прав. Перший полягає в тому, що суд повинен встановити (визнати) наявність тих прав, за захистом яких позивач звернувся до суду. Другий – у тому, що суд надає сприяння у здійсненні встановлених прав, усуває припущене відповідачем порушення права, домагається, щоб сторони діяли у відповідності зі встановленим правовідношенням, і надає позивачу можливість реалізувати його права [2].

Позиції Л. В. Левшина та М. Г. Авдюкова піддавались критиці, однак сприймалися такими, що не виходять за рамки домінуючих у той період теорій сутності судового рішення.

Д. І. Полумордвінов вважав, що сутність судового рішення – це розпорядження учасникам вирішених судом спірних правовідносин дотримуватись певної поведінки. При цьому він, як і С.Н.Абрамов, зауважував, що судові рішення створює на базі абстрактних норм права нові, індивідуальні, конкретні правила поведінки для суб'єктів спірних правовідносин [75].

Проблему, яка розглядається, досліджували П. П. Заворотько та М. Й. Штефан. Своєрідність їх позиції полягає в тому, що вони розглядали суть судового рішення як єдину категорію, яка опосередковується метою та завданням цього процесуального акту. При цьому вони не заперечували існування в судовому рішенні елементів наказу та рис декларативного характеру, але, на їх думку, ні перше, ні друге не є істотними ознаками, а отже, не можуть розкривати суть судового рішення [31, с.187-188].

Виходячи із різноманітності поглядів і підходів до визначення сутності судового рішення, Н. О. Чечина та Д. М. Чечот намагалися новелізувати цю

проблему. На думку цих авторів, сутність судового рішення визначається нормою права, що застосовується судом як органом державної влади в цілях регулювання суспільних відносин, а відтак, судові рішення є актом правосуддя, що здійснює захист суб'єктивних прав шляхом застосування норм права для вирішення спору по суті та встановлення фактів, що мають юридичне значення, тобто судові рішення розглядаються ними як правозастосовчий документ в першу чергу [162].

Окремим напрямком дослідження проблеми судового рішення стала його інтерпретація як акту правосуддя та як процесуального документа, в якому викладено цей акт. Вперше такий підхід запропонував М. А. Гурвич [21]. Цю ж думку підтримали в подальшому М. П. Ринг, Є. Г. Пушкар та ін. Видається, що така інтерпретація судового рішення є досить вагомим для розвитку теорії судового рішення. Процесуальна форма судочинства передбачає порядок здійснення процесуальних дій суду, інших учасників процесу, їх процесуально-документальне оформлення та фіксацію. У цьому відношенні є абсолютно закономірним, що процесуальне законодавство передбачає вимоги, яким мають відповідати процесуальні акти-документи. Особливо це стосується рішень судів.

У подальшому більш широкий підхід до характеристики сутності судового рішення призвів до того, що судові рішення стало розглядатися з точки зору його функцій. Н. О. Чечіна першою звертає увагу на певні функції суду, перш за все – на виховну. Вона зауважувала, що судові рішення «виховує, переконуючи та примушуючи», та сформулювала висновок про те, що судові рішення є способом реалізації виховної функції процесуального права, що воно виховує змістом застосованих норм матеріального та процесуального права, оскільки фіксує результат їх застосування, всю процедуру, застосовану судом [143]. На необхідність дослідження судового рішення в плані опису його функцій звернув увагу і А.О.Мельников [163, с.20-28]. Л. М. Завадська, погоджуючись із А. О. Мельниковим, виділила, крім виховної функції судового рішення, правоохоронну та функцію індивідуального регулювання поведінки,

зауваживши, що питання функцій судового рішення – це лише один із аспектів більш широкої проблеми дії судового рішення, яка може розглядатись як з точки зору його правових наслідків (законна сила рішення, його обов'язковість) та функцій, так і в плані досягнення цілей, які стоять перед судом [30]. Інші автори в контексті цього підходу стверджували, що розкриття сутнісних ознак судового рішення дозволяє ідентифікувати його як: акт здійснення влади спеціальним органом держави, на який покладається функція здійснення правосуддя; акт правозастосування; акт захисту та охорони прав та інтересів громадян, організацій, суспільства; акт, спрямований на зміцнення законності, попередження правопорушень, виховання громадян тощо. Саме ці обставини лежали в основі розробки проблем судових рішень [160].

Узагальнюючи наведене, можна констатувати, що питання стосовно сутності судового рішення розглядалось науковцями в залежності від того, на якому аспекті проблеми акцентувалась основна увага. При цьому певні інтерпретації здійснювались на основі того, що право і правосуддя виконують специфічну роль у підтриманні правопорядку. Погоджуючись з тим, що питання про сутність судового рішення – це питання про його головні ознаки, науковці не дійшли згоди ні щодо кількості цих ознак, ні щодо їх співвідношення між собою. В літературі судові рішення розглядалось як: акт державного примусу; акт владного підтвердження правовідносин; правозастосовчий акт; юридичний факт; правозахисний акт; акт виховання громадян; процесуальний документ; акт правосуддя; акт державної влади тощо. Цілком логічно, що таке розмаїття підходів призвело до відсутності в науці єдиного загальновизнаного визначення поняття цього акту. Багато науковців пропонували свої формулювання, частина з яких застосовується і сьогодні.

Так, А. Ф. Клейман визначав судові рішення як постанови суду першої інстанції, в яких дається відповідь на позовні вимоги і визначаються права та обов'язки сторін, що виникають зі спірних правовідносин [164]. К. С. Юдельсон стверджував, що судові рішення є постановою суду першої інстанції, в якій проявляється владна воля суду щодо заявлених вимог і

заперечень з приводу захисту прав та інтересів сторін [158]. П. П. Гурєєв розглядав судове рішення як найважливіший акт правосуддя, в якому суд, керуючись законом, від імені держави і на підставі встановлених у судовому засіданні фактів, вирішує справу по суті, дає відповідь на вимогу позивача та заперечення відповідача, вирішує питання про охорону і захист інтересів громадян і юридичних осіб [165]. Д. М. Чечот вказував, що судове рішення є постановою суду, яка виноситься тільки колегіально і яким вирішується по суті матеріально-правовий спір, який є об'єктом процесу, з метою завершального встановлення і захисту прав та інтересів суб'єктів цього спору, в повній відповідності з дійсними обставинами справи і законами [145].

У сучасних працях питання сутності судового рішення та його визначення також не залишається поза увагою, причому, як і раніше, єдиного підходу до інтерпретації цього інституту немає. Водночас, позиції деяких авторів відрізняються певною оригінальністю. Так, Н. М. Коршунов вважає, що судове рішення – це постанова, що виноситься ім'ям держави щодо об'єкту процесу в справі, що виникає із адміністративно-правових відносин [166].

Перелік підходів можна було б продовжити, але і наведене дозволяє констатувати, що практично всі науковці зараз, як і раніше, розглядають судове рішення як один із видів судових постанов і як найважливіший документ суду, однак єдиного підходу до розуміння сутності цього акту правова наука не виробила.

На наш погляд, однією з причин недосконалості окремих теорій судового рішення є те, що вони досліджувались як процесуальний феномен у їх статичному стані, сутність судових рішень не розглядалась у динаміці, з позиції їх функціональної ролі. Деякі автори зазначали, що судове рішення не грає якоїсь однієї ролі, воно покликане бути засобом досягнення різних цілей та здійснювати вплив на суспільні відносини в різних напрямках, що практично означає неможливість використання однієї методології дослідження цієї проблеми, розкриття ж сутності цього акту можливе за умов визначення всіх його ознак у їх поєднанні без виокремлення однієї чи декількох як основних.

Такий підхід, зокрема, запропонував О. В. Іванов [167, с.102-103]. Вбачається, що його основним недоліком є те, що він не дозволяє визначити ті чіткі критерії, за якими можна було б виокремити судові рішення серед інших актів суду, а тому цей підхід має обмежене пізнавальне значення.

З цього погляду «теорія наказу» та «теорія підтвердження» є більш прийнятними, однак, застосовуючи їх, необхідно враховувати, що і вони в науці виникли не випадково. Видається, що визначальним фактором їх появи став вплив загальних підходів до розуміння права та ролі суду на розвиток вчення про судові рішення, які домінували в науці та в суспільстві в ті чи інші періоди. «Теорія наказу» та «теорія підтвердження» по суті мають юридико-позитивістський характер, оскільки їх передумовами стало «нормативне» (позитивістське) праворозуміння, в якому вихідне та вирішальне значення надається нормі закону, що трактується як норма прав. В літературі останнім часом йшлося про вплив позитивізму на розвиток правової науки та практики. Названі теорії судового рішення набули особливого поширення в процесуальній науці саме в той період, який пов'язується з утвердженням офіційної позитивістської лінії щодо праворозуміння та сприйняттям права головним чином як інструменту політики [168, с.132-137]. В цей період суд сприймався як орган держави, що здійснює в першу чергу примус, тому і в його рішенні також бачили саме примус («теорія наказу»). Прихильники «теорії підтвердження» теж не відкидали наявності у судовому рішенні «елементу наказу», хоча не надавали йому переваги. Поєднання обох теорій по суті не міняло їхнього позитивістського характеру. Досліджуючи судові рішення у зв'язку з матеріальними та процесуальними нормами права, застосовуваними судом, аналізуючи його вплив на правові відносини, що були предметом спору, науковці робили акцент на те, що судові рішення є актом застосування норми права, висуваючи на перший план авторитетність норми, силу закону. Це, на наш погляд, базувалось на тій же концепції позитивізму, а судові рішення не виводилось за межі позитивістського механізму правового регулювання.

Однією із новітніх тенденцій розвитку національних правових систем, в

т.ч. і правової системи України, визнається подолання вузьконормативного підходу до розуміння права та утвердження інших альтернативних теорій: правовий реалізм, школа вільного права тощо [138, с.3]. Ці теорії дозволяють під іншим кутом зору поглянути на роль судової влади в суспільстві, а відтак, і на сутність основного акту цієї влади – судового рішення. В цьому контексті стає очевидним те, що характеристика цієї сутності, обмежена позитивістськими рамками, сьогодні є недостатньою.

У зв'язку із цим необхідно відзначити, що на розвиток доктрини судового рішення вплинула наявна «дифузія» (тобто змішування) судової влади, оскільки вирішення правових спорів стосувалось не тільки компетенції судів, але інших органів (відомчих арбітражів, комісій з трудових спорів тощо) [169]. Суд завжди вважався органом держави, однак не завжди він уособлював єдину та неподільну судову владу. Концентрації влади у суду не було, не було реальних підстав вважати її виключною, повною, незалежною та самостійною. Принцип розподілу влад вважався не більше, ніж непотрібною абстракцією [170]. Саме тому, на нашу думку, в більшості із сформульованих в науці визначень судового рішення аж до початку дев'яностих років не враховувалося його значення як акту судової влади: воно в принципі не ідентифікувалось як акт судової влади, оскільки саме існування останньої ставилось під сумнів. В той же час, процесуалістам вдалося сформулювати висновки, які значною мірою визначили основу сучасної доктрини судового рішення і мають концептуальне значення для подальших наукових розробок цього інституту.

Дискусії щодо необхідності відкоригувати функції та завдання суду в Україні активізувалися на початку 90-х років. Реально ж ситуація змінилась лише в червні 1996 року з прийняттям нової Конституції, в якій Україна задекларувала себе як правова держава, в якій визнається та діє принцип верховенства права. Відповідно до ст. 6 Конституції України судова влада є незалежною, самостійною гілкою влади, а відповідно до ст.124 правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, юрисдикція яких поширюється на всі правові відносини, що виникають у державі. Таким чином, суд визнано єдиним

легітимним органом судової влади. Це дає змогу розглядати інститут правосуддя як гарантію реалізації свободи та справедливості, забезпечення правового порядку, а судовий захист визнати універсальним способом захисту прав і свобод людини та громадянина. Засади, закріплені в Конституції, дозволяють розглядати правосуддя як нову за змістом інституцію з надзвичайною прерогативою вирішувати спори про права і обов'язки громадян. У літературі визнано і те, що в механізмі правового захисту правосуддя займає особливе місце та є самостійним соціальним та правовим благом [171], і саме суд уособлює легітимну судову владу в країні [23, с.43-45]. Все це дає підстави стверджувати, що судові рішення є не тільки актом правосуддя, але перш за все актом реалізації легітимної судової влади.

В юридичній літературі окремі автори розглядають судові рішення в двох аспектах: як акт правосуддя та як процесуальний документ. Інші ж висловлюються проти такого підходу. Наприклад, М. А. Гурвич, наполягаючи на необхідності розмежування вказаних аспектів судового рішення, зауважував, що в традиційному поділі рішення на чотири частини (вступна, описова, мотивувальна та резолютивна), в яких не розрізняється акт правосуддя, з одного боку, та інший зміст рішення як процесуального документа – з другого боку, при всій його практичності, змішуються різнорідні за своїм юридичним значенням положення. Виділяючи основні елементи судового рішення, ми одержуємо можливість дослідити його як акт правосуддя, а також повніше охарактеризувати інший зміст рішення як процесуального документа [21, с.7].

І. В. Андронов розглядає судові рішення одночасно як акт підтвердження наявності чи відсутності між сторонами спору певних правовідносин, інші розуміють його як наказ суду діяти відповідно до встановлених судом прав та обов'язків, зустрічається розуміння судового рішення як акту застосування норм права, як процесуального документа установленної форми, і як юридичного факту, який породжує, змінює чи припиняє правовідносини [8].

Подібний підхід можна зустріти і у Е. Ф. Демського, на думку якого судові рішення в адміністративному процесі одночасно є імперативними

актами, процесуальними документами, юридичними фактами, актами застосування та преюдиційними актами [172, с. 327, с. 488-495].

Деякі вчені взагалі не розмежовують поняття змісту судового рішення як процесуального документу та судового рішення як акту правосуддя [146, с.57-59].

О. М. Перунова наголошує, що процесуальний документ, яким оформлений акт правосуддя, не може мати іншої структури, як сам цей акт [68, с. 137].

Автори підручника «Адміністративне судочинство» наводять цікаве співвідношення між формою та змістом судового рішення: «Висновки адміністративного суду на кожній стадії адміністративного судочинства набувають певної процесуально-правової форми судового акту. Адміністративно-процесуальне законодавство надає узагальнюючу назву таких актів – судові рішення» [173, с. 173].

У Кодексі адміністративного судочинства України питанню структури судових рішень у адміністративній справі присвячено ст. 163 («Зміст постанови») та ст. 165 («Зміст ухвали»). При цьому, у даних статтях визначені структурні елементи судових рішень як процесуальних документів.

На невідповідності елементів судового рішення поняттю «зміст рішення» наголошував Д. М. Чечот: «зміст рішення полягає у визнанні чи невизнанні права, в присудженні чи відмові в присудженні до виконання певних дій. Структура рішення як процесуального документа, його складові частини та їх реквізити є формою рішення, тому їх назва і повинна бути такою» [145, с.18]. П. П. Заворотько та М. Й. Штефан вважають, що в поняття «форма рішення» та «форма позовної заяви» закон вкладає їх зовнішній письмовий чи усний прояв. Під змістом рішення автори розуміють ті структурні питання, які підлягають висвітленню у судовому рішенні [31, с.89].

На нашу думку, з точки зору зовнішньої визначеності, судові рішення в адміністративному процесі повинне мати певне процесуально-документальне оформлення, яке і є його зовнішньою формою. Процесуальний документ –

судове рішення є способом матеріалізації, існування змісту судового рішення як акту правосуддя, в якому цей зміст і відтворюється. Водночас, зовнішня форма у відношенні до змісту виступає як щось зовнішнє, а, відповідно, самостійно існуюче. Тож правомірним є ставити питання про самостійність структури форми, яка може не збігатись зі структурою змісту.

Варто погодитися із Г. В. Фазикош, яка вважає, що до судового рішення можна застосувати системний підхід, який дозволяє аналізувати цей об'єкт як певну складну систему зі своїм внутрішнім та зовнішнім змістом, кожен із яких має власну структуру із взаємопов'язаними, але не тотожними елементами. Виділивши основні елементи внутрішнього змісту судового рішення, ми одержимо можливість дослідити його як акт судової влади, а відтак повніше охарактеризувати зміст рішення як процесуального документу [136]. Аналогічний підхід зустрічається у наукових роботах при дослідженні співвідношення між поняттями «позов» та «позовна заява» [50, с.350].

У теорії процесуального права цю проблему пов'язували з проблемою структури позову. Першим це зробив М. А. Гурвич, який виходив із того, що позов складається із трьох частин: предмету, підстави та змісту. Аналогічні елементи він виділив і в структурі судового рішення. Під предметом судового рішення М. А. Гурвич розуміє те цивільне правовідношення, щодо якого вирішено спір. У різних видах судових рішень це правовідношення виступає по-різному, що дало підстави розрізняти предмет судового рішення про присудження, про визнання та предмет перетворюючого судового рішення. Підставою судового рішення М. А. Гурвич називає встановлену судом у результаті оцінки доказів сукупність юридичних фактів, із яких суд, застосовуючи норму матеріального права, робить висновок щодо спірного правовідношення. В складі підстави судового рішення науковець виділяє оцінку доказів, фактичну підставу та правову підставу. Під змістом судового рішення автор розуміє заснований на законах та обставинах справи висновок суду щодо законності й обґрунтованості позовної вимоги та його примусового виконання, а також у належних випадках щодо встановлення, зміни або

припинення правовідношення. Опираючись на описану структуру судового рішення як акту судової влади, М. А. Гурвич обґрунтовує точку зору про те, що процесуальна класифікація судових рішень (про визнання, про присудження та про перетворення) не повинна залежати від того, який вид позову (про визнання, про присудження та про перетворення) було розглянуто судом: хоча зв'язок між позовом та рішенням існує, але він не є визначальним, особливо коли суд відмовляє у задоволенні позову. Водночас, науковець погоджується, що в основному елементи позову збігаються із відповідними елементами судового рішення [21, с.6-35]. З українських вчених-процесуалістів із запропонованим М. А. Гурвичем визначенням змісту судового рішення та класифікацією судових рішень погодилися Є. Г. Пушкар [103, с.20], М. Й. Штефан [154, с.351-352] та інші.

З критикою позиції М. А. Гурвича виступили А. О. Добровольский та С. А. Іванова. Ці автори в структурі судового рішення також виділяють такі ж елементи, як і в структурі позову. Однак, на їх думку, позов складається лише із двох частин: предмету та підстави, а волевиявлення позивача з приводу форми захисту права, тобто зміст позову, не має суттєвого значення. Відповідно і судове рішення складається із підстави та предмету [174, с.47-51].

М. К. Треушніков стверджує, що ні законодавство, ні практика не виділяють зміст позову як його самостійний елемент, а тотожність визначають лише за двома його елементами – предмету та підставами, але за умови збігу суб'єктного складу. Тільки за предметом та підставою визначається і тотожність судових рішень [18, с.189-190].

У цьому відношенні велике значення має зв'язок між адміністративним позовом, як початковим етапом судового процесу та судовим рішенням – його процесуальним результатом. Без пред'явлення позову не може бути ні самого процесу, ні судового рішення у ньому. Судове рішення є своєрідною відповіддю на заявлений позов, тому структура позову певним чином визначає структуру судового рішення. Відповідно, в обох можна виділити трикомпонентну структуру, і саме в цьому аспекті можна стверджувати про

тотожність структури позову та судового рішення в адміністративному процесі.

У зв'язку із цим, на нашу думку, судове рішення в адміністративному процесі складається з трьох елементів: предмету, підстави та змісту.

Предметом судового рішення в адміністративній справі є відповідне правовідношення, в межах якого було порушено відповідні права та свободи, що підлягають захисту.

Згідно з ч. 1 ст. 2 КАС України завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ.

Тобто, предметом судового рішення в адміністративній справі є публічні правовідносини, в межах яких органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими і службовими особами або іншими суб'єктами при здійсненні ними владних управлінських функцій були порушені права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб.

За загальним правилом, предмет судового рішення співпадає з предметом позову. Відповідь, що міститься в судовому рішенні, дається з приводу тієї спірної адміністративно-правової вимоги і відповідного їй обов'язку, які складають предмет позову. Однак, як правильно зазначає І. В. Андронов, визначаючи предмет судового рішення, суд не пов'язаний вказівками позивача, які стосуються юридичної кваліфікації (юридичної природи) спірних правовідносин [8].

Однак, це не завжди означає, що адміністративний суд при розгляді справи має право вийти за межі позовних вимог (наприклад, суд не може стягнути з відповідача кошти на відшкодування збитків, завданих його рішенням, якщо позивач просить тільки про скасування такого рішення). Суд

може вийти за межі позовних вимог тільки у разі, якщо це необхідно для повного захисту прав, свобод чи інтересів сторін чи третіх осіб, про захист яких вони просять. При цьому, вихід за межі предмета позову є лише правом, а не обов'язком суду. Отже, якщо суд виходить за межі позовних вимог, то в описовій частині судового рішення повинен зафіксувати факт такого виходу і його зміст, а в мотивувальній частині навести обставини прийняття такого рішення та мотиви виходу за межі позовних вимог.

Така позиція підтримується і в судовій практиці. Так, в ухвалі від 23 вересня 2011 року у справі № 66817/11/9104 Львівський апеляційний адміністративний суд не погодився із рішенням суду першої інстанції, який в порушення норм процесуального права, вийшов за межі позовних вимог та задовольнив позовні вимоги позивача за період з 25.07.2010 року по 25.01.2011 року, хоча позивачем заявлялася вимога зобов'язати відповідача нарахувати та виплати на його користь недоплачене підвищення до пенсії як дитині війни за 2006-2007 роки. Колегія суддів зіслалася на ст. 11 КАС України, згідно з якою суд розглядає адміністративні справи не інакше як за позовною заявою і не може вийти за межі позовних вимог [133].

Другим необхідним елементом судового рішення є його підстава, яка включає встановлені судом фактичні обставини справи (фактична підстава) та здійснену правову кваліфікацію цих обставин та спірних правовідносин в цілому, на основі яких суд прийшов до кінцевого висновку щодо задоволення позову або щодо його відмови, а також обраного способу захисту права (правова підстава). Склад фактичної підстави включає встановлені судом юридичні факти та фактичні обставини, з якими позивач пов'язує свої вимоги, а відповідач свої заперечення, склад правової підстави – норми матеріального права, що були застосовані судом. Таким чином, підставу судового рішення необхідно пов'язувати із правомірністю його фактичного та правового обґрунтування.

Підстави судового рішення вказують на причини задоволення або відхилення заявлених до суду вимог. Тим самим вони служать необхідною

умовою здійснення права сторін та інших осіб, що беруть участь у справі, на оскарження рішення [22, с.43-44].

Третім необхідним елементом судового рішення є його зміст, під яким необхідно розуміти владний припис суду щодо заявленої вимоги, який включає висновок щодо задоволення заявленої вимоги або відмови у її задоволенні, а також застосований судом вид (спосіб) судового захисту права чи охоронюваного законом інтересу. В літературі саме цей елемент судового рішення виявився найбільш дискусійним, аж до його заперечення, на що ми звернули увагу вище. Умовно цей елемент судового рішення можна поділити на дві частини: владний припис суду щодо заявленої вимоги та обраний спосіб судового захисту. Такий поділ, якщо використати його як певну наукову конструкцію, дозволяє, перш за все, зосередитись на аналізі другої частини змісту судового рішення, яка пов'язана з обсягом судових повноважень щодо предмету спору, тобто із тим, в яких формах здійснюється охорона права, свободи чи інтересу судом. Що стосується припису суду щодо заявленої вимоги, то, на наш погляд, практичний інтерес становить, головним чином, повнота цього припису. Проблема ж обраного судом способу захисту права чи інтересу є самостійною і зводиться до характеристики його правомірності, яка визначається тим, чи відповідає цей спосіб захисту заявленій вимозі, а також вимогам закону. З огляду на те, що матеріальний закон включає як загальні способи захисту права, так і спеціальні, тобто ті, які можуть бути застосовані лише щодо певної групи прав, проблема вибору належного способу виникає об'єктивно.

Г. В. Фазикош вдало акцентує на тому, що питання правомірності обраного судом способу захисту права включає два основні аспекти: 1) відповідність його тому способу, який просить застосувати позивач; 2) відповідність його вимогам закону, що включає відповідність його змісту порушеного права та характеру самого порушення [136].

Варто зауважити, що за умови рівності сторін у процесі, при дотриманні принципів змагальності та диспозитивності, немає необхідності закріплювати

можливі способи захисту порушених прав у процесуальному законі. До прикладу, ЦПК України не містить переліку способів захисту, про застосування яких позивач може просити суд та які можуть бути застосовані судом при ухваленні рішення. Стаття 4 ЦПК України закріплює правило, що здійснюючи правосуддя, суд досягає цієї мети у спосіб, визначений законами України. Перелік способів захисту права закріплено в ст. 16 ЦК України (визнання права, припинення правовідношення тощо), ст. 20 ГК України (відшкодування збитків, застосування штрафних санкцій тощо), ст. 18 СК України (встановлення правовідношення, примусове виконання добровільно не виконаного обов'язку тощо) та ін.

Оскільки однією із сторін спору в адміністративному процесі є суб'єкт владних повноважень (тобто, сторони у правовідносинах не є юридично рівними), а сам адміністративний процес побудований не лише на принципі змагальності сторін, а й на принципі офіційного з'ясування всіх обставин у справі, виникла необхідність деталізувати межі дискреції позивача при формуванні позовних вимог, та, відповідно, суду при ухваленні судового рішення. У зв'язку із цим частиною 4 ст. 105 КАС України встановлено перелік вимог, які може містити адміністративний позов, зокрема, вимоги щодо скасування або визнання нечинним рішення відповідача – суб'єкта владних повноважень повністю чи окремих його положень, зобов'язання відповідача – суб'єкта владних повноважень прийняти рішення або вчинити певні дії та ін.

Нерідко позивач у позовній заяві крім вимоги про застосування відповідного способу захисту зазначає інші клопотання, адресовані суду, зокрема, про витребування доказів, поновлення строку тощо. Такі вимоги не можна розуміти як предмет позову, а припис суду, яким вони вирішуються, не є елементом змісту судового рішення.

З цього приводу Вищий адміністративний суд України в п. 4 Оглядового листа від 06.08.2008 року № 1367/100/13-08 на основі аналізу судової справи, в якій відповідачем був заявлений зустрічний позов про зобов'язання надати документи, на яких ґрунтуються позовні вимоги по первісному позову

ззначив, що вимоги відповідача про зобов'язання надати документи, на яких ґрунтується позов, не можуть розглядатись у якості адміністративного позову з вимогами щодо зобов'язання вчинити певні дії, оскільки порядок надання суду доказів у справі, їх збирання та можливість забезпечення передбачені процесуальним законом [64].

В адміністративному процесі виділяється два види судових рішень, залежно від кола питань, що вирішуються через прийнятий акт, а саме: постанови та ухвали.

Відповідно до статті 158 Кодексу адміністративного судочинства України судові рішення, яким суд вирішує спір по суті, викладається у формі постанови. Пленум Вищого адміністративного суду України до постанов відніс судові акти, якими вирішуються вимоги адміністративного позову. Згідно з п. 2 постанови Пленуму Вищого адміністративного України від 20.05.2013 року № 7 «Про судові рішення в адміністративній справі» ухвала - письмове або усне судового рішення в адміністративній справі, яким вирішуються питання, пов'язані з процедурою розгляду адміністративної справи, та інші процесуальні питання (пункт 13 частина перша статті 3 КАС України).

Тобто, судові рішення, яким суд зупиняє чи закриває провадження у справі, залишає позовну заяву без розгляду або приймає рішення щодо інших процесуальних дій, клопотань, постановляється у формі ухвали .

Як зазначається у літературі: «постанова є рішенням суду будь-якої інстанції, у якому вирішуються вимоги адміністративного позову, а ухвала – рішенням, яким вирішуються питання, пов'язані з процедурою розгляду адміністративної справи та інші процесуальні питання» [4, с.518].

І. В. Андронов виділяє такі ознаки, за якими рішення відрізняється від ухвали суду: судові рішення ухвалюється іменем України, а ухвала суду постановляється, у чому вбачаються особлива важливість і значення саме рішення суду; судові рішення є актом судової влади, який спрямований на вирішення справи по суті, тоді як ухвалою суду вирішуються тільки поточні питання судового розгляду, пов'язані з рухом справи в суді першої

інстанції;судове рішення являє собою акт суду, яким завжди закінчується провадження у справі в суді першої інстанції, тоді як ухвала суду постановляється в процесі судового розгляду і тільки в деяких випадках, прямо встановлених законом, закінчує провадження у справі; судове рішення представляє собою той процесуальний акт, на отримання якого, в кінці кінців, направлене все провадження у справі, всі процесуальні дії суду, сторін та інших учасників справи, в той час як ухвала суду носить вторинний, «проміжний» характер;судове рішення ухвалюється тільки в нарадчій кімнаті, тоді як деякі ухвали суду можуть постановлятися судом без виходу до нарадчої кімнати із занесенням їх до журналу (протоколу) судового засідання; строк апеляційного оскарження судового рішення відрізняється від строку апеляційного оскарження ухвали [8].

На думку Г. В. Фазикош ухвали суду відрізняються від рішення тим, що ними справа по суті заявлених вимог не вирішується і вони виконують іншу процесуальну функцію [136, с.6].

На нашу думку, критерій поділу судових рішень на постанови та ухвали, застосований ВАС України не є вичерпним. Крім цього, Пленум ВАС України у вищезазначеній постанові акцентує увагу на тому, що суди повинні розрізняти ухвали судів апеляційної та касаційної інстанцій, якими вирішуються питання, пов'язані з процедурою розгляду адміністративної справи, та інші процесуальні питання, від ухвал, якими вирішуються вимоги апеляційної чи касаційної скарги. Останні викладаються лише у письмовій формі.

Так, згідно з п. 1 ч. 1 ст. 205 КАС України, розглянувши апеляційну скаргу, суд апеляційної інстанції постановляє ухвалу, зокрема, в разі залишення апеляційної скарги без задоволення, а судового рішення – беззмін. Тобто, в даному випадку апеляційний суд постановляє ухвалу, якою вирішує вимоги апеляційної скарги, тим самим вирішуючи спір по суті.

У зв'язку із цим вважаємо що основним критерієм класифікації судових рішень необхідно визначити те, чи вирішує даний судовий акт адміністративну

справу по суті. В такому разі вважаємо за доцільне виділяти:

- 1) постанови суду;
- 2) ухвали суду, якими адміністративна справа вирішується по суті;
- 3) ухвали суду, якими вирішуються процесуальні питання під час провадження в адміністративній справі.

Ухвали суду з процесуальних питань також можна класифікувати за певними критеріями.

Зокрема, ухвали суду в адміністративному процесі поділяються на ті, які оформляються окремим документом та ті, які вносяться в журнал судового засідання (так звані «протокольні» ухвали). Ч. 4 ст. 160 КАС України передбачено перелік ухвал, які постановляють ся окремим документом, зокрема, з питань залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви та інших.

При цьому, КАС України передбачає право та можливість суду постановити окремим документом також ухвалу з інших питань, ніж передбачені ч. 4 ст. 160 КАС України. Пленум ВАС України з цього приводу зазначив у постанові від 20.05.2013 року № 7 «Про судові рішення в адміністративній справі»: «Обов'язково у письмовій формі і окремим документом викладаються ухвали з питань, визначених частиною четвертою статті 160 КАС України. З інших процесуальних питань, які вирішуються під час судового розгляду, ухвали можуть бути усними або письмовими, якщо вони викладаються окремим документом».

Неоднозначним є доктринальний та практичний підходи до відповіді на питання, чи уповноважений адміністративний суд постановляти ухвалу про закриття провадження у справі та ухвалу про залишення позовної заяви без розгляду іменем України.

Так, згідно з ч. 1 ст. 14 КАС України судові рішення, яким закінчується розгляд справи в адміністративному суді, ухвалюється іменем України. Пленум ВАС України в постанові від 20.05.2013 року № 7 «Про судові рішення в адміністративній справі» роз'яснив, що закінчення розгляду справи у розумінні

цієї норми права є вирішення спору по суті судом першої, апеляційної або касаційної інстанцій, у тому числі прийняття постанови щодо частини позовних вимог відповідно до частини першої статті 164 КАС України, ухвалення додаткового судового рішення (стаття 168 КАС України) або в разі, якщо під час попереднього провадження відповідач визнав позов (частина четверта статті 121 КАС України), та вирішення вимоги апеляційної та касаційної скарг. Ці судові рішення ухвалюються іменем України. Така вимога не поширюється на інше закінчення розгляду справи (закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду), про що постановляється ухвала.

Така позиція знайшла своє відображення у багатьох прикладах із судової практики. Так, ухвала Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 17 листопада 2015 року, якою було закрито провадження у справі на підставі п. 1 ч. 1 ст. 157 КАС України, постановлена судом без зазначення імені держави Україна [131].

Однак зустрічаються інші судові рішення. Так, ухвалою іменем України від 29 травня 2015 року Комсомольським міським судом Полтавської області прийнято відмову від позову і закрито провадження у справі [132].

На нашу думку, хоча ухвалою про залишення позовної заяви без розгляду і припиняється процедура адміністративного судочинства, проте правові наслідки вчинення цієї процесуальної дії не позбавляють заінтересованого суб'єкта права повторно звернутися за судовим захистом. А тому не можна розглядати ухвалу про залишення позовної заяви без розгляду як кінцевий акт правосуддя у певній справі. У зв'язку із цим підтримуємо позицію ВАС України, що така ухвала повинна постановлятися іменем суду.

Разом із тим, по іншому потрібно підходити до вирішення даного питання щодо ухвал про закриття провадження у справі. У деяких випадках цією ухвалою вирішується адміністративний спір по суті (наприклад, у разі постановлення ухвали про визнання мирової угоди, укладеної між сторонами в адміністративній справі в порядку ст. 262 КАС України), в інших – провадження підлягає закриттю, оскільки розгляд справи в адміністративному

суді є неможливим (наприклад, неюрисдикційні вимоги). Закриття провадження у справі позбавляє заінтересованого суб'єкта права на повторний розгляд тотожного позову в адміністративному суді.

На нашу думку, критерієм, за яким судові рішення в адміністративній справі необхідно поділяти на ті, які ухвалюються іменем України та ті, які ухвалюються іменем суду, є предмет цих судових рішень. Якщо судовим рішенням вирішуються питання, які впливають на спірні матеріальні правовідносини – таке судове рішення повинне ухвалюватися іменем України. З моменту набрання таким судовим рішенням законної сили виникають відповідні правові наслідки, зокрема, обов'язковість, здійсненність, преюдиційність. Якщо ж судовим рішенням вирішуються питання, які мають вплив лише на процесуальні права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі (наприклад, ухвала про відкладення розгляду справи), воно ухвалюється іменем суду.

Ухвала адміністративного суду про закриття провадження у справі є відповіддю на вимогу заінтересованого суб'єкта про судовий захист, кінцевим актом правосуддя, впливає на спірні матеріальні правовідносини (зокрема, обмежує можливість позивача повторно звертатися за судовим захистом в порядку адміністративного судочинства), у зв'язку з цим, можемо стверджувати, що ухвала адміністративного суду про закриття провадження у справі, незалежно від підстав її постановлення, повинна постановлятися іменем України.

Судові рішення в адміністративному процесі можна також класифікувати за іншими критеріями, зокрема за критерієм процесуальної мети судового рішення. Виходячи із правової природи адміністративного судочинства, у такій класифікації наявні значні особливості. Так, до судових рішень в адміністративному процесі не можна застосувати найбільш поширений в літературі цивільного процесу поділ на рішення про присудження, про визнання та про перетворення (конститутивні рішення) [140, с.328]. Судовими рішеннями про присудження в адміністративному процесі можна вважати ті,

якими суд зобов'язує відповідача прийняти рішення чи вчинити дії, або утриматися від прийняття рішення чи вчинення дій, якими стягує з відповідача – суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, завданої його незаконним рішенням, дією або бездіяльністю, а також судові рішення про виконання зупиненої чи невчиненої дії. До судових рішень про визнання в адміністративному процесі можна віднести ті, якими встановлюється наявність чи відсутність компетенції суб'єкта владних повноважень. Постанову у справі про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності необхідно віднести до конститутивних судових рішень (судових рішень про перетворення).

Разом з тим, жодним із наведених видів не можна охопити найбільш часто ухвалювані в адміністративному процесі судові рішення – про визнання протиправними та скасування рішення відповідача – суб'єкта владних повноважень.

Отже, за критерієм процесуальної мети судові рішення в адміністративному процесі можна поділити на судові рішення про присудження, судові рішення про визнання, судові рішення про перетворення та судові рішення про скасування рішень суб'єкта владних повноважень.

Висновки до розділу 1

1. Вважаємо за доцільне запропонувати періодизацію становлення інституту адміністративної юстиції в Україні:

1) період створення передумов запровадження адміністративної юстиції (XVI-XIX ст.)

2) адміністративна юстиція на українських землях доби Російської та Австро-Угорської імперій (до 1917 року);

3) адміністративна юстиція часів формування Української державності (1917-1920 рр. – період Центральної Ради, Гетьманату, УНР);

4) адміністративна юстиція України часів її перебування у складі СРСР (1920-1990 рр.);

4) новий період розвитку адміністративної юстиції (1991-2005 рр.)

6) новітній період розвитку адміністративної юстиції (з 2005 року – по сьогодні).

2. Судове рішення є ключовим динамічним інститутом адміністративного процесу, теоретичне інтерпретування якого ґрунтується на домінуванні в науці певних доктринальних підходів до праворозуміння, а розвиток обумовлений змінами у відповідних характеристиках судової влади та правосуддя, які і визначають суть, природу та властивості основного акту суду. Враховуючи вказані характеристики сучасної судової влади та правосуддя, судове рішення потрібно кваліфікувати як універсальне поняття, що визначає основний акт реалізації легітимної судової влади незалежно від виду судочинства.

3. В адміністративному судочинстві судове рішення є складовою частиною адміністративної процесуальної форми, що має відносно сталу структуру, основним компонентом якої є провадження як самостійна судова процедура. Процесуальний результат останнього закріплюється у відповідних процесуальних актах-документах – судових рішеннях.

4. Оптимальною процесуально-правовою класифікацією судових рішень в адміністративному судочинстві є класифікація, що ґрунтується на зв'язку між судовим рішенням та судовим провадженням, в межах якого судова справа може бути вирішена по суті. Така класифікація дозволяє надати глибшу характеристику адміністративному процесу як єдиній та цілісній формі здійснення правосуддя в адміністративних справах. З огляду на зміст КАС України в адміністративному процесі можна виділити наступні види судових рішень: 1) постанова; 2) ухвала.

5. Постанову адміністративного суду можна інтерпретувати як акт реалізації легітимної судової влади, ухвалений у формі процесуального акта-документу в межах самостійної судової процедури, яким адміністративна справа вирішується по суті.

6. Важливим напрямком є забезпечення правосудності судових рішень, яка визначається правомірністю його основних складових – предмету, підстави та змісту (владного припису). Це вимагає вироблення модернізованих підходів до формування системи судоустрою, коректного розмежування юрисдикції судів, зокрема, у сфері адміністративної юстиції, відповідного удосконалення адміністративного процесу як єдиної універсальної форми здійснення адміністративного судочинства.

7. За умови рівності сторін у процесі, при дотриманні принципів змагальності та диспозитивності, немає необхідності закріплювати можливі способи захисту порушених прав у процесуальному законі. Однак, оскільки однією із сторін спору в адміністративному процесі є суб'єкт владних повноважень (тобто, сторони у правовідносинах не є юридично рівними), а сам адміністративний процес побудований не лише на принципі змагальності сторін, а й на принципі офіційного з'ясування всіх обставин у справі, виникла необхідність деталізувати межі дискреції позивача при формуванні позовних вимог, та, відповідно, суду при ухваленні рішення. У зв'язку із цим частиною 4 ст. 105 КАС України встановлено перелік вимог, які може містити адміністративний позов, зокрема, вимоги щодо скасування або визнання нечинним рішення відповідача – суб'єкта владних повноважень повністю чи окремих його положень, зобов'язання відповідача – суб'єкта владних повноважень прийняти рішення або вчинити певні дії та ін.

8. Запропоновано критерій, за яким судові рішення в адміністративній справі необхідно поділяти на ті, які ухвалюються іменем України та ті, які ухвалюються іменем суду, яким, на думку автора, є предмет цих судових рішень. Якщо судовим рішенням вирішуються питання, які впливають на спірні матеріальні правовідносини – таке судове рішення повинне ухвалюватися іменем України. З моменту набрання таким судовим рішенням законної сили виникають відповідні правові наслідки, зокрема, обов'язковість, здійсненність, преюдиційність. Якщо ж судовим рішенням вирішуються питання, які мають вплив лише на процесуальні права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі

(наприклад, ухвала про відкладення розгляду справи), воно ухвалюється іменем суду.

9. Доведено, що ухвала адміністративного суду про закриття провадження у справі, незалежно від підстав її постановлення, повинна постановлятися іменем України, оскільки вона є відповіддю на вимогу заінтересованого суб'єкта про судовий захист, кінцевим актом правосуддя та впливає на спірні матеріальні правовідносини (зокрема, обмежує можливість позивача повторно звертатися за судовим захистом в порядку адміністративного судочинства).

10. Запропоновано класифікацію судових рішень в адміністративному процесі за критерієм процесуальної мети на судові рішення про присудження, судові рішення про визнання, судові рішення про перетворення та судові рішення про скасування рішень суб'єкта владних повноважень.

РОЗДІЛ 2

ПОРЯДОК УХВАЛЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ І ЗМІСТУ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

2.1 Підстави та порядок ухвалення судових рішень в адміністративній справі

Для того, щоб постанова суду в адміністративній справі була законною та виконувала функцію забезпечення захисту гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення проголошеного Основним Законом України принципу верховенства права, необхідно чітко визначити підстави її прийняття.

Підстави судового рішення вказують на причини задоволення або відхилення заявлених до суду вимог. Тим самим вони служать необхідною умовою здійснення права сторін та інших осіб, що беруть участь у справі, на оскарження рішення [22 с.43-44].

Підставою ухвалення судових рішень є встановлена судом в результаті оцінки доказів сукупність юридичних фактів, з яких суд, застосовуючи норму права, робить висновок стосовно спірних правовідносин.

Більшість вчених-процесуалістів серед підстав ухвалення судового рішення виділяють два види: фактичні підстави (юридичні факти); правові підстави, які полягають у застосованій судом правовій нормі [8].

Однак, на нашу думку, така класифікація не є повною. Згідно з енциклопедичним визначенням юридична підстава – це сукупність передбачених правом обставин, умов, фактів і передумов, що забезпечують настання юридичних наслідків. Юридична підстава має нормативне закріплення, визначений зміст, вичерпний характер, враховує особливості певного випадку та породжує юридичні наслідки [150].

Адміністративний суд ще на стадії підготовки справи до судового

розгляду може визначитися із сукупністю юридичних фактів, які впливають на юридичну кваліфікацію спірних правовідносин, та нормою матеріального права, яка підлягає застосуванню для вирішення спору по суті. Однак, це не означає, що суд за наявності таких двох аспектів може одразу ухвалити судове рішення. Серед обставин та умов, які мають наслідком ухвалення судового рішення в адміністративній справі є також і процесуальна складова – суд зобов'язаний виконати всі вимоги КАС України та реалізувати всі необхідні стадії адміністративного процесу перед ухваленням судового рішення.

Тому, на нашу думку, підстави для ухвалення судових рішень в адміністративній справі поділяються на: процесуально-правові підстави; матеріально-правові підстави.

Матеріально-правові підстави, в свою чергу, поділяються на: фактичні матеріально-правові підстави (юридичні факти, обставини, якими сторони у спорі обґрунтовують свої вимоги і заперечення); юридичні матеріально-правові підстави (правові норми, які необхідно застосувати для вирішення спору по суті).

Розглянемо детальніше категорію процесуально-правових підстав для ухвалення судових рішень, в першу чергу, постанов в адміністративному процесі.

Згідно з ч. 1 ст. 160 КАС України суд приймає постанову іменем України негайно після закінчення судового розгляду.

Стадія судового розгляду є основною частиною не лише адміністративного, але й усіх видів судочинства. С. В. Сенік так визначає значення стадії судового розгляду в цивільному процесі: «Значення стадії судового розгляду полягає у її призначенні саме для розгляду і вирішення цивільної справи. Ця стадія цивільного судочинства має свої спеціальні завдання, чітко визначену послідовність, взаємозв'язок етапів судового розгляду. Послідовність здійснення процесуальних дій є однією з умов ухвалення законного і обґрунтованого судового рішення» [175, с.207].

Деякі вчені вважають, що постановлення і проголошення постанови є

частиною стадії судового розгляду справи. Так, В. М. Кравчук зазначає: «Судовий розгляд справи складається з чотирьох частин: підготовчої частини, розгляду справи по суті, судових дебатів та постановлення і проголошення відповідного судового рішення (постанови або ухвали)» [50, с.443]. Однак, буквально проаналізувавши положення ч. 1 ст. 160 КАС України можна дійти висновку, що прийняття постанови відбувається негайно після закінчення судового розгляду, а тому частиною такої стадії не є.

Тобто, коли під час розгляду адміністративної справи послідовно виконані усі необхідні процесуальні дії та проведені усі етапи, суд повинен вирішити справу по суті, прийнявши постанову. Тому однією з основних підстав прийняття постанови у адміністративній справі є закінчення судового розгляду. На нашу думку, закінченням судового розгляду необхідно вважати завершення судових дебатів.

Як зазначалося вище, судовий розгляд є обов'язковою і основною стадією адміністративного процесу, оскільки саме на цій стадії суд виконує завдання адміністративного судочинства, яким є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ.

Для виконання цих завдань адміністративний суд під час розгляду справи повно та всебічно з'ясовує обставини справи та перевіряє їх доказами. Ю. С. Червоний, характеризуючи стадію судового розгляду у цивільному процесі зазначав: «На стадії судового розгляду найбільш повно виявляються принципи цивільного процесуального права України: змагальність, диспозитивність і гласність, рівність усіх учасників судового розгляду перед законом і судом. Крім того, стадія судового розгляду має свої специфічні принципи: усності судового розгляду та безпосередності судового

розгляду»[141, с.248]. В рівній мірі таке твердження стосується і адміністративного процесу, однак при дотриманні вказаних вище принципів змагальності, диспозитивності і гласності, рівності усіх учасників судового розгляду перед законом і судом, усності та безпосередності судового розгляду адміністративний суд при розгляді справи по суті зобов'язаний вживати передбачених законом заходів, необхідних для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи. Суд повинен запропонувати особам, які беруть участь у справі, подати докази або з власної ініціативи витребувати докази, яких, на думку суду, не вистачає.

Частиною 1 ст. 151 КАС України встановлено обов'язок головуєчого у судовому засіданні після з'ясування всіх обставин у справі та перевірки їх доказами надати сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, можливість дати додаткові пояснення чи надати додаткові докази. Лише після заслуховування додаткових пояснень і дослідивши додаткові докази, суд постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами і переходить до судових дебатів.

Тому умовою прийняття постанови суду в адміністративній справі потрібно також вважати повне та всебічне з'ясування судом обставин справи, оформлене ухвалою про закінчення з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами.

Варто зазначити, що у разі виявлення обставин, які є підставами для зупинення чи закриття провадження у справі або залишення позовної заяви без розгляду суд не може прийняти у справі постанову. В такому випадку відповідне процесуальне рішення оформляється ухвалою суду. Тому відсутність перешкод для вирішення справи по суті також можна віднести до підстав прийняття постанови у адміністративній справі.

Відповідно до вищенаведеного, процесуальними підставами для прийняття постанови в адміністративній справі необхідно визнати: закінчення судового розгляду, повне та всебічне з'ясування судом обставин справи,

оформлене ухвалою про закінчення з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами, а також відсутність підстав для зупинення чи закриття провадження у справі, залишення позовної заяви без розгляду.

Статтею 164 КАС України передбачено можливість прийняття судом постанови щодо частини позовних вимог за клопотанням учасника процесу, якщо з'ясовані судом обставини дають можливість без шкоди для справи вирішити ці вимоги, виділивши їх в окреме провадження. В такому разі додатковими підставами для прийняття судом постанови будуть: наявність клопотання особи, яка бере участь у справі, з'ясування обставин справи, які дають можливість без шкоди для справи вирішити ці вимоги та постановлення ухвали про виділення зазначених вимог в окреме провадження.

За наявності зазначених процесуальних підстав негайно після закінчення судового розгляду склад суду, який розглянув справу, видається до нарадчої кімнати, де приймає, складає та підписує постанову. КАС України у ст. 161 визначений перелік питань, які підлягають вирішенні судом при прийнятті постанови, зокрема, чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги та заперечення, та якими доказами вони підтверджуються, чи є інші фактичні дані, які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження та інші.

М. І. Цуркан визначає наведені питання як стадії застосування судом норм права, оскільки йдеться про встановлення фактичних обставин справи, їх юридичну кваліфікацію, з наступним вирішенням спору і документальним оформленням судового рішення. Вчений зазначає, що відповіді суду на питання, визначені у п. п. 1-4 ст. 161 КАС України відображають основу для вирішення спору по суті, тобто, матеріально-правові підстави для прийняття постанови. Матеріально-правові підстави поділяються на фактичні та юридичні. М. І. Цуркан під фактичними підставами прийняття постанови розуміє докази, використані судом для обґрунтування обставин справи, обставини справи, які суд вважає встановленими [61, с.418].

Фактичні підстави судового рішення мають важливе значення, від

правильності їх встановлення залежить його обґрунтованість і переконливість.

Зазначення підстав у судовому рішенні є необхідним для його переконливості і, відповідно, для виконання ним важливої виховної функції. Воно підвищує відповідальність суддів за ухвалене ними судове рішення, попереджаючи формальне ставлення до вирішення спору. Підстави ухвалення судового рішення вказують на причини задоволення або відхилення вимог сторін. Тим самим воно полегшує реальне здійснення права сторін на оскарження судового рішення. Зазначення підстав ухвалення судового рішення надає можливість суду вищої інстанції здійснювати контроль за правильністю судового рішення. Таким є значення підстав ухвалення судового рішення в цілому. Поряд із цим спеціальна роль належить кожній зі складових частин підстав ухвалення судового рішення.

Фактичні підстави ухвалення судового рішення обумовлюють його обґрунтованість. До складу фактичних підстав ухвалення судового рішення входять, перш за все, юридичні факти, з якими позивач пов'язує свої позовні вимоги (підстави позову). Підставою позову можуть бути, наприклад, акти індивідуальної дії, рішення органів місцевого самоврядування, тощо. Підстави позову мають особливе значення в якості підстав прийняття постанови про задоволення позовних вимог. Суд не може своїм рішенням задовольнити вимоги позивача з інших підстав, не зазначених ним у позові, оскільки це буде суперечити принципу змагальності сторін та диспозитивності, визначеному у статті 7 КАС України.

До фактичних підстав ухвалення судового рішення можуть входити також юридичні факти, які наводяться відповідачем в обґрунтування своїх заперечень. До фактичних підстав ухвалення судового рішення можуть входити також інші обставини, які мають значення для вирішення справи (причини пропуску строку звернення до суду тощо).

До підстав позову і ухвалення судового рішення можуть входити і правовідносини у тих випадках, коли вони служать підставою виникнення прав і обов'язків, що складають предмет судового рішення. Частіше за все це буває

тоді, коли вищезазначені права є одними з правомочностей, які входять до складу складного правовідношення [8].

М. І. Цуркан до юридичних підстав прийняття постанови відносить разом із нормою матеріального права, яка підлягає застосуванню також правовідносини, які виникли, змінилися чи припинилися у зв'язку із дією такої норми [61, с.418]. На нашу думку, такий підхід не можна вважати правильним, оскільки фактичні обставини та дійсні правовідносини сторін у спорі належать до фактичних матеріальних підстав прийняття постанови, і не можна штучно розширяти зміст юридичних підстав елементами фактичних.

Проте юридичні факти і правовідносини, на які сторони спору посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, не обов'язково увійдуть до складу підстав ухвалення судового рішення. У підставах позову і підставах заперечень проти позову сторони, як і інші особи, які беруть участь у справі, стверджують або заперечують певні факти, яким вони надають юридичного значення. Вони зазначають про їх здійснення або нездійснення, пов'язуючи з ними свої вимоги або заперечення. До фактичних підстав ухвалення судового рішення ці факти включаються після їх дослідження та оцінки, зокрема юридичної кваліфікації судом. В результаті такої оцінки твердження сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, можуть виявитися правильними або неправильними, такими, що відповідають або не відповідають дійсності, такими, що мають юридичне значення для даної справи, або не мають такого значення. Тому висновки суду, висловлені стосовно цих фактів у складі підстав ухвалення судового рішення, є у своїй основі новими висновками, що склалися в результаті судової перевірки, які відображають переконання суду, і за своїм змістом можуть відрізнятися від доводів сторін.

М. І. Цуркан з цього приводу зазначає, що весь фактичний матеріал, введений до процесу та опрацьований у ньому шляхом перевірки та встановлення його істинності, може бути розподілений на дві групи: а) фактичний матеріал, введений до справи для його перевірки та обґрунтування правових висновків (включаючи докази); б) фактичний матеріал, установлений

судом у результаті перевірки та оцінки, який становить фактичну підставу постанови. До першої групи автор відносить перш за все ті обставини, на які посилаються особи, які беруть участь у справі. Крім того, у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень суд незалежно від підстав, наведених у позовній заяві, повинен перевіряти їх відповідність усім вимогам, закріпленим у ч. 3 ст. 2 КАС України – добросовісність, розсудливість, своєчасність тощо (п. 1 постанови Пленуму ВАС України «Про практику застосування адміністративними судами окремих положень Кодексу адміністративного судочинства України під час розгляду адміністративних справ» від 6 березня 2008 року № 2). Згідно із зазначеною нормою у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони: на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано; обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії); безсторонньо (неупереджено); добросовісно; розсудливо; з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації; пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія); з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення; своєчасно, тобто протягом розумного строку.

Р. О. Куйбіда зазначає, що всі ці критерії випливають із принципу верховенства права, у тому числі перший з них є втіленням також принципу законності. Ці критерії запозичені з досвіду багаторічного функціонування європейського адміністративного простору і дають додаткові можливості оцінити, чи було порушено права, свободи, або інтереси особи. На суддів адміністративних судів покладається відповідальна місія впроваджувати європейські стандарти належного урядування через оцінку при вирішенні

конкретних судових справ діяльності публічної адміністрації [87, с.298].

Критерії перевірки законності рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень прописані в КАС України, насамперед, для адміністративного суду. Одночасно ці критерії є і вимогами для публічної адміністрації, адже ігнорування цих вимог може призвести до ухвалення судового рішення не на її користь (визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності). Вчиняючи будь-яку дію або бездіяльність чи приймаючи рішення, суб'єкт владних повноважень одразу може перевірити їх на предмет правомірності, застосувавши положення ст. 3 КАС України.

При цьому важливо, щоб адміністративний суд не втручався у сферу дискреції (вільного розсуду) суб'єкта владних повноважень поза межами перевірки за названими критеріями, а зокрема, не підміняв його у спірних правовідносинах. Ю. Л. Панейко з цього приводу зазначив: «Завдання адміністративного судочинства полягає не у забезпеченні ефективності державного управління чи місцевого самоврядування, а в гарантуванні дотримання вимог права, інакше було б порушено принцип розподілу влади. Принцип розподілу влади заперечує надання адміністративному суду адміністративно-дискреційних повноважень – єдиним критерієм здійснення правосуддя є право. Тому завданням адміністративного судочинства завжди є контроль легальності. Перевірка доцільності переступає компетенцію адміністративного суду і виходить за межі завдання адміністративного судочинства» [67, с.150].

У більшості випадків адміністративні суди дотримуються зазначеного принципу розподілу влади і не втручаються у компетенцію органу, рішення якого переглядають.

Так, Державна екологічна інспекція у Вінницькій області звернулась до Вінницького окружного адміністративного суду з адміністративним позовом до відділу державної виконавчої служби Теплицького районного управління юстиції про визнання неправомірною та скасування постанови про відмову у відкритті виконавчого провадження, а також відкриття виконавчого

провадження за постановою про накладення адміністративного стягнення.

Вінницький окружний адміністративний суд постановою від 26 травня 2011 року позовні вимоги задовольнив частково, прийшовши до висновку про протиправність постанови відповідача про відмову у відкритті виконавчого провадження, суд її скасував, однак відмовив у задоволенні вимоги про відкриття виконавчого провадження.

При цьому, суд виходив з того, що зазначена позовна вимога задоволена бути не може, так як суд не може собою підміняти орган виконавчої влади щодо реалізації ним власних повноважень наданих законодавством. Така позиція суду щодо неможливості суду підміняти собою органи владних повноважень, повністю узгоджується із позицією Верховного Суду України, викладеною в постанові Пленуму № 13 від 24.10.2008 року, згідно з якою, суд не може підміняти державний орган, рішення якого оскаржується, приймаючи замість нього рішення, яке визнається протиправним, інше рішення, яке б відповідало закону, та давати вказівки, які б свідчили про вирішення питань, які належать до компетенції такого суб'єкта владних повноважень та з позицією Європейського суду з прав людини, який неодноразово зазначав, що завдання суду при здійсненні його контрольної функції полягає не в тому, щоб підміняти органи влади держави, і суд не повинен підміняти думку національних органів будь-якою своєю думкою [79].

Такі ж висновки покладені в основу постанови Київського апеляційного адміністративного суду від 03 квітня 2013 року у справі № 2а-15452/12/2670, постанови Одеського апеляційного адміністративного суду від 21 травня 2013 року у справі № 2-а-228/11/1532, ухвали Львівського апеляційного адміністративного суду від 07 листопада 2013 року у справі № 27247/10/9104 та багатьох інших судових рішень [80].

Аналогічну позицію зайняв і Європейський суд з прав людини в рішеннях у справах: «Класс та інші проти Німеччини» від 06 вересня 1978 року, «Фадеева проти Росії» (Заява N 55723/00) від 09 червня 2005 року, «Кумпене і Мазере проти Румунії» (Заява N 33348/96) від 17 грудня 2004 року, «Єрусалем проти

Австрії» (Заява N 26958/95) від 27 лютого 2001 року, «Реквенї проти Угорщини» (Case of Rekvenyi v. Hungary), (Заява N 25390/94) від 20 травня 1999 року, згідно з якими завдання суду при здійсненні його контрольної функції полягає не в тому, щоб підмінити органи влади держави, тобто суд не повинен підмінити думку національних органів будь-якою своєю думкою [110].

Вищенаведене не заперечує можливості адміністративного суду перевірити, чи сумісні справжні цілі рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень із метою визначеної законом їх компетенції. Так, наприклад, коли місцева влада приймає рішення провести ремонт на міському майдані, де відбуваються законні акції протесту, для того, щоб їм перешкодити, хоча потреби у такому ремонті немає, адміністративний суд повинен визнати таке рішення протиправним, оскільки воно по своїй суті є зловживанням повноваженнями.

З цього приводу Європейський суд з прав людини в рішенні у справі «Класс та інші проти Німеччини» від 06 вересня 1978 року зазначив, що наявність у органу держави дискреційного права (права на вибір можливої поведінки в межах визначеної законом компетенції) «не означає, що державі надається необмежене дискреційне право встановлювати таємне стеження за особами в межах своєї юрисдикції. Усвідомлюючи небезпеку, яку становить такий закон, підриваючи або навіть знищуючи демократію під приводом її захисту, Суд знову наголошує, що держава, яка підписала Конвенцію, не має права, під виглядом протидії шпигунству та тероризмові, вживати заходів, які вона вважає необхідними» [110].

Аналогічний підхід закріплено у німецькому Положенні про адміністративні суди: адміністративний суд визнає акт чи бездіяльність адміністрації протиправними, якщо порушені передбачені законом межі власного розсуду або якщо повноваження діяти на власний розсуд використано в цілях, що суперечать меті уповноваження. У США суд за клопотанням сторони може перевірити, чи не допущено адміністрацією зловживання правом на розсуд, зловживання дискреційною владою [6, с.397-399].

Англійські суди у таких випадках можуть прийти до висновку, що адміністрація «взяла до уваги недоречні міркування», «добивалася досягнення не тих цілей», «діяла зі злим наміром», і констатувати на цій підставі перевищення адміністративним органом повноважень [6, с.71].

Дотримання вимог, встановлених ч. 3 ст. 2 КАС України, суд перевіряє також стосовно тих рішень, які стали підставою для звернення суб'єкта владних повноважень із відповідним позовом до приватної особи. Так, у лютому 2007 року Прокурор Кіровського району м. Дніпропетровська в інтересах держави в особі Державної інспекції з енергозбереження в особі Територіального управління Державної інспекції з Енергозбереження по Дніпропетровській області звернувся з позовом до ВАТ «Дніпровський крохмалепаточковий комбінат» про стягнення 22260 грн. 88 коп. Постановою Господарського суду Дніпропетровського області від 02.04.2007 позов задоволено частково. Стягнуто з відповідача на користь державного бюджету 2788,02 грн. Постановою Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду від 06.06.2007 апеляційні скарги прокурора Кіровського району м. Дніпропетровська та Територіального управління Державної інспекції з Енергозбереження по Дніпропетровській області задоволені. Постанову Господарського суду Дніпропетровського області від 02.04.2007 скасовано. Позовні вимоги задоволені. Колегія суддів Вищого адміністративного суду України зазначила, що та обставина, що відповідач не оскаржив постанову Державної інспекції в судовому порядку, яку суд першої інстанції поклав в основу свого рішення, не звільняла суд апеляційної інстанції від установлення самого факту порушення дотримання Державною інспекцією під час прийняття постанови №18-5/3.22-54 від 30.11.2006 частини 3 статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України, тобто чи прийняте рішення на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України. Тому ВАС України задовольнив касаційну скаргу, скасував постанову Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду від 06.06.2007 року, постанову Господарського суду Дніпропетровського області

від 02.04.2007 року залишив в силі [127].

До того ж, на основі принципів верховенства права та офіційності суд може вийти за межі підстав позову та залучити до фактичного матеріалу справи також інші обставини (наприклад, факти, що характеризують порушення суб'єктом владних повноважень прав особи) [61, с.418].

М. І. Цуркан класифікує обставини, що закладаються судом до фактичної підстави постанови за декількома критеріями. Залежно від значення для доказової діяльності (розподілу обов'язку доказування) автор виділяє: факти правостверджуючі, що обґрунтовують вимоги (підстава позову), та факти правозаперечуючі, що обґрунтовують заперечення (підстава заперечення проти позову). В адміністративному судочинстві також може бути виділений такий вид фактів, як факти-стани. Наприклад, при вирішенні справи про припинення державної реєстрації юридичної особи суд має установити, чи дійсно відповідач має статус юридичної особи (перебуває на обліку в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців) [61, с.418].

Застосування судом норми права означає дослідження питання, чи розпочала вона свою дію у відносинах між сторонами спору, та в результаті цього дослідження – державно-владне підтвердження чи заперечення настання такої дії норми. При цьому має бути чітко з'ясовано обсяг цієї норми, оскільки від нього залежить склад предмета доказування та зміст висновків суду щодо прав та обов'язків сторін спору. За загальним правилом, суд не має права включати до складу фактичних матеріалів справи факти, не зазначені у гіпотезі матеріально-правової норми, чи виключати їх з неї, або ж відходити від її диспозиції чи санкції. Тобто його роль зводиться лише до підтвердження та визначення на свій розсуд як склад фактичних матеріалів справи, так і зміст правових наслідків виникнення спору.

Включення до фактичних матеріалів справи обставин, які прямо не передбачені у гіпотезі матеріальної норми, може мати місце тоді, коли предметом судового контролю виступають дискреційні рішення (дії). Адміністративний розсуд, яким користуються суб'єкти владних повноважень

при прийнятті (вчиненні) таких рішень (дій), законодавець обмежує, як правило, за допомогою норм із відносно-визначеними гіпотезами, гіпотезами, що містять оціночні поняття. Тому, виходячи зі змісту спірних правовідносин, суд повинен визначити коло обставин, які підпадають під дію такої гіпотези. У процесуальній літературі ці обставини називають «конкретними обставинами справи». Дискреційне рішення (дія), прийняте (вчинена) без урахування таких обставин, фактично виходять за межі адміністративного розсуду і має бути визнано протиправним[61, с.419].

Важливим для визначення обсягу фактичних підстав для прийняття постанови в адміністративній справі є розподіл обов'язку доказування в адміністративному процесі. За правилами цивільного та господарського судочинства обов'язок доказування покладається на сторін спору: кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається, як на підставу своїх вимог та заперечень.

В адміністративних справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень встановлена «презумпція винуватості» (ст. 71 КАС України). Вона покладає на суб'єкта владних повноважень обов'язок аргументовано, посилаючись на докази, довести правомірність свого рішення, дії чи бездіяльності, та спростувати твердження позивача про порушення його прав, свобод чи інтересів. На думку Р. О. Куйбіди, такий підхід значно посилює позиції невідної особи, якій бракує правових знань, щоб самостійно довести перед адміністративним судом слушність своїх тверджень. Потенційний обов'язок суб'єкта владних повноважень довести правомірність свого рішення, дії чи бездіяльності в адміністративному суді посилює його відповідальність при прийнятті рішень, вчиненні інших дій чи допущенні бездіяльності [87, с.309].

Однак, це не означає, що кожен адміністративний позов, навіть очевидно необґрунтований та безпідставний, зобов'язує суб'єкта владних повноважень забезпечувати представництво у процесі. З презумпції винуватості суб'єкта владних повноважень не впливає його автоматичний програш у справі, якщо

він жодним чином не відреагував на позов або просто його не визнав.

Презумпція винуватості не є абсолютною, як у судовому процесі прецедентної системи права, де відсутність заперечення позову та нез'явлення відповідача у судове засідання розцінюється судом як визнання позову і має наслідком програш відповідача. Презумпція винуватості суб'єкта владних повноважень-відповідача означає припущення, що повідомлені позивачем обставини справи про рішення, дії бездіяльність відповідача і про порушення права, свободи чи інтересу відповідають дійсності, доки відповідач не спростує їх на основі доказів. Отож, застосування презумпції винуватості суб'єкта владних повноважень не обумовлює його автоматично програшного становища у справі. Невиконання обов'язку відповідача довести правомірність своїх рішень, дій чи бездіяльності не звільняє адміністративний суд від обов'язку ухвалити справедливе і правосудне судове рішення. Однак, презумпція винуватості позбавляє суд необхідності перевіряти повідомлені позивачем обставини, якщо вони не викликають обґрунтованого сумніву.

Зустрічаються випадки, коли деталізації з боку суду потребують правові наслідки спору. Причиною цього є матеріальні норми, в яких зміст прав та обов'язків сторін правовідносин досить абстрактно закріплюється у відносно-визначених диспозиціях (санкціях). Так, згідно з ч. 1 ст. 103 ЦК України у разі неможливості здійснення мети установи державний реєстратор може звернутися до суду із позовом про визначення іншої мети установи. За результатами розгляду такого позову суд може визначити у своїй постанові змінену мету установи і, у разі потреби, змінену структуру управління установою.

Фактична підстава рішення – це фактичні матеріали справи, відібрані судом в результаті їх перевірки й оцінки для вирішального висновку, які знайшли вираження в мотивах рішення.

Не менш важливими ніж фактичні підстави є правові підстави ухвалення судового рішення в адміністративному процесі.

Юридично обґрунтованим судове рішення повинно бути як з точки зору

процесуальної, так і з точки зору матеріально-правової обґрунтованості.

Правову підставу судового рішення в першу чергу складають норми матеріального права, які суд застосував у своєму рішенні. Їх в науці процесуального права ще називають джерелами судового рішення [143, с.38].

Вирішення по суті спору між сторонами можливе лише на підставі норм матеріального права. Будь-яке судове рішення, ухвалене не на підставі норми матеріального права (за винятком випадку застосування аналогії права), повинне бути визнане незаконним та підлягає скасуванню. Застосовуючи матеріально-правову норму, суд повинен обов'язково послатися на неї в судовому рішенні.

Пункт. 3 ч. 1 ст. 161 КАС України зобов'язує суд під час прийняття постанови визначитися із тим, яку правову норму належить застосувати до спірних правовідносин. Автори Науково-практичного коментаря КАС України називають це «вирішенням питання застосування конкретної правової норми для вирішення спору» [40, с.328]. З огляду на це, суд здійснює посилання на цю норму у мотивувальній частині своєї постанови. Разом із тим, у певних випадках для забезпечення повноти захисту прав особи суд зобов'язаний дати вказівку на цю норму також у резолютивній частині постанови [61, с.420]. Посилання на відповідну правову норму в резолютивній частині постанови адміністративного суду нерідко зустрічається в судовій практиці.

Так, у жовтні 2009 року позивач – фізична особа звернувся в суд із позовом до УПФ України в Лугинському районі Житомирської області про визнання дій протиправними та зобов'язання провести перерахунок доплати до пенсії. Свої вимоги мотивував тим, що він проживає у зоні гарантованого добровільного відселення і відповідно до статті 39 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796-ХІІ має право на отримання доплати до пенсії в розмірі двох мінімальних заробітних плат. Оскільки така доплата йому провадиться у розмірі значно нижчому від встановленого цим Законом, просив зобов'язати УПФ України в Лугинському районі

Житомирської області здійснити перерахунок вказаної доплати до пенсії за період з 1 жовтня 2008 року по 30 вересня 2009 року у розмірі 14424 гривні.

Постановою Лугинського районного суду Житомирської області від 10 грудня 2009 року, залишеною без змін ухвалою апеляційного суду Житомирської області від 4 травня 2011 року, позов задоволено частково. Визнано дії УПФ України в Лугинському районі Житомирської області щодо невиконання позивачу у повному розмірі доплати до пенсії, передбаченої статтею 39 Закону № 796-ХІІ, протиправними. Стягнуто з УПФ України в Лугинському районі Житомирської області на користь позивача 13344,50 гривень доплати до пенсії, передбаченої статтею 39 Закону № 796-ХІІ, за період з 1 листопада 2008 року по 30 вересня 2009 року. Постановою від 11 вересня 2014 року у справі № К/9991/31344/11 ВАС України касаційну скаргу Управління Пенсійного фонду України в Лугинському районі Житомирської області задовольнив частково, ухвалу Апеляційного суду Житомирської області від 4 травня 2011 року – скасував. Постанову Лугинського районного суду Житомирської області від 10 грудня 2009 року – змінив, абзац третій резолютивної частини постанови виклав в наступній редакції: «Зобов'язати Управління Пенсійного фонду України в Лугинському районі Житомирської області здійснити перерахунок та виплатити позивачу доплату до пенсії у розмірі, встановленому статтею 39 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», за період з 26 жовтня 2008 року з урахуванням здійснених виплат». При цьому суд касаційної інстанції виходив з того, що суд першої інстанції безпідставно обрав такий спосіб захисту порушених прав позивача, як стягнення з УПФ України в Лугинському районі Житомирської області доплати до пенсії в конкретно визначеній грошовій сумі, оскільки суд не може перебирати на себе функцію органу, на який законодавством покладено повноваження щодо нарахування такої виплати. Адміністративний суд повинен визнавати рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень протиправними і зобов'язати відповідача провести нарахування та виплату належних сум відповідно до

закону, а не ухвалювати рішення про визначення конкретних сум [78].

Відповідно до змін, внесених до ст. 100 КАС України Законом України від 07.07.2010 року № 2453-IV, пропущення строків звернення до суду із адміністративним позовом є підставою для залишення позовної заяви без розгляду. Таким чином, вирішення питання про поважність причин пропущення цього строку та його поновлення виведено за межі діяльності із розгляду справи. У зв'язку із цим згаданим Законом із п. 2 ч. 1 ст. 161 КАС України обставини пропущення строків звернення до суду виведено із кола обставин, які суд з'ясовує під час розгляду справи.

Принцип верховенства права (правової визначеності) гарантує особі передбачуваність застосування правових норм, у тому числі судами (ст. 8 Конституції України, п. 3.1. мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року № 17рп/2010). Під час вирішення справ суди повинні враховувати практику Верховного Суду України, судові рішення якого за загальним правилом є остаточними і оскарженню не підлягають. Це означає, що суди не можуть відхилятися від його правових позицій без належного мотивування. Наведене правило було нормативно закріплене у ст. 244-2 КАС України Законом України від 07.07.2010 року № 2453-VI, а згодом у ст. 161 КАС України Законом України від 20.10.2011 року № 3932-VI.

Відповідно до ст. ст. 163, 165 КАС України висновки суду щодо закону, який потрібно застосовувати до спірних правовідносин, викладаються у мотивувальній частині судового рішення. На думку М. І. Цуркана під висновками, що згадуються у ч. 2 ст. 161 КАС України варто розуміти доводи ВСУ з питань права (застосування норм права), які викладено у мотивувальній частині судового рішення, ухваленого на основі ст. 243 КАС України. При цьому правила принципу законності діють однаково, незалежно від рівня судової інстанції, яка розглядає справу. Поняття «застосування норм права», що закріплені у ст. 237 та 243 КАС України за своїм змістом та обсягом збігаються. Тому, при з'ясуванні, які саме доводи ВСУ є доводами з питань застосування норм права, варто зважати на тлумачення терміну «застосування норм права»,

що дане ВАС України стосовно ст. 237 КАС України (п. 4 постанови Пленуму ВАС України від 13.12.2010 року № 2 «Про судову практику застосування статей 235-240 Кодексу адміністративного судочинства України»).

Згідно з ч. 2 ст. 161 КАС України для судів нижчих інстанцій обов'язковими є судові рішення ВСУ, прийняті за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п.1 ч. 1 ст. 237 КАС України. Із цього положення випливає, по-перше, що врахуванню підлягають лише судові рішення в адміністративних справах. Однак з огляду на принцип верховенства права та ст. 244-2 КАС України суди також повинні зважати на судові рішення ВСУ, ухвалені у справах інших юрисдикцій. По-друге, судові рішення ВСУ підлягають врахуванню незалежно від того, коли виникли спірні правовідносини – до чи після оприлюднення судового рішення [61, с.420].

Судові рішення ВСУ розкривають зміст законів про права і свободи громадян, тому з огляду на ст. 57 Конституції України та ст. 244-2 КАС України підлягають офіційному оприлюдненню. За загальним правилом, ці судові рішення оприлюднюються на офіційному веб-сайті ВСУ, а за окремими рішеннями Ради суддів України – на офіційному веб-порталі судової влади України (у Єдиному державному реєстрі судових рішень). Судове рішення ВСУ стає обов'язковим для врахування із моменту оприлюднення на тому із вказаних веб-сайтів, де його оприлюднено раніше. До того ж варто зауважити, що судові рішення ВСУ безпосередньо стосуються прав, свобод, інтересів чи обов'язків усіх суб'єктів права, щодо яких цей закон застосовано або буде застосовано. Тому суди повинні враховувати також і письмові копії судових рішень ВСУ, надані у порядку ст. 9 ЗУ «Про доступ до судових рішень», навіть у тому випадку, коли такі рішення на жодному із офіційних веб-сайтів не оприлюднювалися.

У ст. 244-2 КАС України лише констатовано обов'язковість врахування іншими судами загальної юрисдикції висновків ВСУ при застосуванні таких норм права, однак не визначено наслідків такого неврахування. Разом із тим, згідно з п. 5 ч. 1 ст. 237 КАС України невідповідність судового рішення суду

касаційної інстанції викладеному у постанові Верховного Суду України висновку щодо застосування у подібних правовідносинах норм матеріального права є підставою для перегляду такого судового рішення та може стати підставою для його скасування.

Як і постанова суду в адміністративній справі, ухвали теж мають процесуальні та матеріально-правові підстави їх постановлення.

Наприклад, процесуальною підставою постановлення ухвали про залишення позовної заяви без руху є виявлення суддею тієї обставини, що позовну заяву подано без додержання вимог, встановлених статтею 106 КАС України (якщо в позовній заяві не зазначено найменування адміністративного суду, до якого подається позовна заява, найменування позивача, до неї не додано документу про сплату судового збору тощо).

КАС України визначено, з яких процесуальних підстав судпостановляє ухвали про повернення позовної заяви, зокрема, якщо позивач не усунув недоліки позовної заяви, яку залишено без руху, позивач до відкриття провадження в адміністративній справі подав заяву про її відкликання та інші.

Процесуальними підставами для постановлення ухвали про відкриття провадження в адміністративній справі є подання до суду позовної заяви за умови відсутності підстав для повернення позовної заяви, залишення її без руху чи відмови у відкритті провадження у справі.

Адміністративний суд постановляє ухвалу про об'єднання справ за наявності таких підстав: одним і тим же позивачем заявлені однорідні позовні вимоги до того ж відповідача чи до різних відповідачів або різними позивачами подані позовні заяви до одного й того самого відповідача. Підставою для постановлення ухвали про роз'єднання однієї чи декілька поєднаних в одне провадження позовних вимог у самостійні провадження є ускладнення чи сповільнення вирішення справи у разі їхнього спільного розгляду.

Процесуальною підставою для постановлення ухвали про забезпечення доказів є клопотання осіб, які беруть участь у справі (або заінтересованої особи, якщо таке клопотання заявляється до відкриття провадження у справі).

Матеріально-правовою підставою є обґрунтоване припущення про те, що надання потрібних доказів стане згодом неможливим або ускладненим.

У пункті 13 частини 1 статті 3 КАС України міститься визначення ухвали – це письмове або усне судове рішення в адміністративній справі, яким вирішуються питання, пов'язані з процедурою розгляду адміністративної справи, та інші процесуальні питання.

На нашу думку, таке визначення є занадто вузьким та не відображає усіх властивостей зазначеного судового рішення. Окрім ухвал з окремих процесуальних питань (про відкриття провадження, про витребування доказів тощо) адміністративні суди постановляють також і ухвали, якими вирішують адміністративний спір по суті.

Так, згідно з п. 1 ч. 1 ст. 205 КАС України, розглянувши апеляційну скаргу, суд апеляційної інстанції постановляє ухвалу в разі залишення апеляційної скарги без задоволення, а судового рішення – без змін. В такому випадку апеляційний суд втілює в ухвалі одне з повноважень, наданих йому ст. 198 КАС України. Підставою для залишення апеляційної скарги без задоволення, а судового рішення без змін є правильність встановлення судом першої інстанції обставин справи та ухвалення ним судового рішення з додержанням норм матеріального та процесуального права (ст. 200 КАС України).

Законодавець не визначив, яке встановлення обставин судом першої інстанції потрібно вважати правильним. Поряд із цим, ч. 4 ст. 11 КАС України зобов'язує суд вжити передбачені законом заходи, необхідні для з'ясування усіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів із власної ініціативи. Судове рішення ухвалюється на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин в адміністративній справі, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні й повинні бути відображені у рішенні – це законодавчо встановлена вимога щодо обґрунтованості судового рішення. На нашу думку, правильно встановленими обставини будуть в судовому рішенні, ухваленому із дотриманням вимог щодо його обґрунтованості.

С. Є. Амелін також вважає, що наведене у ст. 200 КАС України поняття «суд правильно встановив обставини справи» слід розуміти як обґрунтованість судового рішення [61, с.551].

Крім цього, апеляційний адміністративний суд повинен перевірити, чи відповідає оскаржуване судове рішення нормам матеріального права, які підлягали застосуванню до тих правовідносин, які суд першої інстанції встановив у конкретній справі, а за їх відсутності – закону, що регулює подібні відносини чи загальним засадам і змісту законодавства України.

Якщо формально підійти до законодавчого наповнення терміну «ухвала», то ухвалу про залишення апеляційної скарги без задоволення, а судового рішення без змін необхідно вважати судовим актом, що вирішує питання, пов'язані з процедурою розгляду адміністративної справи, та інші процесуальні питання.

Однак, при постановленні такої ухвали апеляційний адміністративний суд вирішує такі ж питання, як і суд першої інстанції при прийнятті постанови. Зокрема, при перевірці постанови суд повинен встановити: чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги та заперечення, та якими доказами вони підтверджуються та чи обґрунтованою є постанова; чи є у справі інші фактичні дані, які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження, і чи належну правову оцінку їм надав суд першої інстанції; яку правову норму належить застосувати до цих правовідносин та чи правильно визначився із застосованою нормою суд першої інстанції; чи належить задовольнити позовні вимоги або відмовити в їх задоволенні.

У зв'язку із цим, можна однозначно ствердити, що ухвала про залишення апеляційної скарги без задоволення, а судового рішення – без змін є актом правосуддя та вирішує по суті спір між сторонами адміністративного процесу, тому вважати, що така ухвала пов'язана лише із процедурою розгляду адміністративної справи, та вирішенням інших процесуальних питань є неправильним.

Матеріально-правовою підставою для постановлення зазначеного виду

ухвали апеляційним адміністративним судом є встановлення таких фактів: суд першої інстанції правильно встановив обставини справи, перевірів їх доказами, ухвалив судові рішення з дотриманням норм матеріального та процесуального права.

Процесуальною підставою є закінчення перевірки підстав для апеляційного перегляду та вихід колегії суддів до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення.

Процесуальними підставами для постановлення ухвали в порядку письмового провадження є: можливість вирішення справи на основі наявних у ній доказів; відсутність клопотань від усіх осіб, які беруть участь у справі, про розгляд справи за їх участю; неприбуття жодної з осіб, які беруть участь у справі, у судові засідання, хоча вони були належним чином повідомлені про дату, час і місце судового засідання; подання апеляційної скарги на судові рішення суду першої інстанції, які прийняті у порядку скороченого провадження.

Не є пов'язаними виключно із процедурою розгляду справи та вирішенням процесуальних питань, а вирішують адміністративний спір по суті також ухвали апеляційного суду про зміну ухвали суду першої інстанції, скасування судового рішення і постановлення нової ухвали, скасування судового рішення і залишення позовної заяви без розгляду або закриття провадження у справі.

Як і апеляційний адміністративний суд, суд касаційної інстанції також постановляє ухвали, якими вирішується адміністративний спір по суті, зокрема, суд касаційної інстанції постановляє ухвалу в разі залишення касаційної скарги без задоволення, а судових рішень - без змін, зміни ухвали суду першої або апеляційної інстанції, скасування судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій і залишення позовної заяви без розгляду або закриття провадження.

2.2 Структура судових рішень в адміністративному процесі

Судове рішення є найважливішим актом правосуддя і покликане забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення проголошеного Основним Законом України принципу верховенства права. У п. 1 постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 року №7 «Про судове рішення в адміністративній справі» ухвалення судового рішення визначено як найважливіший результат здійснення правосуддя адміністративними судами.

Відповідно, судове рішення в адміністративному процесі повинне відповідати вимогам щодо форми та змісту, встановленим законодавством.

Проблема структури судового рішення має велике науково-теоретичне значення. Водночас викликає інтерес її дослідження у аспекті сучасного судового правозастосування у зв'язку із актуалізацією проблеми правосудності судових рішень як актів судової влади, що обумовлює необхідність вироблення нових підходів до аналізу змісту судового рішення та його процесуально-документального оформлення.

Праці вчених-процесуалістів, присвячені проблемі структури судового рішення, мають загальний характер. Деякі аспекти, що стосуються структури судового рішення в адміністративній справі досліджувалися Е. Ф. Демським, С. В. Ківаловим, Т. О. Коломоєць, В. М. Кравчуком, О. В. Кузьменко, О. І. Харитоновою, М. І. Цурканом, однак ці праці в більшості стосуються структури судових рішень в адміністративному судочинстві як процесуальних документів. У зв'язку із актуалізацією проблеми правосудності судових рішень виникає необхідність вироблення нових підходів до аналізу змісту судового рішення як акту судової влади.

Р. О. Куйбіда ще до прийняття КАС України пропонував запровадити наступну структуру рішення адміністративного суду: вступна частина (час, місце судового розгляду, склад суду, справа, що розглядалася, особи, які беруть участь у справі); обставини справи (встановлені фактичні дані у справі із зазначенням досліджених доказів); право (зміст норм, з яких виходив суд, вирішуючи справу); оцінка суду (правова оцінка встановлених обставин,

констатація порушень норм права); резолютивна частина (присуд суду), та зазначав, що подібна структура дає можливість чітко розмежувати у судовому рішенні питання факту і питання права, що матиме значення під час його оскарження та перегляду [176, с.269-270].

Вивчаючи питання структури судового рішення в адміністративному процесі можна прийти до висновку, що певні пропозиції вченого знайшли своє закріплення в КАС України.

Статтею 163 КАС України законодавчо закріплені вимоги щодо структури постанови суду, отже постанова адміністративного суду повинна містити наступні частини: вступну, описову, мотивувальну та резолютивну.

Аналогічні вимоги щодо структури постанови суду в адміністративній справі містяться в п. 6 постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 року №7 «Про судові рішення в адміністративній справі»: «Рішення судів усіх інстанцій, незалежно від виду провадження, повинно бути гранично повним, зрозумілим, чітким, обов'язково містити вступну, описову, мотивувальну і резолютивну частини з додержанням зазначеної послідовності.»

Розглянемо більш детально законодавчі вимоги до кожної з частин постанови адміністративного суду.

Згідно з ст. 163 КАС України вступна частина постанови повинна, зокрема, містити дату, час та місце прийняття постанови. У відповідності до ч. 1 ст. 167 КАС України, судові рішення проголошується прилюдно негайно після виходу суду з нарадчої кімнати. Згідно з ч. 3 ст. 160 КАС України, у виняткових випадках залежно від складності справи складення постанови у повному обсязі може бути відкладено на строк не більш як п'ять днів з дня закінчення розгляду справи, однак, суд повинен проголосити у тому самому засіданні, в якому закінчився розгляд справи, вступну та резолютивну частину постанови.

Відповідно, датою прийняття постанови є дата її проголошення, у тому числі лише вступної та резолютивної частини. Презюмується, що дата

прийняття постанови і дата виходу суду до нарадчої кімнати повинні збігатися. Проте, можливі випадки коли суд почав проголошувати постанову в один день, а завершив її проголошення у наступний за початком проголошення день або ж у випадку, коли суд вийшов до нарадчої кімнати до півночі, а повернувся після, тоді ці дати не збігатимуться. Такі ситуації можуть мати місце у справах виборчої категорії.

Дехто із науковців пропонують вважати часом прийняття постанови години і хвилини або проміжок часу, протягом якого суддя перебував у нарадчій кімнаті з точністю до хвилин [61, с.532].

З приводу даного питання особливої уваги заслуговує позиція В. М. Кравчука, на думку якого часом прийняття є момент, коли суд, перебуваючи в нарадчій кімнаті підписав постанову, а не час її проголошення [50].

Час прийняття постанови зазначається годиною та хвилинами і повинен розміщуватися в одному рядку з датою прийняття постанови після власне самої дати (наприклад: 15 грудня 2013 року, 11 год. 30 хв.).

З приводу зазначення місця прийняття постанови, то ним є місце проведення судового засідання, які проводяться у залах судових засідань в приміщеннях суду, що розташовані у відповідному населеному пункті. Така адреса і буде вважатися місцем прийняття постанови. Не вважатиметься порушенням законодавства деталізація зазначення адреси в тому числі зазначення залу судового засідання, в якому проголошувалася постанова.

Вступна частина постанови повинна містити також найменування адміністративного суду, прізвища та ініціали судді (суддів) і секретаря судового засідання.

Текст постанови адміністративного суду розпочинається з назви адміністративного суду, який прийняв постанову. Згідно з законодавством суди в Україні створюються на підставі Указу Президента України. Відповідно, найменування суду у постанові повинно відповідати назві, яка вказана в Указі Президента України про створення відповідного суду. Наприклад: Львівський

окружний адміністративний суд.

У вступній частині постанови зазначається лише останній склад суду, який прийняв постанову. Відзначається хто з присутніх в колегії суддів (при колегіальному розгляді) є головуючим. Щодо секретаря судового засідання, то в постанові також зазначається лише той секретар, який був присутній в останньому судовому засіданні, коли приймалася постанова.

Слушним є зауваження В. М. Кравчука щодо формулювання лінгвістичної конструкції: «суд – у складі суддів – при секретарі», яка на думку вченого є неправильною типовою помилкою. На заміну такій конструкції автор пропонує застосовувати наступну: «суд за участі секретаря» [50, с.533].

Вступна частина постанови повинна також містити імена (найменування) сторін та інших осіб, які беруть участь у справі.

Відповідно до статті 47 КАС України особами, які беруть участь у справі, є сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб.

У вступній частині повинно бути зазначено прізвище, ім'я та по батькові фізичних осіб або повне наймення юридичних осіб з вказівкою на їх процесуальний статус. Найменування та процесуальний статус представників, в тому числі і тих які не були присутні на судовому засіданні, оскільки вони теж вважаються такими, які брали участь у справі. Також зазначається найменування або прізвище, ім'я та по батькові третіх осіб.

Доречним є зауваження А. Т. Комзюка, який вказав, що у випадку, коли сторонами у справі є юридичні особи, то найменування такої особи слід наводити відповідно до документів про реєстрацію юридичної особи [177, с.505].

На нашу думку, зазначене правило слід поширювати не лише на юридичних осіб, але й на фізичних осіб-підприємців.

У випадку, якщо під час розгляду справи було замінено сторону на належну або залучено співвідповідача, у постанові суду також необхідно зазначити прізвище, ім'я та по-батькові фізичних осіб або найменування юридичних осіб.

Обов'язковою вимогою до вступної частини постанови є наявність у ній предмета адміністративного позову.

Предметом позову є матеріально-правова вимога позивача до відповідача, щодо якої він просить ухвалити судове рішення. У вступній частині вимога формулюється коротко та стисло за формулою: «Хто, до кого, про що».

У науковій сфері пропонується також зазначати у вступній частині постанови, у якому судовому засіданні розглядалася справа: відкритому чи закритому.

На думку В. М. Кравчука, дату виготовлення повного тексту постанови потрібно зазначати в кінці постанови, а вступна частина «короткої» постанови і повного тексту повинні бути ідентичними [50, с.534].

Згідно з ст. 163 КАС України описова частина постанови повинна, зокрема, містити короткий зміст позовних вимог і позиції відповідача.

Описова частина постанови адміністративного суду починається зі слова: «ВСТАНОВИВ».

Описова частина постанови повинна містити зміст і підстави позовних вимог відповідно до позовної заяви. Повинні бути викладені усі позовні вимоги, які позивач зазначив у позовній заяві, та без деталізації вказуються підстави позову. Якщо в процесі розгляду справи на підставі клопотання позивача змінювалися позовні вимоги або підстави позову, про це слід вказати в описовій частині постанови із зазначенням дати таких змін. Також презюмується, що позивач свої позовні вимоги підтримує в повному обсязі та просить суд їх задоволити, про що також варто вказати в описовій частині постанови. Також в постанові вказується позиція представника позивача, якщо такий бере участь у справі.

Як відомо, відповідач має право визнати позовні вимоги повністю або частково, заперечувати їх, а тому в постанові зазначається позиція відповідача щодо пред'явлених позовних вимог, чи визнає він їх повністю або частково (якщо частково, то необхідно встановити і вказати в постанові, які саме позовні вимоги відповідач визнає), чи заперечує проти позову. Якщо відповідач має

представника, то також вказується його позиція, а якщо представник навів додаткові заперечення проти позову, то вони теж зазначаються, аналогічно зазначаються додаткові підстави позову, наведені представником позивача.

Описова частина повинна також містити пояснення осіб, які беруть участь у справі. Після зазначення в описовій частині постанови позиції відповідача, вказується правова позиція інших осіб, які беруть участь у справі, а саме: третіх осіб, їх представників, прокурора, висновки органів місцевого самоврядування або органів державної влади, якщо такі брали участь у справі.

Обов'язковим елементом описової частини постанови є зазначення інших доказів, досліджених судом. Відповідно до ст. 69 КАС України доказами в адміністративному судочинстві є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються судом на підставі пояснень сторін, третіх осіб та їхніх представників, показань свідків, письмових і речових доказів, висновків експертів.

В описовій частині постанови наводиться лише скорочений перелік доказів, які подавалися сторонами на підтвердження своїх вимог і заперечень, оскільки в цій частині постанови суд не вправі давати оцінку доказів та позиції сторін.

Щодо завдання описової частини постанови існують різні точки зору.

Так, І. О. Хар вважає, що описова частина дозволяє чітко сформулювати конкретний спір з метою правильної оцінки обставин справи на основі дослідження й оцінки наданих суду доказів та правильного застосування відповідних норм матеріального права [178, с.211].

В. С. Стефанюк вказує, що описова частина судового рішення містить у собі коротке викладення обставин справи так, як подали до суду заінтересовані особи в заявах та поясненнях [121, с.283-284].

На думку В. М. Кравчука, призначення описової частини – це конкретизація предмету процесу та предмету спору і найбільш повне і точне

відображення спору, як він розуміється самими особами, що беруть участь у справі [179, с.39].

Інші вчені вважають призначенням описової частини постанови, як інформаційної частини, в якій суд описує процесуальні дії та порядок їх здійснення судом при дослідженні обставин справи, зокрема, при призначенні експертизи та їх висновки, витребування додаткових доказів, дослідження доказів. Мотивувальна частина постанови суду має на меті виклад обставин справи та їх юридичну оцінку з тих позицій, з яких вони висловлені судом при вирішенні питань, передбачених в ст. 161 КАС України, саме такої думки притримується А. Т. Комзюк [177, с.505].

В. С. Стефанюк вважає, що у мотивувальній частині рішення наводяться всі міркування адміністративного суду, на яких ґрунтується рішення в адміністративній справі. Ними є фактичні і юридичні мотиви висновків адміністративного суду в адміністративній справі, в яких наводяться: обставини справи, встановлені адміністративним судом; докази, на яких ґрунтуються висновки адміністративного суду; доводи, за якими адміністративний суд відхиляє ті чи інші докази; закони, якими керувався адміністративний суд [121, с.284].

Слушною є думка В. М. Кравчука, який зазначив, що положення ст. 163 КАС України щодо змісту мотивувальної частини постанови суду кореспондується зі ст. 161 КАС України. Автор вказує, що саме ст. 161 КАС України є базою для написання мотивувальної частини постанови суду, яка складається з двох самостійних одна щодо одної складових: встановлених судом обставин, тобто фактів і мотивів суду, тобто застосування відповідного закону. Суд спочатку повинен встановити фактичні обставини і відповідні їм правовідносини і лише потім застосовувати правову норму, яка їх регулює [179, с.40-41].

Розглянемо структуру мотивувальної частини постанови суду з врахуванням положення ст. 161 КАС України, відповідно до якої, під час прийняття постанови суд вирішує: чи мали місце обставини, якими

обґрунтовувалися вимоги та заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; чи є інші фактичні дані, які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження; яку правову норму належить застосувати до цих правовідносин; чи належить задовольнити позовні вимоги або відмовити в їх задоволенні; як розподілити між сторонами судові витрати; чи є підстави допустити негайне виконання постанови; чи є підстави для скасування заходів адміністративного позову.

Згідно з ст. 163 КАС України мотивувальна частина постанови повинна, зокрема, містити зазначення встановлених судом обставин із посиланням на докази, а також мотиви неврахування окремих доказів. Як зазначає група вчених під керівництвом О. М. Пасенюка, встановлення обставин справи – це творча діяльність з їх відтворення з метою встановлення істини для застосування норм права [4].

В даній частині постанови суд повинен вказати, чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги та заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; чи є інші фактичні дані, які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження.

В постанові існують два способи викладу встановлених судом обставин: хронологічний і тематичний (предметний).

Хронологічний спосіб використовується у більшості випадків, та передбачає виклад усіх обставин встановлених судом, за хронологією.

У випадку необхідності викласти обставини, що стосуються різних правовідносин, то використовується тематичний порядок опису, тобто спочатку наводяться обставини, що мають значення для одних правовідносин, а потім щодо інших. Так, в постановках у мотивувальній частині виділяються окремі структурно-логічні частини, що полегшує сприйняття викладеної інформації.

Кожен зазначений в постанові факт повинен підтверджуватися певним засобом доказування, який цю обставину підтверджує.

Якщо певні факти доводяться письмовими доказами, то в постанові зазначається, на якому аркуші справи міститься той чи інший письмовий доказ,

якщо ж доводиться показаннями свідків, то достатньо вказати лише ту частину показань свідка, яка по суті має значення для встановлення певної обставини.

О. М. Нечитайло пропонує на основі статті 72 КАС України провести поділ обставин, що не потребують доказування в адміністративному процесі на три групи: преюдиційні обставини, тобто ті, що встановлені в судовому рішенні іншого суду, яке набрало законної сили (ч. 1 та ч. 4 ст. 72 КАС України); обставини, визнані судом загальновідомими (ч. 2 ст. 72 КАС України); безспірні обставини, тобто ті, щодо яких в осіб, які беруть участь у справі, не виникає сумніву щодо достовірності цих обставин та добровільності їх визнання (ч. 3 ст. 72 КАС України) [62, с.157].

В. М. Кравчук звернув увагу на ту обставину, що не передбачено процесуальної форми фіксації визнання фактів та звільнення сторін від їх доказування та запропонував робити це за допомогою ухвали у судовому засіданні: «Суд ухвалив: визнати цю обставину встановленою і такою, що не потребує доказування» [50].

Однак, такої ухвали окремим документом суди не постановляють, а вказують про визнання певних обставин сторонами в самій постанові.

На нашу думку, варто внести зміни в КАС України, встановивши, що ухвала про визнання обставин сторонами у справі постановляється окремим документом із виходом суду до нарадчої кімнати. У зв'язку із наведеним пропонуємо доповнити ст. 138 КАС України абзацом третім такого змісту: «У випадку визнання сторонами обставин, які входять у предмет доказування в адміністративній справі, за умови достовірності цих обставин та добровільності їх визнання, суд постановляє ухвалу про визнання таких обставин встановленими з виходом до нарадчої кімнати. В подальшому визнані встановленими такою ухвалою обставини не доказуються перед судом».

Необхідно зазначити, що судові рішення є законним та обґрунтованим лише в тому випадку, якщо висновки суду ґрунтуються на логічних доводах. Інколи суд обмежується лише вказівкою на докази, які, на його переконання є достатніми для підтвердження наявності обставин у справі. Наприклад:

визнаючи рішення органу державної влади або органу місцевого самоврядування протиправним, суд першої інстанції посилався на певні докази. Проте, суд не навів жодних доводів на користь логічного зв'язку між цими доказами та обставини протиправності оскарженого рішення. Така процесуальна помилка може стати підставою для скасування судового рішення першої інстанції судом апеляційної інстанції.

В. Перепелюк та М. Цуркан зазначають, що використання судом неналежного доказу для обґрунтування своїх висновків, матиме наслідком невдалу аргументацію судового рішення, що призводить до його нелогічності [180].

Відповідно до ст. 86 КАС України суд оцінює докази, які є у справі, за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на їх безпосередньому, всебічному, повному та об'єктивному дослідженні. Жодні докази не мають для суду наперед встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності.

Відповідно, головним елементом оцінки доказів є внутрішнє переконання судді.

Мотивами неврахування певних доказів можуть бути посилання на їх недостовірність, неналежність, недопустимість, а також недостатність та суперечливість доказів у їх сукупності. Однак, неврахування доказу повинне мати у своєму підґрунті обґрунтованість, тобто суб'єктивне переконання судді повинно мати матеріальну основу. Оцінюючи докази, суд повинен врахувати наступне: форму фіксації доказу (наприклад: оцінка судом письмових документів, як доказу. Так, недопустимим є письмовий документ як доказ, якщо не дотримано встановленого для такого документа форми); повноваження на підписання документа (наприклад, якщо документ підписано неуповноваженою особою то це має наслідком недопустимість такого доказу); нікчемність доказів (наприклад, договір є нікчемним незалежно від того чи є судові рішення про визнання його недійсним, а, відповідно, такий договір не

може буде врахований як доказ); зміст доказу (інформація у доказах не повинна бути суперечливою); фальсифікація документів; юридична сила доказу; мотиви, з яких суд виходив при прийнятті постанови, і положення закону, яким він керувався.

Вказуючи мотиви певного висновку в постанові, суд повинен відповісти, чому він вирішив справу саме так, а не інакше, при цьому він повинен аргументувати свої висновки, які повинні бути логічними та переконливими. Висновки суду є нелогічними, якщо вони суперечать обставинам справи або є недоведеними, тобто не мають достатніх підстав.

У мотивувальній частині постанови суду зазначається закон та нормативно-правові акти, на підставі яких визначено права та обов'язки сторін і спірних правовідносинах, а також норми процесуального права, якими суд керувався при встановленні обставин справи і прав та обов'язків сторін.

Назва закону повинна зазначатися повністю, з відповідним зазначенням статей, частин, абзаців, пунктів і підпунктів, які застосовуються у відповідному нормативному акті.

При посиланні суду на рішення Європейського суду з прав людини та ухвали Європейської комісії з прав людини суди застосовують офіційні переклади текстів цього суду та/або комісії. Якщо офіційний переклад відсутній, то суди посилаються на оригінальні тексти цих рішень, ухвал.

Обов'язковим у випадку їх застосування є посилання на правові позиції Верховного Суду України та Вищого адміністративного суду України.

Результатом застосування закону до конкретних спірних правовідносин повинен бути висновок суду про наявність або відсутність порушення закону, а також висновок про те, чи призвело порушення закону до порушення прав, свобод чи інтересів позивача.

В мотивувальній частині постанови суду також зазначаються інші відомості, зокрема: про визнання відповідачем позову, що не повинно суперечити закону, не порушувати права, свободи чи інтереси третіх осіб; про відповідність рішення суб'єкта владних повноважень частині 3 статті 2 КАС

України, про що суд робить свій висновок на підставі перевірки про відповідність його вимогами ч. 3 ст. 2 КАС України; про виконання сторонами обов'язків з доказування; про підстави для постановлення окремої ухвали, на підставі порушення закону, яке суд виявив під час розгляду справи; про підстави виходу суду за межі позовних вимог. Тому, якщо суд вийде за межі предмету позову, то в мотивувальній частині повинен навести обставини, якими він доводитиме правомірність цього; обґрунтування розподілу судових витрат; підстави для негайного виконання постанови. Перелік підстав для негайного виконання постанови визначений ч. 1 ст. 256 КАС України, а щодо підстав, передбачених ч. 2 ст. 256 КАС України, то негайне виконання таких постанов може бути допущено ухвалою. Деколи питання про допуск до негайного виконання суд вирішує постановою, всупереч вимогам КАС України, який вимагає постановлення ухвали. Як зазначають М. Цуркан та В. Перепелюк, сам КАС України підштовхує суди до такого порушення, оскільки у певній категорії справ питання про негайне виконання судового рішення може бути реалізоване лише після набрання законної сили ухвали, що не забезпечує основне призначення такої ухвали – негайність її виконання. При цьому М. Цуркан та В. Перепелюк вказують, що окремі суди свої висновки щодо негайності виконання постанови викладають не в резолютивній частині, а в мотивувальній частині, хоча допуск до негайного виконання постанови є індивідуальним правовим приписом, що адресується сторонам (третім особам), а тому його місце в резолютивній частині); підстави для скасування заходів забезпечення адміністративного позову (якщо в результаті розгляду справи суд прийшов до висновку про безпідставність позову або ж перестали існувати обставини для забезпечення позову, суд має право скасувати заходи забезпечення позову); підстави та мотиви встановлення порядку виконання судового рішення, відстрочення або розстрочення його виконання. Згідно з ч. 1 ст. 257 КАС України, у разі необхідності спосіб, строки і порядок виконання можуть бути визначені у самому судовому рішенні. Так само на відповідних суб'єктів владних повноважень можуть бути покладені обов'язки щодо

забезпечення виконання судового рішення. Суд може застосувати відстрочення або розстрочення виконання судового рішення на підставі клопотання сторони, при цьому у разі задоволення такого клопотання, про це зазначається в резолютивній частині судового рішення, а у разі відмови – у мотивувальній частині разом з мотивами та висновками суду щодо відмови у розстрочені чи відстрочені виконання судового рішення [180].

Розглянемо твердження вчених щодо резолютивної частини постанови.

В. М. Кравчук вказує, що резолютивна частина постанови суду – це найважливіша її частина, оскільки саме в ній остаточно закріплюється висновок суду щодо усіх вимог позивача [50].

Інші вчені вважають, що резолютивна частина постанови має містити вичерпні й остаточні відповіді на всі вимоги, розглянуті судом, а в ідеалі повинна ліквідувати існуючий між сторонами адміністративний спір.

На думку В. С. Стефанюка резолютивна частина рішення повинна містити сформульовані в імперативній формі завершальні висновки адміністративного суду по суті адміністративної справи: про задоволення заяви або про відмову в задоволенні повністю чи частково; вказівки на розподіл судових витрат, строк і порядок оскарження рішення [121, с.284].

І. О. Хар зазначає, що резолютивна частина постанови суду повинна викладатися в імперативній формі. Відповіді суду на всі правові питання мають впливати із встановлених фактичних обставин, бути вичерпними, визначеними та безумовними.

З метою попередження виникнення неясності та нечіткості при виконанні постанови у резолютивній частині зазначається точне і повне найменування юридичної особи та/або прізвище, ім'я, по батькові громадян, стосовно яких суд вирішив публічно-правовий спір.

Згідно з ст. 163 КАС України резолютивна частина постанови повинна містити зазначення: висновку суду про задоволення адміністративного позову або про відмову в його задоволенні повністю чи частково. У цьому пункті резолютивної частини постанови, суд вказує про задоволення позовних вимог

(«Позов задовольнити»), про відмову в задоволенні позовних вимог («У задоволенні позову відмовити»), про часткове задоволення позовних вимог («Позов задовольнити частково»); висновку суду по суті позовних вимог. В цьому пункті повинні бути вказані вичерпні, чіткі, безумовні висновки по суті розглянутих вимог. Якщо позов задоволено, то повинно бути вказано, які саме права позивача визнано, поновлено та у який спосіб («Визнати», «Заборонити», «Скасувати», «Стягнути»). Також суд повинен дати свій висновок по кожній із позовних вимог, у разі існування таких. У випадку відмови у задоволенні позовних вимог, суду слід деталізувати: кому, стосовно кого та в чому відмовлено.

Варто наголосити, що в силу положень чинного законодавства України, законним платіжним засобом на території України, є грошова одиниця України – гривня. Тому у справах про стягнення грошових сум, розмір суми яка підлягає стягненню зазначається у гривні цифрами та прописом.

- розподілу судових витрат;

В резолютивній частині суд повинен вирішити питання судових витрат, керуючись положеннями статей 87-98 КАС України.

- строку і порядку набрання постановою законної сили та її оскарження;

- встановленого судом строку для подання суб'єктом владних повноважень – відповідачем до суду звіту про виконання постанови, якщо вона вимагає вчинення певних дій (перебіг цього строку починається з дня набрання постановою законної сили або після одержання її копії, якщо постанова виконується негайно).

Вимоги щодо змісту постанови суду апеляційної інстанції викладені в ст. 207 КАС України. Суттєвою відмінністю структури постанови суду апеляційної інстанції від постанови суду першої інстанції є викладення в описовій частині стислого змісту постанови суду першої інстанції, узагальнюючих вимог апеляційної скарги, обставин, які встановлені судом першої інстанції, а у резолютивній частині – зазначення висновку суду по суті вимог, заявлених в

апеляційній скарзі.

Постанова суду касаційної інстанції, вимоги щодо змісту якої містяться в ст. 232 КАС України, відрізняється від постанов суду першої та апеляційної інстанції тим, що в описовій частині постанова суду касаційної інстанції містить короткий зміст рішень цих судів, короткий зміст касаційної скарги, обставини справи, встановлених попередніми судовими інстанціями, а у мотивувальній частині повинне міститися посилання на право, оскільки суд касаційної інстанції не встановлює факти. Резолютивна частина постанови повинна містити висновок суду касаційної інстанції по суті вимог касаційної скарги.

Ухвала – письмове або усне судове рішення будь-якої інстанції в адміністративній справі, яким вирішуються питання, пов'язані з процедурою розгляду адміністративної справи, та інші процесуальні питання. Ухвалами судів апеляційної та касаційної інстанції також вирішуються вимоги апеляційної чи касаційної скарги.

КАС України передбачає два види ухвал: письмова ухвала та усна ухвала.

Ухвала, яка постановляється судом не виходячи до нарадчої кімнати, повинна містити тільки мотивувальну та резолютивну частини. Таке спрощення покликане процесуальною економією, оскільки учасникам процесу зрозуміло, яке саме питання вирішується судом. До прикладу, такі процесуальні дії суду як долучення документів до матеріалів справи, оголошення перерви в судовому засіданні тощо оформляються усними ухвалами.

Однак ч. 2 ст. 165 КАС України, містить вимоги щодо змісту усної ухвали, а саме щодо висновків суду та мотивів, з яких суд дійшов до певного висновку. Тобто, журнал судового засідання повинен містити формулювання, аналогічні за змістом мотивувальній та резолютивній частинам ухвали.

Ухвала (письмова ухвала), що постановляється як окремий документ, згідно з ч. 1 ст. 165 КАС України, складається з: вступної частини із зазначенням: дати і місця її постановлення, найменування адміністративного суду, прізвища та ініціалів судді (суддів), імен (найменування) сторін та інших

осіб, які беруть участь у справі; описової частини із зазначенням суті клопотання та імені (найменування) особи, що його заявила, чи іншого питання, що вирішується ухвалою; мотивувальної частини із зазначенням мотивів, з яких суд дійшов до висновку і закону, яким керувався суд, постановляючи ухвалу; резолютивної частини із зазначенням: висновків суду, строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

Структурно письмові ухвали схожі з постановами, однак існують і певні відмінності. У вступній частині ухвали відсутня вимога про зазначення предмета адміністративного позову. В описовій частині суд вказує суть клопотання, ім'я (найменування) особи, що його заявила, чи інше питання, що вирішується ухвалою. Мотиви, з яких суд дійшов висновків і закон, яким керувався суд, постановляючи ухвалу, викладаються у мотивувальній частині, а у резолютивній частині ухвали суду першої інстанції зазначаються висновки суду, строк і порядок набрання ухвалою законної сили.

Структура письмових ухвал судів апеляційної та касаційної інстанції визначена статтями 206 та 231 КАС України, а змістовне наповнення цих ухвал близьке до постанов відповідного суду, за винятком висновків щодо суті вимог адміністративного позову, які можуть вирішуватися лише через постанову. Зміст ухвал судів, як правило, залежить від предмета спору, суті процесуальних питань, які вирішує суд при розгляді матеріально-правових вимог.

Окремо варто згадати про ухвали, що мають силу виконавчого документа та окремі ухвали суду.

Так, якщо ухвала має силу виконавчого документа і підлягає виконанню за правилами, встановленими для виконання судових рішень, така ухвала оформлюється з дотриманням вимог, визначених ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження». Це, зокрема, стосується ухвал про забезпечення адміністративного позову.

Відповідно до статі 18 ЗУ «Про виконавче провадження» у виконавчому документі зазначаються: 1) назва і дата видачі документа, найменування органу, прізвище та ініціали посадової особи, що його видала; 2) дата прийняття і номер

рішення, згідно з яким видано документ;3) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, власне ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) стягувача і боржника, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), ідентифікаційний код суб'єкта господарської діяльності стягувача та боржника (для юридичних осіб), індивідуальний ідентифікаційний номер стягувача та боржника (для фізичних осіб - платників податків) або номер і серія паспорта стягувача та боржника для фізичних осіб - громадян України, які через свої релігійні або інші переконання відмовилися від прийняття ідентифікаційного номера, офіційно повідомили про це відповідні органи державної влади та мають відмітку в паспорті громадянина України, а також інші дані, якщо вони відомі суду чи іншому органу, що видав виконавчий документ, які ідентифікують стягувача та боржника чи можуть сприяти примусовому виконанню, зокрема, дата народження боржника та його місце роботи (для фізичних осіб), місцезнаходження майна боржника, рахунки стягувача та боржника тощо;4) резолютивна частина рішення;5) дата набрання законної (юридичної) сили рішенням;6) строк пред'явлення виконавчого документа до виконання.

У разі якщо рішення ухвалено на користь кількох позивачів або проти кількох відповідачів, а також якщо належить передати майно, що перебуває в кількох місцях, у виконавчому документі зазначаються один боржник та один стягувач, а також визначається, в якій частині необхідно виконати таке судове рішення, або зазначається, що обов'язок чи право стягнення є солідарним.

Виконавчий документ повинен бути підписаний уповноваженою посадовою особою із зазначенням її прізвища та ініціалів і скріплений печаткою. Скріплення виконавчого документа гербовою печаткою є обов'язковим у разі, якщо орган (посадова особа), який видав виконавчий документ, за законом зобов'язаний мати печатку із зображенням Державного Герба України.

Законом можуть бути встановлені також інші додаткові вимоги до виконавчих документів.

Окрема ухвала суду – це ухвала, якою суд реагує на виявлені під час розгляду справи порушення закону і причини та умови, що сприяли вчиненню порушення. Окрема ухвала є формою профілактичного впливу судів на правопорушення.

Так, суд, виявивши під час розгляду справи порушення закону, може постановити окрему ухвалу і направити її відповідним суб'єктам владних повноважень для вжиття заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли порушенню закону.

Варто наголосити на тій обставині, що постановлення окремої ухвали при виявленні порушення закону є правом, а не обов'язком суду.

Окрема ухвала постановляється судом у нарадчій кімнаті і оформляється окремим документом. Про постановлення окремої ухвали учасникам процесу має бути повідомлено після роз'яснення суті ухваленого судового рішення.

Структурно окрема ухвала також складається з вступної, описової, мотивувальної та резолютивної частин. В мотивувальній частині вказуються підстави для винесення окремої ухвали, встановлені судом обставини, якими вони підтверджуються. У резолютивній частині суд дає можливі рекомендації щодо усунення таких підстав і зазначає кому адресовано окрему ухвалу для виконання, строки для вжиття відповідних заходів і повідомлення про них суду, а також строк і порядок оскарження окремої ухвали. Суд повинен вказати, в чому конкретно полягають встановлені порушення закону, які саме права позивача порушено, або зазначити причини й умови, що сприяли вчиненню порушення.

Так, Сихівський районний суд м. Львова в окремій ухвалі від 24.12.2014 року встановив: «У ході розгляду справи встановлено ряд обставин, що свідчать про грубе порушення законодавства, що регулює питання віднесення будинків до категорії аварійних під час надання висновку міжвідомчою комісією при виконкомі Львівської міської ради, на підставі якого в подальшому було видано наказ в.о. директора ОСОБА_2 житлового господарства та інфраструктури Львівської міської ради №488 від 12.11.2012 р.

«Про затвердження висновку міжвідомчої комісії при виконкомі щодо технічного стану даху над квартирою №3 по вул. Листопадній, 14» (надалі Наказ), зокрема: висновок міжвідомчої комісії щодо аварійного стану даху наданий за наявності акту ЛКП «Новий Львів» обстеження будинку від 20.09.2012 р., згідно з яким ремонт покрівлі здійснено в 2011 році, а на час обстеження покрівля замінена і знаходиться в задовільному стані; висновок міжвідомчої комісії щодо аварійного стану даху наданий за наявності технічного висновку ПП ОСОБА_9 про аварійність дерев'яних конструкцій даху, виконаного ще у 2010 році.

Вказані обставини свідчать про наявність порушень законодавства, яким врегульовано порядок віднесення будинків до категорії аварійних, що полягало у визнанні даху над квартирою №3 будинку №14 по вул. Листопадній у м. Львові аварійним в той час, коли достовірно було відомо, що такий дах на час розгляду поданих на засідання міжвідомчої комісії документів аварійним не був, знаходився в задовільному стані, про що прямо свідчили зібрані в ході засідання міжвідомчої комісії документи, проте висновок комісією був наданий та в подальшому відповідним наказом затверджений. Зазначене вимагає відповідного реагування». На основі наведеного суд ухвалив про наведені в описовій та мотивувальній частинах окремої ухвали факти повідомити міського голову Львова ОСОБА_10 для вжиття заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли порушенню закону [65].

Підсумовуючи вищенаведене, можна прийти до висновку, що питання структури судових рішень в адміністративному процесі законодавчо врегульовано на належному рівні, однак існують певні прогалини та неточності, що потребують внесення змін до законодавства та глибокої теоретичної розробки питання структури судового рішення в адміністративному процесі.

2.3 Сутність та класифікація вимог, що пред'являються до змісту постанов та ухвал адміністративного суду

Існує велика кількість думок та позицій вчених з приводу вимог, яким має відповідати судове рішення, зокрема: на думку М. Г. Авдюкова, судове рішення має бути законним і обґрунтованим, визначеним, безумовним, точним і повним; [181, с.213-214] в свою чергу М. Б. Зейдер до вимог судового рішення відносить законність і обґрунтованість, вичерпний характер, категоричність, безумовність; [32, с.67-74] позиція Є. Г. Пушкаря з даного питання полягає в тому, що судове рішення має бути законним та обґрунтованим, мати вичерпний та безумовний характер, бути категоричним; [103] М. Й. Штефан вважає, що судове рішення повинно відповідати вимогам законності, обґрунтованості, викладатися у відповідній процесуальній формі, бути вичерпним і безумовним [154, с.408-413].

Адміністративні суди повинні неухильно дотримуватися зазначених у ч. 1 ст. 159 КАС України основних вимог до судового рішення: воно повинно бути законним та обґрунтованим. Дані вимоги до судового рішення в адміністративній справі містилися ще до прийняття КАС України в Цивільному процесуальному кодексі 1963 року, за правилами якого розглядалися справи, що виникали з адміністративно-правових відносин. З прийняттям КАС України поняття «законність» та «обґрунтованість» набули законодавчого визначення. При цьому слід погодитися із думкою, що оскільки під поняттям «судове рішення» законодавець розуміє як постанову, так і ухвалу, то критерій законності відноситься до всіх процесуальних документів, котрі ухвалюються адміністративним судом [182].

Згідно з ч. 2 ст. 159 КАС України законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права при дотриманні норм процесуального права.

КАС України закріплений принцип законності судового рішення, відповідно до якого: суд вирішує справи відповідно до Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість надана Верховною Радою України; суд застосовує інші нормативно – правові акти,

прийняті відповідним органом на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України.

Важливим досягненням законодавства можна вважати закріплення в ст. 8 КАС України принципу верховенства права. Так, відповідно до ст. 8 КАС України суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського Суду з прав людини. Звернення до адміністративного суду для захисту прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції гарантується. Забороняється відмова в розгляді та вирішенні адміністративної справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини.

Принцип законності судового рішення вперше був взятий в основу приватного права ще римськими юристами.

Як зазначав С. А. Муромцев, досягнення римського права – це очевидна справедливість і практичність казуальних рішень, точність і ясність формулювання, влучний розподіл окремих понять (конкретних або загальних у застосуванні до конкретного випадку) – все це суть вираження чудових принципів, понять, порядку, створених у формі великої кількості конкретних уявлень [60, с.231].

На сьогодні питанню законності судового рішення присвячено багато уваги, питання законності судового рішення неодноразово досліджувалося в працях вчених-процесуалістів.

Під поняттям «законність» судового рішення більшість авторів розуміють точне та неухильне дотримання судом при розгляді і вирішенні справи чинних норм матеріального та процесуального права. Зокрема, таку точку зору підтримують такі вчені-процесуалісти: М. А. Гурвич [21, с.128], П. П. Заворотько, М. Й. Штефан [31, с.56], М. Г. Авдюков [2, с.69], О. І. Угриновська та інші.

В. Щеглов під законністю судового рішення розуміє якість або стан судового рішення, яке характеризується правильним застосуванням судом норм матеріального права, дотриманням норм процесуального права і судочинства [155].

З точки зору П. Радченко, судові рішення є законними у тому випадку, якщо воно ухвалене: по-перше, у відповідності до норм матеріального права, які підлягають застосуванню; по-друге, при точному дотриманні норм процесуального права [183, с.7-8].

В. М. Кравчук вважає, що законність судового рішення залежить від безумовної, точної відповідності його законам та іншим нормативно-правовим актам, що визначається перш за все правильною юридичною кваліфікацією взаємовідносин сторін та інших учасників справи [50].

Такі твердження вчених є правильними, оскільки адекватно відтворюють відповідну якісну характеристику головного акту судової влади, яка обмовлена відповідним рівнем дотримання судом норм права.

Вимоги про правильне застосування норм матеріального закону обумовлене завданням суду із захисту права. Захист права полягає у встановленні і визнанні судом наявності цих прав (які існують між сторонами правовідносин) і у сприянні у здійсненні підтверджених прав (встановлення порушення права, проведення в життя прав).

Традиційна інтерпретація законності судового рішення не враховує нового актуального теоретичного та практичного аспекту в характеристиці цієї вимоги, як її гармонізація з ідеєю верховенства права, тому останнє залишається лише доктринальним положенням. Для практичної реалізації ідеї верховенства права потрібен такий процесуальний механізм судової діяльності, що забезпечує правовий результат розгляду справ, ефективність якого пов'язана з наявністю чітких критеріїв оцінки закону (формалізацією критеріїв права), з реальним наданням суду відповідних повноважень «критикувати та доповнювати закон» (визначенням судової юрисдикції) та можливості реалізувати ці повноваження через наявні в його розпорядженні процедури

судочинства (удосконаленням процесуальної форми). Сучасні підходи до вирішення цих питань у контексті реалізації судової влади мають носити інтегрований характер, що має проявлятися у наданні суду можливості інтерпретації права з точки зору його природних ознак, а також правової форми та законотворення. Таким чином, новим аспектом у розумінні вимоги законності судового рішення є його «легітимність», тобто відповідність існуючому правопорядку, яка є складовою законності і відтворює його прав осудність [136].

Така позиція викликає неоднозначне сприйняття. При наявності в суду повноважень «критикувати та доповнювати» закон можливі зловживання та неоднакове застосування норм права. Однак, на нашу думку, надання суду таких повноважень навпаки дозволить застосувати до дійсних правовідносин сторін відповідні норми з урахуванням існуючого правопорядку.

Зв'язок принципу верховенства права з принципом законності проявляється в тому, що основним регулятором суспільних відносин є право, виражене в нормах Конституції та законів України як нормативно-правових актів вищої юридичної сили і прийнятих на їх виконання і реалізацію підзаконних нормативно-правових актів, а також подоланні колізії правових норм та застосуванні аналогії закону й аналогії права з метою забезпечення пріоритету прав, свобод, інтересів фізичних, юридичних осіб та уникнення свавілля з боку державних органів, посадових і службових осіб [71].

Передусім законність рішення передбачає дотримання судом положень Конституції України, загально визнаних принципів і норм міжнародного права і міжнародних договорів України, які є складовою її правової системи [175]. Законність рішення залежить від безумовної, точної відповідності його законам та іншим нормативно-правовим актам, що визначається перш за все правильною юридичною кваліфікацією взаємовідносин сторін та інших учасників справи [50].

Законним є судове рішення, якщо воно ухвалене при точному дотриманні, виконанні і використанні норм процесуального права, а також у повній

відповідності до норм матеріального права, які підлягають застосуванню до даних правовідносин, або засновано на застосуванні у необхідних випадках закону, який регулює подібні відносини, або виходить із загальних засад і змісту законодавства [184].

Отже, питання співвідношення права та закону в судовій практиці стає все більш актуальним (як і інші питання) у зв'язку з тим, що перестало заперечуватися існування «природного права», що стало наслідком визнання у науці нового праворозуміння.

До прикладу, на думку Й. О. Покровського, вказана проблема не є новою для науки, вона існує з того часу, як взагалі з'явився закон: вона впливає із самої сутності закону та суду. Протягом усього періоду історії існували коливання у вирішенні цього питання. Вирішення цього питання залежало від падіння або підвищення природно – правового настрою: чим сильнішим є негативне відношення до позитивного права, тим більше розповсюдження отримує симпатія до права природного, тим більше у судів проявляється схильність визнавати справедливість безпосереднім джерелом права, що здатна доповнювати і навіть виправляти позитивний закон [73].

Деякими вченими, зокрема, Бурлай Є. В. [13, с.47], Цвік М.В. [138, с.3-13] висловлено позицію про принципову важливість розмежування поняття «право» і «закон», і водночас наявності органічної єдності між ними. При цьому вважається, що «право» має декілька своїх проявів, а «закон» є хоча одним із зовнішніх проявів «права», але найважливішим. Тобто закон може в принципі і не збігатися з правом, тобто бути не правовим. Розуміння цієї можливості, а також розуміння можливості застосування публічною владою методів свавільного адміністрування, що дозволяють обходити власні закони, породило в свій час ідею «верховенства права».

Незважаючи на надзвичайну популярність, доктрина верховенства права концептуальної точності не має, а зміст її основоположних принципів, таких як справедливість, рівність, розумність та ін., ще залишаються надзвичайно спірними.

Реалізація ідеї верховенства права обумовлюється правом суду не застосовувати неправовий закон, а також здатністю суду владно вирішити правовий конфлікт, коли норма закону є нечіткою або ж взагалі відсутня. Вчені пояснюють це специфічністю та неоднозначністю мови закону; наявністю суперечності між нормами різних законів; наявністю прогалин в законодавчому регулюванні та невизначеності у самих правилах тлумачення [185, с.64-68]. Однак у літературі існують і інші погляди на дану проблему [73, с.221-228].

Безспірним залишається лише той момент, що універсальним органом, який наділений правом і має можливість вирішити всі правові конфлікти, що виникають із відносин, може бути тільки суд, який наділений повнотою судової влади.

В. М. Лебедєв, стверджував, що співвідношення права і закону – ключова проблема теорії права, тісним чином пов'язана з принциповим питанням судової влади, оскільки в правовій державі саме судовій владі надаються повноваження контролювати правовий зміст законів. Саме ці повноваження суттєво змінюють положення судової влади в системі публічної влади, тобто перетворюють її в справжню владу, але для того, щоб судова влада не перетворилася у свавілля, вони повинна мати чіткі орієнтири відносно того, що є право, тобто відносно змісту та сутності права [54, с.18]. Така позиція вченого є правильною та слушною. Отже, можна стверджувати, що співвідношення права і закону у судовому правозастосуванні є центральним моментом у формуванні судової практики.

Варто звернути увагу на таку характеристику судового рішення, як його легітимність, тобто відповідність його існуючому правопорядку. Поняття легітимності судового рішення уособлює нову характеристику у розумінні законності судового рішення, однак не є його самостійною вимогою, яку б можна було пред'являти до основного акта судової влади. Легітимність судового рішення є складовою частиною його законності, яка відтворює його правосудність, тобто те що судові рішення відповідає вимогам правового закону. Це питання досліджувалося вченими лише частково. Так, А. Барак

вказує, що чіткого стандарту законності судового рішення немає. На його думку, це пов'язується з об'єктивним існуванням судового розсуду, який не є обмеженим встановленням фактичних обставин справи та застосуванням права. Судовий розсуд, на думку автора, існує у визначенні самого права, що включає право як тлумачення норми статуту, так і право на зіставлення її з основними принципами самої демократії, які урівноважують панування більшості з пануванням основних цінностей народу. А. Барак, звертає увагу на те, що насправді проблема тут полягає у встановленні чітких та зрозумілих меж судового розгляду, оскільки суддя діє правомірно лише в межах зони легітимності [10 с. 44-45, с. 251].

Потреба узгодження законності судового рішення із принципом верховенства права, є наслідком розширення проблематики судового рішення, яка повинна охоплювати не тільки проблему вибору та тлумачення норми застосованого судом закону, але і проблему владної правової оцінки цієї норми, що також дозволяє зробити висновок про те, що принцип законності відтворює правозастосовний аспект судової діяльності і це не протиставляє його принципу розподілу влад, а лише узгоджує його з принципом верховенства права.

Стаття 9 КАС України вказує, що суд вирішує справи відповідно до Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; суд застосовує інші нормативно-правові акти, прийняті відповідним органом на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України. У разі невідповідності нормативно-правового акта Конституції України, закону України, міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або іншому правовому акту суд застосовує правовий акт, який має вищу юридичну силу. Якщо під час розгляду справи у суду виникає сумнів щодо відповідності закону чи іншого правового акта Конституції України, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції Конституційного Суду України, суд звертається до Верховного Суду України для вирішення питання стосовно внесення до

Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта. Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що встановлені законом, та застосовуються правила міжнародного договору. У разі відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини (аналогія закону), а за відсутності такого закону суд виходить із конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права).

З врахуванням положень цієї норми, є надзвичайно актуальними аспекти реалізації вимог ідеї право законності, а саме верховенство Конституції України та можливість критики закону судами при розгляді адміністративних справ. Верховенство закону повністю узгоджується із верховенством Конституції. Слушно зауважив В. Шаповал, що верховенство закону, маючи самостійне практичне значення, є стрижневою характеристикою правопорядку, важливою стороною верховенства права, а значить і правової держави [147, с.61-80].

Щодо застосування положень Конституції України, як акта прямої дії, Верховний Суд України в постанові Пленуму № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 1 листопада 1996 року надав роз'яснення, зазначивши, що суд безпосередньо застосовує Конституцію: коли зі змісту Конституції не випливає необхідності додаткової регламентації її положень законом; коли закон, який був чинним до введення в дію Конституції чи прийнятий після цього, суперечить їй; коли правовідносини, що розглядаються судом, законом України не врегульовані, а нормативно-правовий акт, прийнятий Верховною Радою або Радою Міністрів Автономної Республіки Крим, суперечить Конституції України; коли укази Президента України, які внаслідок їх нормативно-правового характеру підлягають застосуванню судами при вирішенні конкретних судових справ, суперечать Конституції України. Судовій практиці відомі такі випадки, коли суд застосовував норму Конституції України, як норму прямої дії. Посилання на норми Конституції України, у судовій практиці є цілком виправданими.

З вищенаведеного можна зробити такі висновки: суди мають право та обов'язок при вирішенні справи здійснювати правову оцінку застосовуваних ними норм Закону; критерієм такої оцінки норм Закону є Конституція України.

Можливість оцінки застосовуваних судом норм Закону на відповідність їх Конституції України, а також можливість застосування норм Конституції України, як норм прямої дії є захистом від неправових рішень законодавця.

Як зазначалося вище, в процесі вирішення адміністративних справ суди України повинні використовувати норми міжнародних договорів.

Порядок застосування норм міжнародних договорів регламентований спеціальним нормативно-правовим актом, а саме Законом України «Про міжнародні договори України».

Відповідно до ст. 19 ЗУ «Про міжнародні договори України», чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, які передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору. Тобто дана норма закріплює пріоритет норм міжнародного договору у випадку їх колізії з національним законодавством. Проте, не кожний міжнародний договір можна застосовувати при розгляді конкретних справ і надавати йому пріоритет перед законами. Існують обмеження, юридичні умови їх застосування [57, с.43-48].

Відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України згода на обов'язковість міжнародних договорів надається Верховною Радою України. У випадку застосування адміністративним судом при ухваленні рішення норм міжнародного права вони мають керуватися такими принципами застосування цих норм у внутрішньому правопорядку України: норми міжнародних договорів, які введені до українського законодавства ратифікаційним актом, набувають статусу норм національного права і підлягають відповідному

застосуванню. Пряме застосування норм договорів, про які іде мова, не виключається, якщо законодавець не здійснив спеціальну трансформацію цих норм у внутрішнє законодавство; у випадку колізії норм ратифікованого договору і норм національного законодавства перші мають вищу юридичну силу порівняно з другими і підлягають пріоритетному застосуванню; забороняється впроваджувати в право України і застосовувати договори, які суперечать положенням Конституції України. Презюмується, що належним чином ратифіковані міжнародні договори відповідають Конституції.

Такі договори займають друге місце після конституції як джерела права, що підлягають застосуванню[29, с.27].

Необхідно звернути особливу увагу на ратифіковану Верховною Радою України 17 липня 1997 року Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу і протоколів № 2, 4, 7 і 11 до Конвенції»), яка має особливе значення серед міжнародних договорів, як джерел судових рішень в адміністративному процесі України.

ЗУ «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року, було закріплено основні принципи впровадження в українське судочинство європейських стандартів прав людини.

Визнавши Конвенцію, яка, на відміну від інших міжнародних договорів, є комплексним і складним правовим механізмом захисту прав людини, який включає судову практику Європейського Суду з прав людини, Україна тим самим визнала на законодавчому рівні існування в державі прецедентного права.

Деякі автори, зокрема Д. Д. Луспеник, негативно висловилися з приводу застосування у судовому рішенні посилання на рішення Європейського суду, зазначивши що таке рішення може бути визнаним таким, що суперечить Конституції України у частині посилання на прецедент, оскільки формально в Україні прецедент не визнано джерелом права, а перелік цих джерел є

вичерпним [55].

На законодавчому рівні закріплене протилежне твердження. Так, згідно з ст. 17 ЗУ «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» вказано, що суди України застосовують Конвенцію і практику Європейського суду з прав людини як джерело права, а ст. 18 цього закону містить правила посилання на рішення Європейського суду з прав людини в українських судових рішеннях.

Відповідно, можна стверджувати, що рішення Європейського суду мають особливу цінність і значення для українських суддів [149], що має наслідком проблему вивчення і застосування суддями не тільки норм Конвенції, а й рішень Європейського суду, що є позитивним кроком на шляху до універсалізації юридичних процедур [148, с.9].

Проте необхідно розуміти, що посилання на практику Європейського суду є виправданим лише в тому випадку, коли перед судом постане питання, що не достатньо врегульоване нормами внутрішнього законодавства України. Така позиція обумовлюється тим, що Україна є країною романо-германської правової системи, в якій не діє прецедент як джерело права. Тому, на відміну від міжнародно-правових актів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і які є частиною національного законодавства, рішення Європейського суду з прав людини не можуть регулювати спірні правовідносини між сторонами у публічному спорі.

Ст. 5 КАС України обмежує коло актів, відповідно до яких здійснюється адміністративне судочинство, Конституцією України, самим Кодексом та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

На відміну від ЦПК України, який передбачає можливість застосування в цивільному процесі норм права іноземних держав у разі, коли це встановлено законом України чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, КАС України такої можливості не передбачає.

Варто також звернути уваги на проблему співвідношення рішення Конституційного Суду України та застосування практики Європейського суду з прав людини. Дану проблему досліджував П. М. Рабінович. Він зауважує, що незважаючи на певні відмінності в специфіці природи, призначення (функцій) і повноваження (компетенції) кожної із цих судових інстанцій, обидві мають схожі позиції щодо змісту та природи поняття верховенства права, хоча Європейський суд, на відміну від Конституційного Суду України, постійно акцентує ситуативність змістовної інтерпретації поняття права та верховенства права, традиційно уникаючи такого вкрай абстрактного визначення загального поняття права, яке можна було б поширити на усі без винятку конкретно-історичні й конкретно-суб'єктивні життєві випадки. П. М. Рабінович зауважує, що на даний момент ще не було випадку, коли б ці дві судові інстанції прийшли до принципово різних висновків у своїх рішеннях з одного і того ж питання, однак це є цілком ймовірним [104, с.8-9]. П. М. Рабінович правий у своїх прогнозах, оскільки вже зараз можна спостерігати наявність різних підходів у тлумаченні базових правових інститутів, які застосовує Європейський суд, з одного боку, та національні суди, з другого боку [34, с.43-47].

Враховуючи вищенаведені погляди, необхідно впровадити законодавчий механізм регулювання колізій між практикою Європейського суду та положеннями актів Конституційного суду України.

Як вже згадувалося, для того щоб судові рішення виконувало функцію акта правосуддя, воно має також відповідати вимозі законності, тобто, при його ухваленні повинні бути дотримані норми процесуального права.

Суд як орган державної влади, на який покладено здійснення правосуддя, застосовує норми процесуального права. Оскільки застосування норм права – це гарантована можливість примусового впливу на поведінку суб'єктів процесуальних правовідносин, це обумовлює той факт, що тільки суд є єдиним і обов'язковим суб'єктом застосування норм адміністративного процесуального права. Норми адміністративного процесуального права створюють належні умови для правильного вирішення спору. Вони забезпечують правильне

застосування норм матеріального права, що фіксується у рішенні суду. Застосування процесуальних норм для повного дослідження матеріалів справи полягає не тільки у визначенні шляхів судового розгляду і визначенні способів правильного вирішення публічно-правового спору, але й в необхідності правильного виконання суб'єктами процесуальних правовідносин своїх прав і обов'язків.

Важливим критерієм дотримання судом норм процесуального права при ухваленні судового рішення в адміністративній справі є реалізація ним закладених у КАС України принципів диспозитивності та офіційного з'ясування обставин справи.

На практиці часто трапляються випадки, коли позивач в адміністративній справі невірно визначив спосіб захисту або не зазначив в позовній заяві вимоги, вирішення якої необхідне для повного та ефективного захисту його прав та інтересів. В таких випадках адміністративний суд може (а інколи і повинен) вийти за межі позовних вимог. Однак на практиці суди не завжди дотримуються вимог Кодексу адміністративного судочинства України щодо виходу за межі позовних вимог.

Відповідно до ч. 2 ст. 11 КАС України суд розглядає адміністративні справи не інакше як за позовною заявою, поданою відповідно до цього Кодексу, і не може виходити за межі позовних вимог. Суд може вийти за межі позовних вимог тільки в разі, якщо це необхідно для повного захисту прав, свобод та інтересів сторін чи третіх осіб, про захист яких вони просять.

Із наведеного положення КАС України випливає загальне правило: суд не має права вийти за межі позовних вимог. Як зазначає В.М.Кравчук: «суд зв'язаний предметом і обсягом заявлених вимог» [50, с.57].

Це твердження ілюструє застосування в адміністративному судочинстві принципу диспозитивності. Особа вправі не лише ініціювати судовий процес, брати в ньому участь, а й активно впливати на весь його хід. Але в адміністративному судочинстві таке право має деякі особливості, оскільки пов'язане з обов'язком суду захищати інтереси і громадянина, і держави. Суд

повинен контролювати, щоб сторони, реалізуючи свої права, не завдали шкоди як власним, так і публічним інтересам.

Як зазначає Вищий адміністративний суд України в ухвалі від 10.11.2010 року у справі К-25373/10 принцип диспозитивності в адміністративному судочинстві обмежений і його реалізація підконтрольна суду, що обумовлено іншим принципом – офіційності, який полягає в активній позиції суду щодо з'ясування всіх обставин у справі і має на меті забезпечення більш ефективного судового захисту прав і свобод осіб у стосунках з державою. Високий ступінь втручання суду обумовлений публічним характером спорів, підсудних адміністративним судам, який полягає, зокрема, у тому, що результати їхнього вирішення можуть мати значення не лише для сторін, але й для широкого кола осіб. Таким чином, реалізація диспозитивних прав в адміністративному судочинстві перебуває під контролем суду. Метою такого контролю є захист прав, свобод, інтересів сторін та будь-яких інших осіб при розпорядженні сторонами своїми правами щодо заявлених вимог. Контроль суду здійснюється, зокрема, через процедури прийняття судом відмови позивача від адміністративного позову або відкликання позовної заяви чи визнання відповідачем позову. Так, суд не може прийняти відмову позивача від адміністративного позову чи відкликання позовної заяви, визнання адміністративного позову відповідачем, якщо внаслідок цього будуть порушені норми права або чий-небудь права, свободи чи інтереси. Інакше кажучи, відповідальність за правомірність цих дій в адміністративному судочинстві покладена на суд, а не на сторони [128].

Тобто, зазначені особливості адміністративного процесу, статусу його сторін та суду зумовлюють наявність в останнього повноваження на вихід за межі позовних вимог.

Можливість виходу за межі позовних вимог категорично заперечується у цивільному процесі. Так, згідно з ч. 1 ст. 11 ЦПК України суд розглядає цивільні справи не інакше як за зверненням фізичних чи юридичних осіб, поданим відповідно до цього Кодексу, в межах заявлених ними вимог і на

підставі доказів сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. Хоча із наведеної норми вбачається, що принципи змагальності та диспозитивності в цивільному процесі є абсолютними, а суд є безумовно зв'язаний вимогами позивача та доказами сторін чи інших осіб, які беруть участь у справі, однак навіть у цивільному процесі існують випадки, коли суд, керуючись нормами матеріального права, може ухвалити судові рішення щодо питань, які не були заявлені позивачем.

У статті 80 ГПК України, якою визначені права господарського суду щодо прийняття рішення, передбачено, зокрема, право господарського суду визнати недійсним повністю чи у певній частині пов'язаний з предметом спору договір, який суперечить законодавству та виходить за межі позовних вимог, якщо це необхідно для захисту прав і законних інтересів позивачів або третіх осіб з самостійними вимогами на предмет спору і про це є клопотання заінтересованої сторони.

Для вироблення правильної позиції щодо підстав та порядку виходу за межі позовних вимог, необхідно, насамперед, визначити його поняття.

Пленум Верховного Суду України у п. 3 постанови №14 від 18.12.2009 року «Про судові рішення у цивільній справі» висловив позицію, згідно з якою під виходом за межі позовних вимог слід розуміти вирішення незаявленої вимоги чи задоволення вимоги позивача у більшому розмірі, ніж було заявлено. В. М. Кравчук виходом за межі позовних вимог вважає також застосування іншого способу захисту, ніж зазначив позивач у позовній заяві. При цьому автор наголошує, що не є виходом за межі позовних вимог вихід за межі правового обґрунтування, якщо суд вбачає порушення інших законодавчих приписів, ніж ті, про які зазначає позивач [50, с.49].

Таку ж позицію висловив Вищий адміністративний суд України в Інформаційному листі № 1145/11/13-10 від 27.07.2010 року: «З урахуванням викладеного застосування різних способів захисту порушеного права позивача - визнання спірного акта протиправним або скасування такого акта - повинно відбуватися з урахуванням конкретних обставин справи в кожному окремому

випадку.

При цьому, судам слід виходити з того, що вимога про визнання акта владного органу недійсним, незаконним, неправомірним тощо є різними словесними вираженнями одного і того самого способу захисту порушеного права позивача, а саме, визнання акта протиправним.

Водночас, у разі помилкового обрання платниками податків неналежного способу захисту порушеного права (наприклад, пред'явлення позову про скасування спірного акта замість визнання його протиправним чи навпаки), адміністративні суди мають право на підставі частини другої статті 11 Кодексу адміністративного судочинства України вийти за межі позовних вимог та застосувати той спосіб захисту порушеного права позивача, який відповідає фактичним обставинам справи і відновлює порушене право особи» [157].

Вищий адміністративний суд України в Інформаційному листі від 02.08.2010 року № 1172/11/13-10 «Щодо анулювання реєстрації платників податку на додану вартість» надав такі вказівки щодо обов'язку вийти за межі позовних вимог: «анулювання свідоцтва платника податку на додану вартість, зокрема з підстав, наведених у пунктах «а» та «г» пункту 9.8 статті 9 Закону України від 3 квітня 1997 року «Про податок на додану вартість», не виключає можливості повторної подальшої реєстрації особи як платника зазначеного податку, попереднє свідоцтво якої було анульовано. Разом із тим ця особа не позбавлена права оскарження в адміністративному суді рішення про анулювання попередньої реєстрації платника податку на додану вартість, якщо вважає відповідне рішення податкового органу протиправним. У разі набрання законної сили рішенням про задоволення зазначених позовних вимог та визнання протиправним рішення про анулювання реєстрації платника податку на додану вартість, відповідне рішення податкового органу вважається протиправним з моменту його прийняття. Наведене означає, що таке рішення податкового органу не створює будь-яких правових наслідків. Тому протиправно анульоване свідоцтво платника податку на додану вартість слід вважати чинним протягом усього часу від моменту його видачі, у тому числі в

період від дати прийняття протиправного рішення про анулювання такого свідоцтва до набрання чинності відповідним судовим рішенням.

Якщо в зазначений період податковим органом було видано нове свідоцтво платника податку одній і тій самій особі, таке рішення також є протиправним, оскільки відповідно до пункту 9.2 статті 9 Закону України від 3 квітня 1997 року № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» реєстрація особи як платника податку на додану вартість супроводжується присвоєнням такій особі індивідуального податкового номера, який використовується для справляння цього податку і є унікальним. Відповідно до наведеного, одна особа може бути зареєстрована платником податку на додану вартість лише один раз.

За таких обставин суди, що задовольняють позовні вимоги особи про визнання протиправним рішення податкового органу щодо анулювання реєстрації платника податку на додану вартість, повинні дати правову оцінку також і рішенню податкового органу про видачу особі наступного свідоцтва про реєстрацію платника цього податку. При цьому, судам слід ураховувати таке. У ситуації, що розглядається, подвійна реєстрація особи як платника податку на додану вартість виникає з вини податкового органу, який прийняв протиправне рішення. Водночас існування в однієї особи двох свідоцтв платника податку на додану вартість, яке виникло з вини податкового органу, може негативно вплинути на подальшу правову оцінку його дій, зокрема, щодо використання ним другого індивідуального податкового номера при складанні податкових накладних у період між незаконним анулюванням його свідоцтва платника цього податку та видачею нового свідоцтва.

Відповідно до наведеного, суди повинні захистити законні інтереси особи та відповідно до частини другої статті 11 КАС України вийти за межі позовних вимог при розгляді справи щодо анулювання першої реєстрації платника податку на додану вартість, скасувавши рішення про повторну видачу такій особі свідоцтва платника цього податку, прийняте після незаконного анулювання податкової реєстрації цієї особи.

При цьому, за змістом статті 162 КАС України суд під час прийняття

судового рішення про скасування незаконного рішення суб'єкта владних повноважень має право визначити, з якого моменту відповідне рішення втрачає чинність. Суд визначає, що рішення суб'єкта владних повноважень є скасованими з моменту набрання постановою законної сили, тобто лише на майбутнє, якщо на підставі цього рішення виникли правовідносини, які доцільно зберегти, оскільки інакше буде заподіяно значно більшої шкоди суб'єктам правовідносин порівняно з відвернутою. За таких обставин, скасування судового рішення про повторну реєстрацію особи судам слід ухвалювати із зазначенням, що таке рішення втрачає чинність із моменту набрання законної сили постановою суду» [156].

В. М. Кравчук визначає умови, за яких суд може вийти за межі позовних вимог: лише у справах за позовами до суб'єктів владних повноважень, оскільки лише в цьому випадку відбувається захист прав та інтересів позивача; повний захист прав позивача неможливий у спосіб, про який просить позивач. Повнота захисту полягає в ефективності відновлення його прав; вихід за межі позовних вимог повинен бути пов'язаний із захистом саме тих прав, щодо яких подана позовна заява [50, с.50].

Стаття 11 КАС України крім принципів змагальності та диспозитивності розкриває зміст принципу офіційного з'ясування всіх обставин справи, який зобов'язує адміністративний суд до активної ролі у судовому засіданні, в тому числі і до уточнення змісту позовних вимог, з наступним обранням відповідного способу захисту порушеного права.

Як зазначалося вище, суд може вийти за межі позовних вимог тільки у разі, якщо це необхідно для повного захисту прав, свобод чи інтересів сторін чи третіх осіб, про захист яких вони просять. При цьому, вихід за межі предмета позову є лише правом, а не обов'язком суду. Отже, якщо суд виходить за межі позовних вимог, то в описовій частині судового рішення повинен зафіксувати факт такого виходу суду за межі позовних вимог і його зміст, а в мотивувальній частині навести обставини прийняття такого рішення та мотиви виходу суду за межі позовних вимог.

Така позиція підтримується і в судовій практиці. Так, в ухвалі від 23 вересня 2011 року у справі № 66817/11/9104 Львівський апеляційний адміністративний суд не погодився із рішенням суду першої інстанції, який в порушення норм процесуального права, вийшов за межі позовних вимог та задовольнив позовні вимоги позивача за період з 25.07.2010 року по 25.01.2011 року, хоча позивачем заявлялася вимога зобов'язати відповідача нарахувати та виплати на його користь недоплачене підвищення до пенсії як дитині війни за 2006-2007 роки. Колегія суддів зіслалася на ст. 11 КАС України, згідно з якою суд розглядає адміністративні справи не інакше як за позовною заявою і не може вийти за межі позовних вимог [133].

Хоча зустрічаються судові рішення, в яких встановлено, що вихід за межі позовних вимог інколи є не лише правом, але й обов'язком суду. Так, Вищий адміністративний суд України в ухвалі від 01.12.2010 року у справі № К-28051/10 встановивши, що рішення виконкому Вовчанської міської ради № 6, 9 від 25 січня 2008 року та № 4 від 24 червня 2008 року про встановлення тарифів на послуги з водовідведення є протиправним, прийшов до висновку, що не відповідає нормам процесуального права судового рішення першої інстанції про визнання неправомірними рішень тільки в частині встановлення тарифів для Вовчанського агрегатного заводу. Оскаржувані рішення є локальними нормативно-правовими актами і не встановлюють конкретних прав і обов'язків тільки для Позивача. Таким чином, Позивач обрав невірний спосіб захисту [129].

Проаналізувавши зміст даної ухвали, можна дійти висновку, що вихід за межі позовних вимог може відбуватися не лише за наявності потреби захисту прав та інтересів сторін чи третіх осіб, як зазначено у ст. 11 КАС України, але й осіб, які не беруть участі у справі.

На нашу думку, вихід за межі заявлених позовних вимог при ухваленні судового рішення є правом, а не обов'язком суду, повинен бути мотивованим, і при цьому не слід безпідставно розширювати повноваження суду та надавати йому можливість при ухваленні судового рішення вирішувати питання щодо

прав та обов'язків осіб, які навіть не були залучені до участі у справі.

Підсумовуючи вищенаведене, можна ствердити, що законним може вважатися судове рішення в адміністративній справі, яке ухвалене із неухильним дотриманням процесуальних норм, із застосуванням до дійсних правовідносин сторін норм матеріального права, що підлягають застосуванню, та яке відповідає існуючому правопорядку держави.

Недотримання вимоги щодо законності судового рішення є безумовною підставою для його скасування. Так, відповідно до ст. 202 КАС України, підставами для скасування постанови або ухвали суду першої інстанції та ухвалення нового судового рішення, зокрема є порушення норм матеріального або процесуального права, що призвело до неправильного вирішення справи або питання, а так само розгляд і вирішення справи неповноважним судом; участь в ухваленні постанови судді, якому було заявлено відвід на підставі обставин, які викликали сумнів у неупередженості судді, і заяву про його відвід визнано судом апеляційної обґрунтованою; ухвалення чи підписання постанови не тим суддею, який розглянув справу. КАС України не містить норми, яка б роз'яснювала, коли має місце порушення або неправильне застосування норми матеріального права або процесуального права. Таке положення міститься у ч. 2, 3 ст. 309 ЦПК України, відповідно до яких, норми матеріального права вважаються порушеними або неправильно застосованими, якщо застосовано закон, який не поширюється на ці правовідносини або не застосовано закон, який підлягав застосуванню.

До прикладу, постановою Львівського апеляційного адміністративного суду від 20 січня 2015 року у справі № 876/3141/14 скасовано постанову Любешівського районного суду Волинської області від 03 березня 2014 року, оскільки оскаржуване рішення було ухвалене з порушенням норм матеріального права, що призвело до неправильного вирішення справи. Суд першої інстанції, задовольняючи позовні вимоги, виходив з того, що позивач має право на перерахунок пенсії з врахуванням ч. 2 ст. 56 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок

Чорнобильської катастрофи». На думку колегії суддів, суд першої інстанції не звернув увагу на те, що позивач отримує пенсію за віком відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», через що позивачем фактично обрано умови та порядок пенсійного забезпечення, а тому до призначеної основної пенсії не можуть застосовуватися приписи ст. 56 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» в частині механізму підвищення пенсії [81].

У відповідності до положень ЦПК України порушення норм процесуального права можуть бути підставою для скасування або зміни рішення, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи.

20.05.2013 року Пленумом Вищого адміністративного суду України була прийнята постанова №7 «Про судові рішення в адміністративній справі». Згідно з п. 4 постанови законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права з урахуванням юридичної сили правового акта в ієрархії національного законодавства, що регулює спірні правовідносини, подібні правовідносини (аналогія закону), або за відсутності такого закону - на підставі конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права), принципів верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини при дотриманні норм процесуального права.

Дійсно, слід визнавати законним рішення, коли суд, виконавши всі вимоги адміністративного судочинства вирішив справу згідно з нормами матеріального права, що підлягають застосуванню до даних правовідносин, а також правильно витлумачив ці норми. Якщо спірні правовідносини не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону), а за відсутності такого - суд виходить із загальних засад законодавства (аналогія права). Якщо є суперечності між нормами процесуального чи матеріального права, які підлягають застосуванню при розгляді та вирішенні справи, то рішення є законним, якщо судом застосовано норми, що мають вищу юридичну силу. У разі наявності суперечності між

нормами законів (кодексів), що мають однакову юридичну силу, застосуванню підлягає той з них, який прийнято пізніше.

Відповідно до ст. 159 КАС України, судові рішення повинні бути не лише законними, але й обґрунтованими. Обґрунтованими є рішення, ухвалені судом на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин в адміністративній справі, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні. Докази, покладені в основу мотивувальної частини судового рішення повинні відповідати вимогам закону про їх належність та допустимість. Судове рішення також може бути ухвалене на підставі обставин, що не підлягають доказуванню.

Питання обґрунтованості судового рішення досліджувалося таким вченими, як К. С. Юдельсон, В. Н. Щеглов, М. Й. Штефан, Н. Б. Зейдер, П. П. Заворотько, М. Г. Авдюков, М. А. Гурвич та іншими науковцями.

В. М. Кравчук вважає, що обґрунтованість рішення полягає у правильності встановлення фактичних обставин справи та правильній оцінці доказів. Від цього залежить правильність правової кваліфікації спору [50].

На думку Л. В. Соцуро, рішення є обґрунтованим тоді, коли факти, що мають значення для справи, підтверджені дослідженими судом доказами, які задовольняють вимогам закону про їх належність і допустимість, або обставинами, які не потребують доказування, а також тоді, коли воно містить вичерпні висновки суду, які впливають зі встановлених фактів [119].

Як зазначав М. А. Гурвич, для того, щоб судові рішення було обґрунтованим, необхідно правильно визначити все коло юридичних фактів, що підлягають встановленню в конкретній справі, від них залежить висновок суду по спору про право цивільне та істинність висновків суду про кожний юридичний факт [21, с.70].

М. Г. Авдюков вказував, що обґрунтованість – це відповідність висновків суду про обставини справи дійсним взаємовідносинам сторін [2, с.131].

На думку, П. П. Заворотька та М. Й. Штефана, обґрунтованим є рішення, в якому відтворено всебічне повна та об'єктивне встановлення дійсних

обставин справи, їх доведеність та істинність висновків суду – відповідність висновків фактичній стороні справи та вимогам закону [31, с.77].

Є. Г. Пушкар вважав, що обґрунтованість судового рішення включає в себе два моменти: істинність обставин, покладених в основу судового рішення, їх достовірність та повноту дослідження судом всіх матеріалів справи [103, с.28].

На думку І. К. Піскарьова, обґрунтованим слід визнати таке судове рішення, в якому висновки суду про фактичні обставини справи відповідають дійсним взаємовідносинам сторін, коли: суд повністю визначив коло фактів, що мають значення для справи, і про наявність або відсутність кожного із них зокрема висловить своє судження в рішенні; висновки суду про наявність або відсутність суттєвих для вирішення справи юридичних фактів будуть ґрунтуватися на доказах, досліджених у засіданні суду [18, с.322].

На думку М. А. Вукот, обґрунтованість судового рішення – це вимога відповідності висловлених в рішенні суджень встановленим судом обставинам справи [15, с.249].

Відповідно, одні вчені розуміють обґрунтованість судового рішення вужче, інші ж навпаки стараються розширити цю категорію. Дехто з них акцентує увагу на характеристиці самого поняття обґрунтованості, інші беруть до уваги і характеристику діяльності суду.

Також існує думка, що законність є більш широкою категорією, ніж обґрунтованість, і тому включає в себе останню [158, с.12-16]. Якщо погодитися з думкою, що обґрунтованість охоплюється законністю, то обґрунтованість в такому разі стає її складовою частиною і втрачає свою самостійність. Насправді ж законність і обґрунтованість – різні властивості судового рішення, хоча і взаємопов'язані між собою.

Можна також стверджувати, що обґрунтованість судового рішення характеризують два моменти, а саме, це обґрунтованість як якісна характеристика судового рішення, що вказує на ступінь достовірності та повноти встановлення фактичних обставин справи; обґрунтованість, як

характеристика діяльності суду, що вказує на ступінь виконання судом його процесуального обов'язку в повній мірі дослідити всі матеріали справи, встановити її фактичні обставини, обґрунтовувати свої висновки достовірними доказами, дослідженими в судовому засіданні. Ці дві складові поняття обґрунтованості є взаємопов'язаними та взаємообумовлюючими, однак вони не замінюють одна одну, оскільки вказують на різні аспекти судової діяльності. В першому випадку йдеться про характеристику самої діяльності, в другому – про об'єктивний результат цієї діяльності.

Відповідно, встановити чи конкретне судове рішення є обґрунтованим, чи ні, можна лише оцінивши сукупно цих два моменти.

Враховуючи вищенаведене, можна зробити висновок про те, що обґрунтованість судового рішення в адміністративному процесі досягається повнотою, всебічністю, об'єктивністю та безпосередністю дослідження матеріалів справи, правильною оцінкою доказів, переконливим і логічним мотивуванням висновків суду з розгляду справи в судовому засіданні, які відповідають встановленим обставинам справи.

Обґрунтованим є судове рішення, ухвалене на основі всебічно, повно, об'єктивно та безпосередньо з'ясованих обставин, на які сторони та інші особи, які беруть участь у справі, посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні, та відповідають вимогам належності, допустимості, достовірності та достатності.

Обґрунтованість взаємопов'язана і взаємообумовлена з законністю. Обґрунтованим судове рішення буде лише тоді, коли воно ухвалене в умовах точного дотримання закону, оскільки дотримання всіх вимог закону забезпечує відповідність висновків суду фактам, які мали місце в дійсності.

Обґрунтованість судового рішення є його якісною характеристикою, що вказує на ступінь достовірності та повноти встановлення фактичних обставин справи, та одночасно є якісною характеристикою діяльності суду, що вказує на ступінь виконання судом його процесуального обов'язку із з'ясування обставин справи та обґрунтування судового рішення. На дотримання принципу

безпосередності судового розгляду судового рішення може бути обґрунтоване лише тими доказами, які одержані у встановленому законом порядку і досліджені у тому судовому засіданні, в якому ухвалюється судове рішення. Неприпустимим є витребування та приєднання до справи матеріалів на підтвердження висновків і мотивів судового рішення після його ухвалення.

Обґрунтованість судового рішення – його внутрішня якість, вимога щодо фактичної сторони рішення. Обґрунтованим є таке судове рішення, в якому відображене повне, всебічне і об'єктивне з'ясування дійсних обставин справи, їх доведеність та досягнення істинності висновків суду – відповідність їх фактичній стороні справи і вимогам закону [50].

Насамперед, обґрунтованість судового рішення залежить від того, наскільки точно було визначено предмет доказування у справі (сукупність обставин, які мають значення для правильного вирішення спору) та наскільки повно будуть досліджені обставини, які цей предмет складають.

Як правильно зазначає О.М. Шиманович, залежно від характеру відносин між сторонами сукупність юридичних фактів, що підлягають з'ясуванню у справі буде різна [151, с.56-60]. Ті обставини, які в одному випадку необхідно встановити для правильного вирішення справи, можуть не мати жодного значення для правильності вирішення іншого спору. При цьому, негативним є як звуження кола обставин, що досліджуються (поза увагою суду може залишитися обставина, яка є важливою для правильного вирішення спору), так і його надмірне розширення (це може призвести до затягування розгляду справи та загромадження її непотрібними доказами).

Наступною умовою обґрунтованості судового рішення є доведеність обставин, які мають значення для справи. Після визначення кола обставин, які підлягають дослідженню у справі, суд повинен перевірити їх доказами. Згідно зі ст. 86 КАС України суд оцінює докази, які є у справі, за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на їх безпосередньому, всебічному, повному та об'єктивному дослідженні. Ніякі докази не мають для суду наперед встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність

кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Недотримання вимоги щодо обґрунтованості судового рішення є підставою для його скасування або зміни. Так, постановою Львівського апеляційного адміністративного суду від 04 серпня 2015 року у справі № 876/5694/15 скасовано постанову Пустомитівського районного суду Львівської області від 27 квітня 2015 року та прийнято нову постанову, якою адміністративний позов задоволено, оскільки суд першої інстанції за результатами розгляду справи прийняв постанову, врахувавши лише позицію відповідача, без проведення належного глибинного дослідження всіх необхідних доказів, застосувавши спрощений поверхневий підхід до встановлення фактів [82].

Ще однією умовою обґрунтованості судового рішення є відповідність висновків суду обставинам справи.

У зв'язку з поняттям обґрунтованості судового рішення в теорії процесуального права досі залишаються проблемним питання співвідношення поняття обґрунтованості з поняттям законності, зокрема, питання про те, чи можна вважати обґрунтованим судові рішення, ухвалені судом з порушенням або матеріальних, або процесуальних норм права. На нашу думку, законність і обґрунтованість судового рішення – поняття взаємозалежні: необґрунтоване судове рішення не може бути законним. Роздільне їх дослідження виправдано тим, що ці поняття позначають відносно самостійні сфери судової діяльності: з'ясування обставин справи (фактичної сторони); застосування норм матеріального права і дотримання норм процесуального права. Недоліки в кожній із цих сфер судової діяльності усуваються по-різному, із застосуванням різних процесуальних засобів. Тому не може вважатися законним рішення, яке є необґрунтованим. Якщо суд неповно дослідив обставини справи, неправильно визначив дійсні правовідносини сторін або прийшов до помилкових висновків, його судове рішення не може бути і законним.

На сьогоднішній день, суд лише вживає передбачені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення

та витребування доказів з власної ініціативи. Суд повинен запропонувати особам, які беруть участь у справі, подати докази або з власної ініціативи витребувати докази, яких, на думку суду, не вистачає.

ЦПК 1963 року, за правилами якого до прийняття КАС України розглядалися публічно – правові спори, передбачав, що судові рішення має бути законним і обґрунтованим, але не давав визначення жодної із цих вимог. За правилами ЦПК 1963 року суд був зобов'язаний всебічно, повно й об'єктивно дослідити всі обставини і встановити об'єктивну істину по кожній справі, і для цього суду надавалася активна роль у доказуванні. Суд мав право за власною ініціативою витребувати будь-які докази, які, на його думку, могли сприяти у встановленні дійсних взаємовідносин сторін. Так, ст. 30 ЦПК УРСР (в ред. 1963 року) зобов'язувала суд, у випадку недостатності доказів, збирати їх за власною ініціативою.

КАС України робить наголос на принципі змагальності сторін: в ст. 11 КАС України зазначено, що розгляд і вирішення справ в адміністративних судах здійснюється на засадах змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості.

Найбільш яскраво принцип змагальності проявляється в сучасному цивільному процесі, і навіть призводить до перерозподілу ролі сторін і суду в доказуванні [135, с.27-30]. Мова йде про відмову від принципу об'єктивної істини та усунення суду від функції збирання доказів у цивільних справах. Тобто на сьогоднішній час, в цивільному процесі суд виконує не стільки роль активного учасника доказування, скільки роль арбітра. На суді лежить обов'язок повно і всебічно з'ясувати обставини, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень і тільки на підставі тих доказів, які були досліджені в судовому засіданні. А цього не завжди буває достатньо для з'ясування об'єктивної істини та дійсних правовідносин сторін. Такий підхід можна визнати обґрунтованим у цивільному судочинстві, де обидві сторони процесу є рівними, жодна з них не має можливості владного впливу на іншу. Однак, коли у процесі одна із сторін є суб'єктом владних повноважень, так

званою «сильнішою стороною», суд не може відігравати лише роль статиста, а повинен виступити гарантом відновлення порушених прав «слабшої сторони».

На перший погляд, зі змісту ст. 71 КАС України можна зробити висновок про абсолютну змагальність адміністративного судочинства, згідно з якою кожна сторона повинна довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення, крім випадків, встановлених ст. 72 КАС України (підстави звільнення від доказування).

КАС України закріпив положення, відповідно до якого суд наділений повноваження самостійно збирати докази з власної ініціативи, на відміну від ЦПК України.

Виходячи з положень ст. 202 КАС України, можна також зробити висновок, що обґрунтованим судове рішення буде за наступних умов: повне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи; доведеність обставин, що мають значення для справи, які суд вважає встановленими; відповідність висновків суду обставинам справи.

Згідно з п. 4 постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 року №7 «Про судові рішення в адміністративній справі» обґрунтованим є рішення, ухвалені судом на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин в адміністративній справі, підтверджених тими доказами, які були досліджені під час судового розгляду справи (у судовому засіданні, у порядку скороченого чи письмового провадження) з урахуванням вимог статті 70 КАС України щодо належності та допустимості доказів або обставин, які не підлягають доказуванню, та висновки суду про встановлені обставини і правові наслідки є вичерпними.

Автором до прийняття постанови Пленуму ВАСУ від 20.05.2013 року №7 у публікаціях обґрунтовувалася необхідність прийняття постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення в адміністративній справі» та визначення у ній вимог до судових рішень адміністративних судів та критеріїв обґрунтованості таких судових рішень. На нашу думку, обґрунтованим варто визнавати судові рішення, ухвалені на основі повно і всебічно з'ясованих

обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених доказами, які були досліджені в судовому засіданні і які відповідають вимогам закону про їх належність та допустимість, або обставин, що не підлягають доказуванню, а також якщо рішення містить вичерпні висновки суду, що відповідають встановленим на підставі достовірних доказів обставинам, які мають значення для вирішення справи [123].

До вимог, яким має відповідати судове рішення в адміністративному процесі, крім законності та обґрунтованості, можна віднести також повноту, зрозумілість, безальтернативність та справедливість. Окремі з них прямо передбачені в КАС України, а інші напрацьовані правовою наукою та судовою практикою.

Повнота і всебічність судового рішення, про яку йдеться в ст. 159 КАС України, означає, що встановлені судом факти повинні відображати обставини, які існували чи існують об'єктивно, а також, що всім наведеним обставинам надана повна та вичерпна правова оцінка. Способом усунення неповноти судового рішення є ухвалення судом додаткового рішення, що передбачається ст. 168 КАС України.

Зрозумілим є судове рішення, в якому суд у визначеній законом послідовності, чітко, без неоднозначного трактування дав відповідь на питання передбачені в ст. 161 КАС України, або щодо суті клопотання, чи іншого питання, яке вирішується ухвалою. Такі судові рішення мають узгоджену вступну, описову, мотивувальну та резолютивну частини.

Безальтернативним буде судове рішення, яке можна виконати лише одним передбаченим законом способом.

Справедливим буде судове рішення, яке узгоджуватиметься з принципами моралі та загальнолюдськими цінностями. Це особливо актуально у справах, щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, в яких суд також перевіряє, чи прийняті вони добросовісно, розсудливо, пропорційно.

2.4 Способи та порядок усунення недоліків судових рішень

Для того, щоб судове рішення в адміністративній справі як найважливіший акт правосуддя виконувало функцію захисту гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення проголошеного Основним Законом України принципу верховенства права, воно повинне відповідати вимогам законності, обґрунтованості, вичерпності, безумовності, справедливості та бути ухваленим у належній процесуальній формі. Елементами вимоги щодо дотримання процесуальної форми є: необхідність оформлення рішення у вигляді письмового документа, відповідність змісту та структури цього документа вимогам ст. ст. 163-165 КАС України, зрозумілість, повнота і точність викладу рішення.

Забезпечення дотримання вимог до судового рішення в адміністративному процесі ґрунтується на встановлених законодавством певних умовах, принципах, організаційних заходах та порядку відправлення правосуддя. У разі помилок об'єктивного чи суб'єктивного характеру при розгляді та вирішенні конкретної адміністративної справи законодавець встановлює можливість оскарження рішення і постановлення законного і обґрунтованого рішення шляхом перегляду адміністративної справи в апеляційному, касаційному порядку, за винятковими та нововиявленими обставинами [25, с.347].

Однак, трапляються випадки, коли судове рішення в адміністративному процесі не було оскаржене в апеляційному порядку або навіть було предметом перегляду апеляційної та касаційної інстанцій та набрало законної сили, однак, при його ухваленні були допущені недоліки, що полягають у недотриманні процесуальної форми. Така ситуація може мати місце зокрема тоді, коли суд припустився помилки в математичних обрахунках розміру стягнутих коштів, не вирішив питання щодо розподілу судових витрат, резолютивна частина судового рішення незрозуміла стороні чи державному виконавцю тощо.

Одним із наслідків набрання судовим рішенням в адміністративному

процесі законної сили є його незмінність. О. М. Шиманович розуміє під незмінністю судового рішення неможливість апеляційного оскарження рішення, що набрало законної сили[186, с.99]. Тобто, незмінність судового рішення полягає в тому, що після спливу строку на апеляційне оскарження постанови чи ухвали суду першої інстанції та набрання ними законної сили, за відсутності ухвали про поновлення такого строку, суди вищих інстанцій не можуть переглянути та скасувати чи змінити такі судові рішення.

І. В. Андронов наголошує також на неможливості зміни рішення самим судом, який його ухвалив, крім випадків виправлення зовнішніх недоліків рішення в якості заходів самоконтролю[8].

Справді, в окремих випадках, чітко визначених законом, суд, який ухвалив судові рішення, може, не змінюючи вирішення справи по суті, усунути деякі його вади, що мають несуттєвий характер, однак не дозволяють сторонам отримати захист за цим судовим рішенням.

Судове рішення має містити відповіді на всі заявлені позивачем (третьою особою) вимоги, зазначати у разі потреби їх розмір, а також вирішувати питання про негайне виконання та про судові витрати (вимога повноти рішення). Процесуальний інститут додаткового рішення дозволяє виправити помилки суду, спричинені недотриманням цієї вимоги [61, с.441].

Так, у випадках, якщо щодо однієї із позовних вимог, з приводу якої досліджувалися докази, чи одного з клопотань не ухвалено судові рішення, суд, вирішивши питання про право, не визначив способу виконання судового рішення або судом не вирішено питання про судові витрати, суд, що ухвалив судові рішення, може за заявою особи, яка брала участь у справі, чи з власної ініціативи прийняти додаткову постанову чи постановити додаткову ухвалу (ст. 168 КАС України).

Ухвалюючи додаткове судові рішення суд не вправі змінювати зміст судового рішення або вирішувати нові питання, що не були досліджені в судовому засіданні.

Суд може з власної ініціативи або за заявою особи, що брала участь у

справі, чи іншої заінтересованої особи виправити допущені в судовому рішенні цього суду описки, очевидні арифметичні помилки незалежно від того, набрало судове рішення законної сили чи ні. Опискою вважається допущена судом механічна помилка у визначенні об'єкта присудженого, сторони, строку виконання судового рішення тощо. Помилка – це неточність у розмірі присудженого, неправильність арифметичних розрахунків.

Вирішуючи питання про виправлення описок чи арифметичних помилок, допущених у судовому рішенні (постанові або ухвалі), суд не має права змінювати його зміст, він лише усуває неточності, які впливають на можливість реалізації судового рішення. Проте, якщо неправильне визначення стягнутої суми є наслідком застосування закону, який не підлягав застосуванню, то підстав для виправлення арифметичних помилок немає.

Після внесення виправлень описок чи арифметичних помилок текст судового рішення змінювати не можна, а у виконавчому листі наводяться формулювання резолютивної частини судового рішення в тій редакції, яку воно отримало у зв'язку з постановленням відповідної ухвали.

Роз'яснення судового рішення (ст. 170 КАС України) застосовується тоді, коли судове рішення не відповідає вимогам чіткості викладу, що зумовлює труднощі або неможливість виконання. Згідно з ч. 1 ст. 170 КАС України якщо судове рішення є незрозумілим, суд, який його ухвалив, за заявою осіб, які беруть участь у справі, або державного виконавця ухвалою роз'яснює своє рішення, не змінюючи при цьому його змісту. У разі порушення у заяві про роз'яснення судового рішення питання про зміну судового рішення або внесення до нього нових даних, у тому числі й роз'яснення мотивів ухваленого судового рішення, адміністративний суд повинен ухвалою відмовити у роз'ясненні судового рішення.

Отже, після оголошення судового рішення в адміністративному процесі, тим судом, який ухвалював це судове рішення, можуть бути усунуті лише ті недоліки, які полягають у недотриманні процесуальної форми.

Способами усунення таких недоліків є: ухвалення додаткового судового

рішення; виправлення описок і очевидних арифметичних помилок у судовому рішенні; роз'яснення судового рішення.

Як бачимо, жоден з наведених способів не може забезпечити усунення недоліків щодо законності та справедливості судового рішення в адміністративному судочинстві. Такі недоліки виправляються лише під час перегляду судового рішення в апеляційному, касаційному порядку, за винятковими та нововиявленими обставинами.

Апеляційна скарга на ухвалу суду першої інстанції подається протягом п'яти днів з дня проголошення ухвали. У разі, якщо ухвалу було постановлено в письмовому провадженні або згідно з частиною третьою статті 160 КАС України, або без виклику особи, яка її оскаржує, апеляційна скарга подається протягом п'яти днів з дня отримання копії ухвали.

У разі якщо в судовому засіданні проголошується повний текст ухвали, а в засідання з'явилися не всі особи, які беруть участь у справі, суду необхідно роз'яснити, що для осіб, які з'явилися в судовому засіданні, апеляційна скарга на ухвалу подається протягом п'яти днів з дня проголошення ухвали, а для осіб, які відсутні в судовому засіданні, – протягом п'яти днів з дня отримання копії ухвали.

З метою належного забезпечення реалізації конституційного права осіб, визначених у статті 13 КАС України, на оскарження судових рішень у судах апеляційної та касаційної інстанцій у судовому рішенні необхідно обов'язково зазначати дату його складення в повному обсязі.

Зі змісту ч. 2 ст. 205 КАС України вбачається, що суд апеляційної інстанції в адміністративному процесі приймає постанову у двох випадках: зміни постанови суду першої інстанції та скасування постанови суду першої інстанції з прийняттям нової постанови. За іншими наслідками розгляду апеляційної скарги та з усіх процесуальних питань апеляційний адміністративний суд постановляє ухвали.

Апеляційний розгляд здійснюється колегією суддів у складі трьох суддів за правилами розгляду справи судом першої інстанції з урахуванням

особливостей, встановлених главою 1 розділу IV КАС України. Після закінчення перевірки підстав для апеляційного перегляду колегія суддів виходить до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення. Отже, процесуальною підставою для прийняття постанови є закінчення перевірки колегією суддів апеляційного адміністративного суду підстав для апеляційного перегляду постанови суду першої інстанції.

Необхідно також визначити матеріально-правові підстави для прийняття постанови апеляційним адміністративним судом.

Згідно зі ст. 201 КАС України підставами для зміни постанови або ухвали суду першої інстанції є: 1) правильне по суті вирішення справи чи питання, але із помилковим застосуванням норм матеріального чи процесуального права; 2) вирішення не всіх позовних вимог або питань.

Стаття 202 КАС України визначає перелік підстав для скасування постанови суду першої інстанції з ухваленням нової постанови: 1) неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи; 2) недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд першої інстанції вважає встановленими; 3) невідповідність висновків суду обставинам справи; 4) порушення норм матеріального або процесуального права, що призвело до неправильного вирішення справи або питання, а так само розгляд і вирішення справи неповноважним судом; участь в ухваленні постанови судді, якому було заявлено відвід на підставі обставин, які викликали сумнів у неупередженості судді, і заяву про його відвід визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованою; ухвалення чи підписання постанови не тим суддею, який розглянув справу.

У ЦПК України це питання вирішене по-іншому: ст. 309 зазначеного кодексу визначає єдині підстави для скасування рішення суду першої інстанції з ухваленням нового рішення та зміни рішення. Перелік цих підстав співпадає з переліком, визначеним у ст. 202 КАС України.

На нашу думку, неправильним є визначення самостійних підстав для зміни постанови адміністративного суду першої інстанції.

Вважаємо неприпустимою також можливість зміни апеляційним адміністративним судом постанови у разі вирішення судом першої інстанції не всіх позовних вимог або питань. На такий випадок КАС України передбачено можливість ухвалення додаткового судового рішення судом, який розглянув справу. Додаткове судове рішення ухвалюється також у разі якщо суд, вирішивши питання про право, не визначив способу виконання судового рішення, та якщо судом не вирішено питання про судові витрати (ст. 168 КАС України).

Як вже зазначалось, судове рішення має містити відповіді на всі заявлені позивачем (третьою особою) вимоги, зазначати у разі потреби їх розмір, а також вирішувати питання про негайне виконання та про судові витрати (вимога повноти рішення). Якщо якийсь із зазначених питань помилково не було вирішене судом, така помилка підлягає виправленню через використання інституту додаткового судового рішення.

Необхідно погодитися із М. І. Цурканом, на думку якого підставою ухвалення додаткового судового рішення може бути не лише неухвалення судом рішення щодо однієї із позовних вимог, якщо щодо решти вимог, заявлених у позові, рішення ухвалено, але й неповнота відповіді навіть на ту позовну вимогу, яка є єдиною у справі. Наприклад, суд визнав правовий акт протиправним і скасував його, але не зазначив з якого моменту дія цього акту припиняється [61, с.441]. Додаткове судове рішення необхідне також у випадках, коли відповідь суду не відповідає обсягу поставленого питання. Наприклад, у справах за позовами про протиправність правового акта загалом суд висловлює свої висновки лише щодо його частини, залишаючи решту акту поза увагою; або ж у справах про стягнення коштів, що не виплачувались протягом певного періоду часу, суд приймає рішення про кошти, невикладені лише протягом частини цього строку.

Питання про право, тобто, невизначеність (спірність) щодо певних прав, лежить в основі предмета позову. Звертаючись до суду, позивач просить підтвердити певні права (усунути невизначеність) та захистити їх шляхом

покладення на відповідача певних обов'язків. Таке прохання із зазначенням способу захисту становить зміст позову. Відповідь суду на питання про зміст прав позивача (предмет позову) та питання про покладення на відповідача певних обов'язків (зміст позову) є обов'язковим елементом резолютивної частини постанови, який позначається таким поняттям, як висновки по суті позовних вимог. Разом із тим, п. 1 ч. 1 ст. 168 КАС України передбачає, що поряд із такими висновками суд обов'язково має викласти спосіб виконання судового рішення. За загальним правилом висновки суду щодо способу виконання судового рішення належить до неосновних висновків, однак у деяких випадках такий висновок є необхідним: без нього судове рішення у справі є неповним та не може гарантувати ефективний захист прав позивача. Процесуальний інститут додаткового судового рішення дозволяє дослідити таку необхідність із ініціативи особи, яка брала участь у справі або з ініціативи самого суду. Наприклад, визнавши право особи на отримання коштів із державного бюджету, суд обов'язково повинен визначити спосіб реалізації цього права, якщо процедура виплати таких коштів у бюджетному законодавстві безпосередньо не визначена. Так само у додатковій постанові суд може встановити порядок повороту виконання судового рішення, визнаного постановою суду протиправним.

В той же час додаткова постанова не може виходити за межі спірних правовідносин, встановлювати нові юридичні факти та вирішувати питання, які не входили до предмету спору (зокрема і встановлювати такий спосіб виконання судового рішення, який виходить за межі компетенції суду). Так, у квітні 2006 року ОСОБА_7 звернувся з позовом до Держави Україна, Кабінету Міністрів України, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні відповідача - Державне казначейство України, про визнання протиправними бездіяльності і окремих положень постанови Кабінету Міністрів України від 31.12.2005 р. № 1310 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2005 р. №865», стягнення заробітної плати, відшкодування моральної шкоди. Постановою Печерського районного

суду міста Києва від 19 березня 2007 року, залишеною без змін ухвалою Київського апеляційного адміністративного суду від 03 грудня 2007 року, позов задоволено частково. Визнано протиправним та скасовано пункт 4-1 постанови Кабінету Міністрів України № 865 від 3 вересня 2005 року «Про оплату праці суддів». У задоволенні решти вимог відмовлено.

Печерським районним судом міста Києва 19 березня 2008 року ухвалено додаткову постанову. Допущено поворот виконання постанови Кабінету Міністрів України № 865 від 03.09.2005 року «Про оплату праці суддів» шляхом визначення, що постанова в частині встановлення посадових окладів виходячи з кількості розмірів мінімальної заробітної плати підлягає застосуванню з 01 січня 2006 року без обмеження мінімальної заробітної плати, яке було встановлено скасованим пунктом 4-1. Ухвалою Київського апеляційного адміністративного суду від 25 червня 2009 року додаткова постанова місцевого суду залишена без змін.

Вищий адміністративний суд України ухвалою від 29 жовтня 2009 року додаткову постанову Печерського районного суду міста Києва від 19 березня 2008 року та ухвалу Київського апеляційного адміністративного суду від 25 червня 2009 року скасував. У задоволенні заяви про ухвалення додаткового судового рішення відмовив, оскільки суттю повороту виконання рішення чи окремих його положень згаданого у пункті 1 частини другої статті 162 КАС України є повернення до становища, яке існувало до видачі нормативно-правового акта, та/або повернення отриманого у разі його виконання, то рішення судів про поворот виконання постанови Кабінету Міністрів України № 865 від 03.09.2005 року «Про оплату праці суддів» шляхом визначення, що постанова в частині встановлення посадових окладів виходячи з кількості розмірів мінімальної заробітної плати підлягає застосуванню з 01 січня 2006 року без обмеження мінімальної заробітної плати, яке було встановлено скасованим пунктом 4-1 суперечать законній меті повороту виконання та є підміною судом належного нормо творця [126].

Додаткове судове рішення може бути прийняте лише на підставі тих

доказів, які були досліджені під час судового розгляду. Власне тому необхідно чітко розмежовувати механізм апеляційного оскарження та ухвалення додаткового судового рішення. Судове засідання із ухвалення додаткового судового рішення не є новим судовим розглядом або переглядом (перевіркою правильності) постанови суду першої інстанції. Суд при цьому не може досліджувати нові докази або давати оцінку доказам, що містяться в матеріалах справи, але які не були оцінені судом. Тому, якщо помилка суду полягає в тому, що в ході судового розгляду була досліджена лише частина доказів, така помилка може бути усунута в порядку апеляційного перегляду постанови. Однак, якщо суд повно дослідив усі докази, надав їм в мотивувальній частині постанови оцінку, але не вирішив у резолютивній частині постанови одну з заявлених в адміністративному позові вимог, тоді неповнота судового рішення першої інстанції повинна бути усунена саме цим судом шляхом ухвалення додаткового судового рішення.

Вищий адміністративний суд України, як і адміністративний суд апеляційної інстанції приймає постанову у разі зміни постанови суду першої або апеляційної інстанції або прийняття нової постанови, якою суд касаційної інстанції задовольняє або не задовольняє позовні вимоги.

КАС України підставами для зміни постанов суду першої та апеляційної інстанцій називає відсутність необхідності досліджувати нові докази або встановлювати обставини, та помилковість судового рішення, яке змінюється, тільки в частині (ст. 225 КАС України).

Суд касаційної інстанції має право скасувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій та ухвалити нове рішення, якщо обставини справи встановлені повно і правильно, але суди першої та апеляційної інстанцій порушили норми матеріального чи процесуального права, що призвело до ухвалення незаконного судового рішення (ст. 229 КАС України).

На нашу думку, таке визначення підстав для зміни чи скасування судових рішень з ухваленням нового є помилковим. Суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм

матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин у справі і не може досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в судовому рішенні, та вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу. Іншими словами, Вищий адміністративний суд України здійснює лише юридичну, але не фактичну кваліфікацію правовідносин сторін у спорі. Припустимо, що постанова суду першої чи апеляційної інстанції, яка переглядається касаційним судом, є помилковою (прийнятою із неправильним застосуванням норм матеріального чи процесуального права) лише в певній частині (наприклад, щодо певної вимоги позову суд, неправильно застосувавши закон, прийняв рішення про відмову, хоча така підлягала задоволенню). В такому випадку Вищий адміністративний суд України не може усунути помилковість шляхом зміни постанови, в цій частині постанова підлягає скасуванню з ухваленням нової постанови про задоволення позовної вимоги. Зміна постанови можлива у разі, коли суд першої чи апеляційної інстанції правильно застосував норму матеріального права та вирішив питання щодо підставності та обґрунтованості заявленої позивачем вимоги, однак помилився щодо обсягу задоволення вимоги (наприклад, задовольнив вимоги за більший чи менший період, ніж належало позивачу).

Так, у квітні 2009 року фізична особа звернулась до суду із позовом до управління Пенсійного фонду України в Коростенському районі Житомирської області про визнання дій неправомірними та стягнення недоплачених коштів. Просила зобов'язати відповідача провести перерахунок грошової доплати у відповідності до статті 39 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи».

Постановою Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 27 жовтня 2009 року позов задоволено частково. Визнано дії управління Пенсійного фонду України в Коростенському районі Житомирської області неправомірними. Стягнуто з відповідача на користь позивачки 8556 грн. доплати до пенсії відповідно до ст. 39 Закону України «Про статус і соціальний

захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» за період з 10 квітня 2008 року по 31 грудня 2008 року. В решті позову відмовлено.

Постановою апеляційного суду Житомирської області від 19 вересня 2011 року постанову суду першої інстанції скасовано в частині стягнення з відповідача коштів та ухвалено нове рішення в цій частині, яким зобов'язано відповідача здійснити нарахування та виплату позивачці доплати до пенсії відповідно до ст. 39 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» з 10 квітня 2008 року по 31 грудня 2008 року. В решті постанову суду першої інстанції залишено без змін.

Вищий адміністративний суд України в постанові від 11 грудня 2012 року у справі К/9991/72243/11 дійшов висновку, що відповідно до частини 2 статті 152 Конституції України закони, інші правові акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, а тому помилково задовольнив позовні вимоги за період з 10 квітня 2008 року по 21 травня 2008 року, а тому касаційну скаргу задовольнив частково, постанову апеляційного суду Житомирської області від 19 вересня 2011 року змінив, замінивши у резолютивній частині постанови слова «10 квітня 2008 року» словами «22 травня 2008 року» [77].

У рішеннях Вищого адміністративного суду України зустрічаються тлумачення критерію розмежування скасування та зміни судових рішень першої та апеляційної інстанцій.

Так, у лютому 2007 року фізична особа звернулася до суду з позовом до Територіального управління Державної судової адміністрації в Сумській області про стягнення коштів на санітарно курортне лікування.

Постановою Ковпаківського районного суду м. Суми від 24.04.2007 позов фізичної особи задоволено. Стягнуто з ТУ ДСА у Сумській області на користь позивача суму вартості санаторно-курортного лікування у розмірі 4185 грн.

Постановою Харківського апеляційного адміністративного суду від 20.12.2007 судове рішення першої інстанції скасовано в частині задоволення позовних вимог ОСОБА_2 та стягнення на користь позивача 2205 грн у відшкодування вартості путівки. В іншій частині постанову суду першої інстанції залишено без змін. Прийнято нову постанову, якою позов ОСОБА_2 задоволено частково та стягнуто з ТУ ДСА у Сумській області на користь позивача 1980 грн. В іншій частині в позову відмовлено.

Вищий адміністративний суд України постановою від 06 березня 2012 року касаційну скаргу фізичної особи задовольнив частково.

Постанову Харківського апеляційного адміністративного суду від 20 грудня 2007 року у справі за позовом фізичної особи до Територіального управління Державної судової адміністрації в Сумській області про стягнення коштів на санітарно курортне лікування змінив, виклавши резолютивну частину постанови в наступній редакції:

«Апеляційну скаргу Територіального управління Державної судової адміністрації в Сумській області задовольнити частково. Постанову Ковпаківського районного суду м. Суми від 24.04.2007 скасувати. Позовні вимоги фізичної особи задовольнити частково. Стягнути з Територіального управління Державної судової адміністрації в Сумській області на користь фізичної особи кошти на відшкодування вартості санаторно-курортного лікування у розмірі 1980 грн. В іншій частині позову відмовити» [76].

При цьому суд касаційної інстанції дійшов такого висновку: «Оскільки судом апеляційної інстанції було вірно вирішено справу по суті, але допущено помилку у викладенні резолютивної частини рішення вона підлягає зміні».

Підсумовуючи вищенаведене, зміна судових рішень може мати місце лише в тому випадку, коли адміністративні суди нижчих інстанцій правильно вирішили позовну вимогу по суті, однак допустили помилку при визначенні міри застосування обраного способу захисту порушеного права.

Тому, на нашу думку необхідно внести зміни до ст. 225 КАС України, виклавши її у такій редакції: «Суд касаційної інстанції має право змінити

судове рішення, якщо у справі немає необхідності досліджувати нові докази або встановлювати обставини, а судовим рішенням, яке змінюється, правильно вирішено спір по суті, але допущено помилку при визначенні міри застосування обраного способу захисту порушеного права».

Висновки до розділу 2

1. Існуюча класифікація підстав прийняття судових рішень на юридичні та фактичні не є повною та універсальною. Підстави для прийняття судових рішень в адміністративній справі варто поділяти на: процесуально-правові підстави; матеріально-правові підстави. Матеріально-правові підстави, в свою чергу, поділяються на: фактичні матеріально-правові підстави (юридичні факти, обставини, якими сторони у спорі обґрунтовують свої вимоги і заперечення); юридичні матеріально-правові підстави (правові норми, які необхідно застосувати для вирішення спору по суті).

2. Процесуально-правовими підставами для прийняття постанови в адміністративній справі необхідно визнати: закінчення судового розгляду, повне та всебічне з'ясування судом обставин справи, оформлене ухвалою про закінчення з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами, а також відсутність підстав для зупинення чи закриття провадження у справі, залишення позовної заяви без розгляду.

3. У разі прийняття судом постанови щодо частини позовних вимог за клопотанням особи, яка бере участь у справі, якщо з'ясовані судом обставини дають можливість без шкоди для справи вирішити ці вимоги, виділивши їх в окреме провадження, додатковими підставами для прийняття судом постанови будуть: наявність клопотання особи, яка бере участь у справі, з'ясування обставин справи, які дають можливість без шкоди для справи вирішити ці вимоги та постановлення ухвали про виділення зазначених вимог в окреме провадження.

4. Юридичними підставами прийняття постанови є виключно ті норми

матеріального права, які підлягають застосуванню. До юридичних підстав не можна включати правовідносини, які виникли, змінилися чи припинилися у зв'язку із дією таких норм. Фактичні обставини та дійсні правовідносини сторін у спорі належать до фактичних матеріальних підстав прийняття постанови, тому не можна штучно розширяти зміст юридичних підстав елементами фактичних.

5. На основі принципів верховенства права та офіційного з'ясування всіх обставин у справі суд може вийти за межі підстав позову та залучити до фактичного матеріалу справи також інші обставини (зокрема, факти, що характеризують порушення суб'єктом владних повноважень прав особи).

6. Не кожен адміністративний позов, навіть очевидно необґрунтований та безпідставний, зобов'язує суб'єкта владних повноважень забезпечувати представництво у процесі. З презумпції винуватості суб'єкта владних повноважень не випливає його автоматичний програш у справі, якщо він жодним чином не відреагував на позов або просто його не визнав.

Презумпція винуватості не є абсолютною, як у судовому процесі прецедентної системи права, де відсутність заперечення позову та нез'явлення відповідача у судові засідання розцінюється судом як визнання позову і має наслідком програш відповідача. Презумпція винуватості суб'єкта владних повноважень-відповідача означає припущення, що повідомлені позивачем обставини справи про рішення, дії бездіяльність відповідача і про порушення права, свободи чи інтересу відповідають дійсності, доки відповідач не спростує їх на основі доказів. Отже, застосування презумпції винуватості суб'єкта владних повноважень не обумовлює його автоматично програшного становища у справі. Невиконання обов'язку відповідача довести правомірність своїх рішень, дій чи бездіяльності не звільняє адміністративний суд від обов'язку ухвалити справедливе і правосудне судові рішення. Однак, презумпція винуватості позбавляє суд необхідності перевіряти повідомлені позивачем обставини, якщо вони не викликають обґрунтованого сумніву.

7. Варто внести зміни в КАС України, встановивши, що ухвала про

визнання обставин сторонами у справі постановляється окремим документом із виходом суду до нарадчої кімнати. У зв'язку із наведеним пропонуємо доповнити ст. 138 КАС України абзацом третім такого змісту: «У випадку визнання сторонами обставин, які входять у предмет доказування в адміністративній справі, за умови достовірності цих обставин та добровільності їх визнання, суд постановляє ухвалу про визнання таких обставин встановленими з виходом до нарадчої кімнати. В подальшому визнані встановленими такою ухвалою обставини не доказуються перед судом».

8. На нашу думку, неправильним є визначення самостійних підстав для зміни постанови адміністративного суду першої інстанції, вони повинні бути єдиними для зміни та скасування постанов адміністративного суду першої інстанції. Вважаємо неприпустимою також можливість зміни апеляційним адміністративним судом постанови у разі вирішення судом першої інстанції не всіх позовних вимог або питань. Механізмом виправлення такої судової помилки є ухвалення адміністративним судом першої інстанції додаткової постанови.

9. Ухвала про залишення апеляційної скарги без задоволення, а судового рішення – без змін є актом правосуддя та вирішує по суті спір між сторонами адміністративного процесу, тому вважати, що така ухвала пов'язана лише із процедурою розгляду адміністративної справи, та вирішенням інших процесуальних питань є неправильним. Не є пов'язаними виключно із процедурою розгляду справи та вирішенням процесуальних питань, а вирішують адміністративний спір по суті також ухвали апеляційного суду про зміну ухвали суду першої інстанції, скасування судового рішення і постановлення нової ухвали, скасування судового рішення і залишення позовної заяви без розгляду або закриття провадження у справі.

10. Обґрунтованість судового рішення в адміністративному процесі досягається повнотою, всебічністю, об'єктивністю та безпосередністю дослідження матеріалів справи, правильною оцінкою доказів, переконливим і логічним мотивуванням висновків суду з розгляду справи в судовому засіданні,

які відповідають встановленим обставинам справи.

11. Додаткова постанова не може виходити за межі спірних правовідносин, встановлювати нові юридичні факти та вирішувати питання, які не входили до предмету спору (зокрема, і встановлювати такий спосіб виконання судового рішення, який виходить за межі компетенції суду).

12. Визначення в КАС України підстав для зміни чи скасування судових рішень касаційним судом з ухваленням нового є помилковим. Суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин у справі і не може досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в судовому рішенні, та вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу. Тобто, Вищий адміністративний суд України здійснює лише юридичну, але не фактичну кваліфікацію правовідносин сторін у спорі. Зміна судових рішень може мати місце лише в тому випадку, коли адміністративні суди нижчих інстанцій правильно вирішили позовну вимогу посуті, однак допустили помилку при визначенні міри застосування обраного способу захисту порушеного права. Тому, на нашу думку, необхідно внести зміни до ст. 225 КАС України, виклавши її у такій редакції: «Суд касаційної інстанції має право змінити судові рішення, якщо у справі немає необхідності досліджувати нові докази або встановлювати обставини, а судовим рішенням, яке змінюється, правильно вирішено спір по-суті, але допущено помилку при визначенні міри застосування обраного способу захисту порушеного права».

РОЗДІЛ 3

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОННОЇ СИЛИ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

3.1 Законна сила судового рішення як форма реалізації норм права та судової влади та порядок її набрання

Всіх властивостей акта правосуддя судове рішення в адміністративній справі набуває після набрання ним законної сили: лише тоді воно стає обов'язковим та може бути виконаним примусово.

Питання про сутність та зміст законної сили судового рішення було предметом дослідження як російських, так і українських учених-процесуалістів, однак єдиного розуміння законної сили так і не було сформовано.

У дореволюційній російській літературі був поширений підхід, обґрунтований, зокрема, М. О. Миловидовим, відповідно до якого законна сила ототожнювалась із кваліфікацією рішення як формальної істини, що виключає можливість нового судового спору по предмету, щодо якого ухвалено рішення [59, с.9]. Таке визначення, хоч і вказує на один із правових наслідків набрання рішенням суду законної сили, не дає відповіді на питання щодо поняття та правової природи законної сили судового рішення, оскільки навіть прихильниками такої концепції поняття «формальна істина» не було розкрито.

Розвиток наведений підхід отримав у К. І. Малишева [56, с.433-434] та Т. М. Яблочкова [159], які намагалися окреслити поняття формальної істини. Перший розкривав його через авторитет судового рішення, другий – через остаточне встановлення судом правових відносин між сторонами.

При цьому розкриття законної сили судового рішення через категорію його істинності не є вдалим. Будь-яке рішення суду можна вважати істинним, доки інше не буде встановлено судом апеляційної чи касаційної інстанції і це рішення не буде скасоване або змінене. Рішення суду набирає законної сили

тільки після закінчення строків на апеляційне оскарження чи після апеляційного перегляду, хоча цим не пояснюється, чому обставини справи можна вважати остаточно встановленими, адже можливість для скасування рішення суду (і відповідно заперечення обставин, встановлених у судовому рішенні) залишається і надалі, однак вже поза ініціативою осіб, які брали участь у справі [16, с.79].

Зважаючи на наведене, в подальшому вчені-процесуалісти відмовилися від ототожнення понять «законна сила» та «формальна істина».

Так, Є. В. Васьковський визначає законну силу як єдність матеріальної та формальної законної сили. Формальна (зовнішня) законна сила ним визначається як обов'язковість ухваленого судового рішення як для суду, так і для інших державних органів та посадових осіб, що проявляється у неможливості зміни чи скасування ними цього рішення, крім скасування його судом третьої інстанції. Матеріальна (внутрішня) законна сила, на його думку, – це повне та безповоротне встановлення судом правомірності чи неправомірності матеріально-правових вимог, що складають предмет позову [14].

У цьому випадку Є. В. Васьковським усувається недолік розуміння законної сили як формальної істини. Він висловився, що набрання рішенням суду законної сили означає лише неможливість його оскарження по суті. Тобто, оскарження судового рішення у зв'язку з порушенням під час його ухвалення норм матеріального права або неправильного застосування норм процесуального права є можливим і надалі, однак зміст судового рішення суду при цьому не змінюється – воно або скасовується (з можливим ухваленням нового судового рішення), або залишається без змін. Під час же апеляційного оскарження зміст судового рішення може бути змінений, відповідно обставини, встановлені судовим рішенням, можуть бути оскаржені, оскільки можливість такого оскарження і робить можливим апеляційне оскарження ухваленого судового рішення.

Водночас, оскільки ухвалене судове рішення можна оскаржувати по суті,

а обставини та матеріально-правові вимоги сторін вважаються ще не встановленими остаточно, то сторони та інші особи, які беруть участь у справі, формально мають право на звернення до суду із тотожними позовними вимогами. Коли ж судове рішення набирає законної сили, обставини, ним встановлені, стають остаточною і такими, що не підлягають запереченню, а отже і звернення із тотожним позовом стає неможливим (оскільки ухвалене таке, що набрало законної сили, судове рішення є обов'язковим і для суду, до якого подано заяву із тотожними позовними вимогами).

Р. О. Гаврік виділяє п'ять підходів, вироблених радянською процесуальною наукою щодо законної сили рішення суду [16,с.81]: законна сила рішення суду як правова дія індивідуального правового акта, прийнятого судом [21], законна сила рішення суду як особлива якість рішення суду, набуття якої рішенням суду означає набуття ним ознак акта правосуддя як особливого індивідуального правового акта [31], законна сила рішення суду як його незмінність [22], законна сила рішення суду як його обов'язковість [32] та законна сила рішення суду як єдність статичного та динамічного елементів законної сили, тобто правова дія та стабільність рішення як гарантія правової дії, її забезпечення [58].

М. А. Гурвич у своїх ранніх роботах віднісно змісту законної сили рішення суду дві групи наслідків рішення суду як юридичного факту — матеріально-правові та процесуально-правові [22].

Законна сила судового рішення в адміністративному процесі як забезпечена законом його стабільність та реалізованість, як здатність судового рішення спричиняти правові результати дійсно розкривається у відповідних правових наслідках. Ці правові наслідки у сукупності виникають після набрання судового рішення законної сили, є одночасно властивостями судового рішення, набуття яких пов'язується із набранням судовим рішенням законної сили.

Разом з тим, на нашу думку, некоректно ототожнювати поняття «правові наслідки набрання судовим рішенням законної сили» та «елементи законної

сили». Перше поняття вужче і включає в себе лише ті елементи законної сили, які виникають саме із набранням судовим рішенням законної сили. Ті ж елементи законної сили судового рішення, які характерні для судового рішення і до набранням ним законної сили, правовими наслідками набрання ним законної сили не є.

М. Й. Штефан розвивав розуміння законної сили як загальнообов'язковості рішення суду, однак замінював пряму вказівку на загальнообов'язковість вказівкою на особливу якість рішення суду аналогічно до того як можна вважати правову дію особливою якістю індивідуального правового акта. Загальнообов'язковість він вводить в зміст законної сили, а інші ознаки рішення суду — вважає наслідками цієї загальнообов'язковості [154].

Попри спірність цього підходу, погоджуємося із тим, що законна сила судового рішення - це дійсно особлива якість рішення, яка означає наявність у судового рішення певних ознак, які характеризують його як акт правосуддя. Однак, виводячи ці ознаки із загальнообов'язковості, М. Й. Штефан повторює Н. Б. Зейдера, який ототожнив законну силу із загальнообов'язковістю судового рішення.

Українська процесуальна наука фактично визнала розуміння законної сили, запропоноване М. Й. Штефаном та Н. Б. Зейдером.

Так, О. З. Хотинська в зміст законної сили судового рішення вводить загальнообов'язковість, із якої виводить інші елементи законної сили рішення суду, хоча зміст законної сили в неї вужчий — виконуваність (так звана «виконавчість») нею складовою законної сили не визнається, оскільки вважається проявом обов'язковості [137].

В. М. Беднарська розуміє законну силу як особливу якість рішення суду акта правосуддя поряд із такими якостями як законність, обґрунтованість, обов'язковість [11].

Г. П. Тимченко розуміє законну силу рішення суду подібно до Н. І. Масленнікової, вважаючи, що призначення законної сили рішення суду у

забезпеченні стабільності та реалізації рішення суду. Водночас він не виділяє категорій «статичних елементів» та «динамічних елементів» законної сили. Переваги якомусь із елементів законної сили ним не надається [122].

О. М. Шиманович дотримується доволі спірних поглядів. З одного боку вона повторює М. А. Гурвіча та В. В. Комарова, тобто наводить визначення законної сили, що ототожнює її із незмінністю та виключністю. Водночас ці складові законної сили нею визнаються як наслідки набрання рішенням суду законної сили поряд із обов'язковістю, здійсненністю та преюдиційністю, які однак нею у зміст законної сили не вносяться. Ці ж наслідки нею визнаються одночасно властивостями рішення суду і властивостями законної сили рішення суду [186, с.100].

С. Я. Фурса та Я. П. Зейкан фактично повторюють М. Й. Штефана, однак Я. П. Зейкан надзвичайно спрощує загальне визначення законної сили рішення суду, яку визначає як таку якість судового акта, в силу якої рішення суду набуває обов'язковості, неспростовності, виключності, преюдиціальності та забезпеченості примусовим виконанням, тобто ототожнює елементи законної сили рішення суду із її правовими наслідками [33].

Згідно з ч. 1 ст. 255 КАС України постанова або ухвала суду, яка набрала законної сили, є обов'язковою для осіб, які беруть участь у справі, для їхніх правонаступників, а також для всіх органів, підприємств, установ та організацій, посадових чи службових осіб, інших фізичних осіб і підлягає виконанню на всій території України.

У зв'язку із тим, що КАС України встановлено загальнообов'язковий характер судового рішення, яке набрало законної сили, насамперед, необхідно розмежувати поняття «законна сила судового рішення» та «юридична сила нормативно-правового акту». Не дивлячись на те, що судовому рішення притаманні певні ознаки нормативно-правового акта, воно не є актом загальної дії.

Н. А. Чечина розглядає відмінність між рішенням суду, наділеним силою закону і законом як відмінність між нормою права й актом застосування

права[143, с.55,57].

Автори монографії «Проблемы науки гражданского процессуального права» вважають законну силу рішення важливою ланкою в процесі реального застосування норми права, яка впливає на остаточність і форму здійснення прав і виконання обов'язків суб'єктами встановлених судом правовідносин у межах правових наслідків, передбачених застосованою нормою права [88, с.212].

К. В. Конюшко наголошує: «судове рішення ухвалюється у конкретній справі, тобто має казуїстичний характер і стосується конкретних суб'єктів. Водночас інші суб'єкти правовідносин не мають права ігнорувати судове рішення, що набрало законної сили, а часто зобов'язані вчиняти певні дії для його виконання. Обов'язковість судового рішення не можна порівнювати із загальнообов'язковістю нормативно-правового акта, який поширює дію щодо невизначеного кола осіб. Лише судові рішення, що стосуються таких нормативно-правових актів (наприклад, про визнання їх нечинними), мають такий же загальнообов'язковий характер, як і ці акти, але, на відміну від нормативно-правового акта, судове рішення не може містити норми права» [61,с.654].

Вдало охарактеризував сутність законної сили судового рішення Д. І. Полумордвинов: «Законна сила судового рішення ґрунтується, насамперед, на тому, що судове рішення, за своєю юридичною природою, саме по собі є здійсненням закону. Закон як форма вираження права, реалізуючись у судовому рішенні, не може не надавати останньому сили, властивої самому праву. Уособленням цієї сили права і є законна сила судового рішення» [75, с.29].

КАС України не містить визначення поняття законної сили судового рішення. В науці висловлені різні міркування з приводу цього питання. Під законною силою судового рішення вчені розуміють правову дію рішення [2,с.137], незмінність [22, с.146-147], безпосередній прояв дії норми права [187,с.226], стабільність і забезпечена законом обов'язковість дії [58, с.320], правову дію, яка проявляється у тому, що наявність або відсутність прав і фактів, що лежать у їх основі, встановлюються остаточно, права підлягають

беззаперечному здійсненню на вимогу зацікавлених осіб [70, с.274], властивість, яка робить рішення загальнообов'язковим для виконання [50, с.765].

В. П. Паліюк розуміє під законною силою судового рішення сукупність його правових наслідків, які полягають у незмінності, виключності, преюдиційності, виконуваності та загальнообов'язковості [140, с.339].

На нашу думку, під законною силою судового рішення в адміністративній справі необхідно розуміти таку властивість судового рішення як акта правосуддя, яка визначає правову дію судового рішення в часі, просторі та за колом осіб та створює відповідні правові наслідки.

Законна сила судового рішення, незважаючи на різні наукові погляди, є органічним поєднанням його рис, що зумовлюють його стабільність і здатність до здійснення. Істотним є те, що судове рішення адміністративного суду першої інстанції набирає законної сили після: закінчення строку для подання апеляційної скарги, якщо апеляційну скаргу не було подано (ч. 1 ст. 254 КАС України); повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті апеляційного провадження або набрання законної сили рішенням за наслідками апеляційного провадження – у разі подання апеляційної скарги, якщо судове рішення не було скасоване (ч. 3 ст. 254 КАС України); моменту постановлення - ухвали суду, які не можуть бути оскаржені (ч. 6 ст. 254 КАС України).

Оскільки, як зазначалося вище, усіх властивостей акта правосуддя судового рішення в адміністративній справі набуває з моменту набрання законної сили, то порядок і момент набрання ним законної сили має неабияке значення. Тому вимога про обов'язкове зазначення у резолютивній частині постанови адміністративного суду строку і порядку набрання нею законної сили та її оскарження прямо зазначена у п. 4 ч. 1 ст. 163 КАС України. Аналогічна вимога щодо резолютивної частини ухвали адміністративного суду міститься у ст. 165 КАС України.

Відповідно до ч. 1 ст. 254 КАС України постанова або ухвала суду першої інстанції, якщо інше не встановлено цим Кодексом, набирає законної сили

після закінчення строку подання апеляційної скарги, встановленого цим Кодексом, якщо таку скаргу не було подано.

Апеляційна скарга на постанову суду першої інстанції подається протягом десяти днів з дня її проголошення. У разі, якщо судом в порядку частини третьої статті 160 КАС України складення постанови у повному обсязі було відкладено на строк не більш як п'ять днів, а також у разі прийняття постанови у письмовому провадженні, апеляційна скарга подається протягом десяти днів з дня отримання копії постанови.

Отже, якщо постанову або ухвалу суду першої інстанції не оскаржила жодна із осіб, які брали участь у справі, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, таке судове рішення набирає законної сили після закінчення строку на апеляційне оскарження, тобто через десять днів після його проголошення.

Особливої уваги заслуговує ситуація, коли апеляційна скарга на судове рішення подана після строку на апеляційне оскарження. Нерідко такі рішення вже перебувають у процесі виконання. Згідно з ч. 4 ст. 254 КАС України, якщо строк апеляційного оскарження буде поновлено, то вважається, що постанова чи ухвала суду не набрала законної сили. В такому випадку виконання судового рішення припиняється та застосовується загальний порядок набрання ним законної сили після перегляду судом апеляційної інстанції. Окремого документа про втрату законної сили судовим рішенням чи спеціальної вказівки про це в ухвалі про поновлення строку на апеляційне оскарження не потрібно. Сама ухвала апеляційного суду про поновлення строку є підставою втрати законної сили судовим рішенням, щодо якого такий строк поновлено.

У разі подання апеляційної скарги, судове рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті апеляційного провадження або набрання законної сили рішенням за наслідками апеляційного провадження (ч. 3 ст. 254 КАС України).

Постанова або ухвала суду апеляційної чи касаційної інстанції за наслідками перегляду, постанова Верховного Суду України набирають законної

сили з моменту проголошення, а якщо їх було прийнято за наслідками розгляду у письмовому провадженні, - через п'ять днів після направлення їх копій особам, які беруть участь у справі. Набирають законної сили з моменту постановлення і ухвали, які не підлягають оскарженню.

Значні особливості прослідковуються у порядку набрання законної сили судовими рішеннями у справах, пов'язаних з виборчим процесом чи референдумом. Такі особливості пояснюються необхідністю в найбільш стислі строки вирішити спір та скороченими строками апеляційного оскарження.

Судові рішення за наслідками розгляду судами першої інстанції справ, пов'язаних з виборчим процесом чи референдумом, набирають законної сили після закінчення строку апеляційного оскарження, а у разі їх апеляційного оскарження - з моменту проголошення судового рішення судом апеляційної інстанції. Судові рішення Вищого адміністративного суду України набирають законної сили з моменту проголошення і не можуть бути оскаржені. Судові рішення за наслідками розгляду справ, пов'язаних з виборчим процесом чи референдумом, можуть бути оскаржені в апеляційному порядку у дводенний строк з дня їх проголошення, а судові рішення, ухвалені до дня голосування, - не пізніше як за чотири години до початку голосування (ст. 177 КАС України).

Великий науковий та практичний інтерес становить питання набрання законної сили постановою адміністративного суду в разі її оскарження в апеляційному порядку в певній частині. На нашу думку, в неоскарженій частині постанова набирає законної сили з моменту спливу строку на оскарження, а в оскарженій - після перегляду в апеляційному порядку.

Можливість застосування запропонованого підходу може викликати певний сумнів, враховуючи, що ч. 1 ст. 195 КАС України передбачено можливість суду апеляційної інстанції вийти за межі доводів апеляційної скарги в разі встановлення під час апеляційного провадження порушень, допущених судом першої інстанції, які призвели до неправильного вирішення справи. Відповідно, виходячи із встановлених меж перегляду судових рішень апеляційним судом, за наявності відповідних підстав може бути скасовано

судове рішення і в частині, яка не була оскаржена. Більше того, на той час в неоскарженій частині судове рішення вже може бути виконано. Однак, на нашу думку, відсутні перешкоди для впровадження запропонованого порядку набрання законної сили судовим рішенням в неоскарженій частині. Скасування судового рішення в цій частині може мати місце у виняткових обставинах, коли судом першої інстанції допущено грубі порушення, які призвели до неправильного вирішення справи і порушення прав учасника процесу. Особа, права якої порушені, в такому випадку може застосовувати поворот виконання судового рішення (ст. 265 КАС України). Ризик скасування судового рішення, яке набрало законної сили і перебуває у процесі виконання, або й уже виконане, є і у випадку касаційного оскарження такого судового рішення (оскільки після перегляду в апеляційному порядку усі судові рішення набирають законної сили).

3.2 Правові наслідки набрання судовим рішенням законної сили та межі його дії

З моментом набрання судовим рішенням в адміністративній справі пов'язане настання певних правових наслідків. Статтею 255 КАС України встановлені лише два таких наслідки: обов'язковість та преюдиційність.

В науці зустрічаються різні підходи до визначення наслідків (їх ще називають властивостями) набрання судовим рішенням законної сили. С. Н. Абрамов вважає, що до властивостей судового рішення, що набрало законної сили, необхідно відносити виключність, неспростовність і виконуваність [188, с.276-277]. М. Г. Авдюков до цих властивостей відносить неспростовність рішення, його винятковість, преюдиційність, виконуваність та обов'язковість [2, с.140]. А. Ф. Клейнман вважає, що рішення, яке набрало законної сили, має властивість обов'язковості, що містить у собі: винятковість, неспростовність, можливість виконання рішення за позовами про присудження та преюдиційність [189, с.249-250]. Інакше трактує питання М. А. Гурвіч,

розрізняючи два основних процесуальних наслідки судового рішення: його остаточність і виконуваність. Остаточність судового рішення, на думку М. А. Гурвіча, проявляється у його неспростовності і виключності [21, с.98-106]. К. С. Юдельсон до властивостей законної сили судового рішення відносить: незмінність, неспростовність, винятковість, виконуваність і взаємну обов'язковість рішень [190, с.285-286].

В. М. Кравчук вважає, що набрання постановою суду законної сили породжує такі правові наслідки: вирішується спір між сторонами; постановою суду стає загальнообов'язковою; постановою суду може бути виконана примусово; постановою суду є незмінною та остаточною; не допускається заявлення в суді тотожного позову; не допускається оспорювання в іншій справі за участю тих самих сторін установлених судом фактів і правовідносин [50, с.766].

Варто наголосити на тому, що ухвалене судове рішення в адміністративній справі створює певні правові наслідки ще до набрання ним законної сили: неможливість скасування цього судового рішення судом, який його ухвалив, виникнення права на апеляційне оскарження в осіб, які брали участь у справі та осіб, чії права та законні інтереси зачіпаються рішенням, допуск до негайного виконання у випадках, встановлених КАС України. Однак, усі властивості судового рішення як акта правосуддя розкриваються (іншими словами, правові наслідки настають) лише після набрання судовим рішенням законної сили.

Проаналізувавши норми чинного законодавства та підсумувавши позиції науковців, можна зробити висновок, що після набрання законної сили судовим рішенням в адміністративній справі настають правові наслідки у вигляді його незмінності, обов'язковості, невідворотності, преюдиційності, неможливості звернення до суду з аналогічним позовом та реалізованості.

Справді, судове рішення в адміністративній справі ухвалюється судом та оформляється у вигляді процесуального документа. Цей документ містить у собі висновки суду щодо обставин, якими сторони обґрунтовують свої вимоги

та заперечення.

Судове рішення не може бути змінене чи скасоване жодним органом державної влади, місцевого самоврядування чи їх посадовими особами. Перегляд судового рішення здійснюється лише судом вищої інстанції і тільки він може таке судове рішення змінювати чи скасовувати.

Пленум Верховного Суду України в п. 10 Постанови від 13.06.2007 року № 8 «Про незалежність судової влади» зазначив, що судові рішення є обов'язковими до виконання на всій території України і тому вважаються законними, доки вони не скасовані в апеляційному чи касаційному порядку або не переглянуті компетентним судом в іншому порядку, визначеному процесуальним законом, в межах провадження справи, в якій вони ухвалені.

Виключне право перевірки законності та обґрунтованості судових рішень має відповідний суд згідно з процесуальним законодавством. Оскарження у будь-який спосіб судових рішень, діяльності судів і суддів щодо розгляду та вирішення справи поза передбаченим процесуальним законом порядком у справі не допускається, і суди повинні відмовляти у прийнятті позовів та заяв з таким предметом.

Органи, які вирішують питання про дисциплінарну відповідальність та відповідальність за порушення присяги судді, не наділені законом повноваженнями оцінювати законність судового рішення.

Голови судів та інші судді, які обіймають адміністративні посади в судах, органи суддівського самоврядування, кваліфікаційні комісії, Вища рада правосуддя, органи та посадові особи законодавчої та виконавчої влади не мають повноважень перевіряти правовий зміст судових рішень.

Судове рішення може також бути переглянутим за нововиявленими обставинами самим судом, який його ухвалив, однак наявність можливості зазначеного перегляду не ставить під сумнів такий наслідок набрання судовим рішенням законної сили як незмінність. В такій ситуації незмінність полягає в тому, що судове рішення буде залишатися в законній силі в такому вигляді, в якому воно було ухвалене за умови незмінності сукупності обставин,

встановлених судом і встановлення яких є необхідним для ухвалення судового рішення у справі.

Варто погодитися із О. М. Шиманович, яка розуміє під незмінністю рішення суду неможливість апеляційного оскарження рішення, що набрало законної сили [186, с.99]. Тобто, після спливу строку на апеляційне оскарження постанови чи ухвали суду першої інстанції та набрання ними законної сили, за відсутності ухвали про поновлення такого строку, суди вищих інстанцій не можуть переглянути та скасувати чи змінити такі судові рішення. І. В. Андронов наголошує також на неможливості зміни рішення самим судом, який його ухвалив, крім випадків виправлення зовнішніх недоліків рішення в якості заходів самоконтролю[8].

Однією з основних конституційних засад судочинства в Україні є обов'язковість рішень суду (ст. 129 Конституції України). Зазначене положення відтворене також у ст. 7 Кодексу адміністративного судочинства як один з основних принципів здійснення правосуддя в адміністративних судах.

Конституційний Суд України в рішенні від 30.06.2009 року № 16-рп/2009 наголосив, що виконання всіма суб'єктами правовідносин приписів, викладених у рішеннях суду, які набрали законної сили, утверджує авторитет держави як правової [109].

Постанови та ухвали суду в адміністративних справах, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання на всій території України.

Властивість обов'язковості часто називають основною властивістю судового рішення, що набрало законної сили. Багато процесуалістів вважають, що обов'язковість складає саму суть поняття законної сили судового рішення [37, с.313]. Саме з обов'язковості деякі вчені виводять саме поняття законної сили судового рішення [106, с.213].

М. Б. Зейдер ототожнив законну силу судового рішення з його обов'язковістю. Саме з властивості обов'язковості судового рішення як основної впливають, на думку М. Б. Зейдера, інші властивості або правові наслідки законної сили судового рішення: незмінність, неспростовність,

преюдиційність, виключність і виконуваність судового рішення [32, с.119].

Спроба розкрити сутність законної сили судового рішення через його обов'язковість не є випадковою. Саме через цю властивість судове рішення забезпечує активну і цілеспрямовану дію сконцентрованого у ньому державно-владного припису.

Завдяки обов'язковості судове рішення впливає на волю зобов'язаних суб'єктів і приводить їх поведінку у відповідність до закріплених у законі дозволів та заборон. Але, наскільки б не було істотним значення цієї властивості, зміст законної сили судового рішення не обмежується і не може обмежуватися тільки однією обов'язковістю.

Виходячи з положень КАС України, зв'язок між обов'язковістю і законною силою виражається, перш за все, у тому, що перше є наслідком другого. Судове рішення стає обов'язковим для всіх органів та осіб після набрання законної сили (ст. 255 КАС України). Саме по собі набрання законної сили судовим рішенням має наслідком появу у судових рішеннях рішення таких властивостей як незмінність, виключність, преюдиційність. Поняття обов'язковості надається окремо у розділі загальних положень. З одного боку це свідчить про те, яке велике значення надається обов'язковій дії судового рішення, а з іншого – з достатньою визначеністю показує, що законодавець жодною мірою не ототожнює законну силу з обов'язковістю [20, с.38].

Хоча зведення законної сили судового рішення лише до його властивості обов'язковості не можна вважати обґрунтованим, все ж необхідно визнати важливу роль цієї властивості.

Обов'язковість судового рішення обумовлена загальнообов'язковістю норми закону, на підставі якого ухвалене рішення. Сторони – позивач і відповідач, отримавши від суду певне вирішення їх спору, зобов'язані підкоритися судовому рішення. Це впливає із самої природи правосуддя, з тієї ролі суду, яку він відіграє як орган держави у сфері захисту й охорони прав та законних інтересів.

З цього приводу справедливою є думка, що обов'язковість судових

рішень означає, що будь-яке судове рішення не може бути залишене без уваги тієї особи, якій воно адресоване. Якщо ж рішення не виконується, то до осіб, на яких покладається обов'язок такого виконання, застосовуються передбачені національним законодавством заходи примусу [5, с.122]. Справді, у резолютивній частині постанови або ухвали суду в адміністративній справі зазначається присуд суду – положення, в якому суд вирішує процесуальне питання або вимогу, заявлену в адміністративному позові. Таке положення в більшості випадків створює для учасників процесу чи суду відповідні правові наслідки. Особа, щодо якої настають такі правові наслідки, не має права проігнорувати судове рішення, в протилежному випадку вона ризикує бути підданою відповідним санкціям за невиконання судового рішення. В цьому аспекті такий наслідок набрання законної сили судовим рішенням в адміністративній справі перетікає в наступний наслідок, яким є невідворотність виконання судового рішення.

Як зазначалося вище, судове рішення в адміністративній справі є обов'язковим до виконання. Однак, не завжди судове рішення добровільно виконується тим суб'єктом, якого воно стосується.

Згідно з ч. 1 ст. 14 КАС України судове рішення, яким закінчується розгляд справи в адміністративному суді, ухвалюється іменем України. Якщо судове рішення набирає законної сили, і не виконується зобов'язаним суб'єктом, особа, на чию користь ухвалене судове рішення, має право розраховувати на весь наявний у держави Україна механізм примусового виконання судового рішення.

У рішенні, ухваленому 20 липня 2004 р. у справі «Шмалько проти України», Європейський суд з прав людини (далі – Суд) постановив, що невиконання судового рішення та затримка його виконання є порушенням ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини стосовно права на судовий розгляд упродовж розумного строку [113]. Тобто, на державу покладається обов'язок не лише забезпечити громадянам доступ до правосуддя, неупереджений, справедливий та вчасний судовий розгляд, але й забезпечити

невідкладне виконання ухвалених судових рішень, які набрали законної сили.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну виконавчу службу» своєчасне, повне і неупереджене примусове виконання судових рішень, передбачених законом є завданням Державної виконавчої служби. Сукупність дій органів та посадових осіб, спрямованих на примусове виконання судових рішень, законодавцем визначається як завершальна стадія судового провадження.

Крім цього, ст. 382 Кримінального кодексу України встановлена кримінальна відповідальність за умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкодження їх виконанню.

Не варто плутати набрання законної сили судовим рішенням в адміністративній справі і негайне виконання судового рішення. Ч. 1 ст. 256 КАС України передбачені випадки, коли судове рішення може бути виконане негайно ще до набрання ним законної сили. Необхідність негайного виконання може бути зумовлена різними обставинами – потребою невідкладно відновити порушені основоположні права та інтереси осіб, загрозою унеможливлення відновлення порушеного права у майбутньому, інтересами публічної служби тощо.

Пленум Вищого адміністративного суду України в постанові від 20.05.2013 року № 7 «Про судові рішення в адміністративній справі» наголосив, що припис про негайне виконання постанови з підстав, визначених частиною першою статті 256 КАС України, є обов'язковим, а тому в разі задоволення всіх чи окремих позовних вимог суд у резолютивній частині постанови повинен зазначити, до якої вимоги (вимог) допускається негайне виконання.

Із підстав, передбачених частиною другою зазначеної статті, за заявою осіб, які беруть участь у справі, або за власною ініціативою суду допускається негайне виконання постанови шляхом зазначення про це у її резолютивній частині або постановлення відповідної ухвали.

У разі задоволення всіх чи окремих позовних вимог суд у резолютивній

частині рішення повинен зазначити, до якої вимоги (вимог) допускається негайне виконання. У разі відмови в задоволенні клопотання про допуск судового рішення до негайного виконання суд у мотивувальній частині повинен викласти свої доводи про відсутність таких підстав.

Негайному виконанню можуть підлягати не лише постанови адміністративного суду, але й деякі його ухвали (про забезпечення позову, про забезпечення доказів тощо).

Деякі вчені виділяють такий наслідок, як необхідність виконання (дотримання) судового рішення. На нашу думку такий наслідок є елементом обов'язковості і його не слід виділяти як окремий правовий наслідок набрання законної сили судовим рішенням.

Наступним наслідком набрання законної сили судовим рішенням в адміністративній справі є преюдиційність.

Преюдиція можлива між рішеннями у цивільних, адміністративних, господарських справах, вироками у кримінальних справах.

Преюдиція постанови суду в адміністративній справі, яка набрала законної сили визначається правилами ч. 1 ст. 72 КАС України, згідно з якою обставини, встановлені судовим рішенням в адміністративній, цивільній або господарській справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини, а також положеннями ст. 255 КАС України, відповідно до якої обставини, які були встановлені постановою, що набрала законної сили, в одній адміністративній справі не можуть оспорюватися в іншій судовій справі за участю тих самих сторін. У цьому випадку можна розглянути кілька форм преюдиційного зв'язку.

До першого з них належать ті випадки преюдиційного зв'язку між судовими рішеннями в адміністративних справах, коли в наступному процесі суд розглядає таке правовідношення, що виникає в результаті існування іншого правовідношення або факту, визнаних судовим рішенням у першому процесі, або коли в наступному процесі суд розглядає наслідки правовідношення,

встановленого судом у першому процесі.

При такій формі преюдиційного зв'язку, перш за все, може мати місце таке співвідношення між двома правовідношеннями, при якому одне правовідношення є наслідком існування іншого правовідношення. Тому, якщо судовим рішенням визнані факти, які встановлюють, змінюють або припиняють основне правовідношення, то в наступному процесі, предметом якого є дослідження другого, похідного правовідношення, ці факти вважаються встановленими і доказуванню не підлягають.

Сюди ж відноситься випадок преюдиції, коли судові рішення в одній справі встановлює наявність такого правовідношення, яке не породжує друге правовідношення, яке підтверджується другим судовим рішенням, а тільки є необхідною умовою його виникнення. У цьому випадку преюдиціальний зв'язок породжує взаємообумовленість двох матеріально-правових відносин і ця взаємообумовленість має ніби пасивний характер.

Друга форма преюдиції в судовому рішенні в адміністративній справі включає ті випадки, коли в різних судових справах розглядаються вимоги, які впливають з одного й того ж правовідношення. Особливістю цієї форми преюдиції є те положення, що в обох справах – у першій, де ухвалюється судові рішення, що має преюдиційне значення, і у другій – наступній – сторони повинні бути ті самі. Це пояснюється тим, що сторони правовідношення, з приводу якого виникають судові процеси (як перший, так і другий) є тотожними.

Третьою формою преюдиції в адміністративному процесі буде преюдиція судового рішення за позовом про визнання для судового рішення за позовом про присудження, який впливає з підтвердженого першим рішенням правовідношення.

Така форма преюдиції в адміністративному судочинстві часто виникає у спорах за позовами органів Державної фіскальної служби до платників податків про стягнення податкового боргу, коли судовим рішенням в іншій справі встановлюється правомірність чи неправомірність податкових рішень.

Так, постановою Львівського окружного адміністративного суду від 13 лютого 2015 року у справі № 813/372/15 задоволено позов Золочівської об'єднаної державної податкової інспекції Головного управління Міндоходів у Львівській області до ТОВ «Інвест» про стягнення податкового боргу. При цьому суд виходив із того, що постановою Львівського окружного адміністративного суду від 20.03.2014 у справі №813/9495/13 за позовом ТОВ «Інвест» до Золочівської ОДПІ про скасування податкових повідомлень-рішень від 10.12.2013р. №0000612200, №0000622200, залишеною без змін хвалою Львівського апеляційного адміністративного суду від 17.12.2014 року у справі №876/4153/14 у задоволенні позову відмовлено, а відтак податкові зобов'язання, визначені у податкових повідомленнях-рішеннях від 10.12.2013р. №0000612200, №0000622200 є узгодженими [83].

В адміністративному судочинстві розрізняють випадки, коли з огляду на вказівки закону, преюдиційний зв'язок має обов'язковий характер (обов'язкова преюдиція), і випадки, коли такий обов'язковий преюдиційний зв'язок відсутній (факультативна преюдиція).

Під обов'язковою преюдицією розуміють такі випадки преюдиції, коли попереднє встановлення того або іншого факту або правовідносин для вирішення даної справи є обов'язковим з огляду на вимоги закону. При обов'язковій преюдиції суд, який вирішує дану справу, не вправі винести відповідного акта, якщо іншим судовим або адміністративним органом не буде вирішене питання, від наслідків вирішення якого залежить вирішення даної справи. У тому випадку, коли преюдиція не є обов'язковою, преюдиційний зв'язок також може виникати. Однак і без нього усі обставини, що входять у предмет доказування, були би встановлені судом, що розглядає дану справу, самостійно. Таким чином, преюдиція судового рішення полягає у тому, що висновки про наявність або відсутність певних юридичних фактів та правовідносин, які містяться в судовому рішенні (вироку) або постанові в адміністративній справі, що набрало законної сили, є обов'язковими для інших судових та адміністративних актів, якщо останні стосуються питання про

наявність тих самих фактів і правовідносин і стосовно тих самих суб'єктів.

Якщо у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав є постанова суду, що набрала законної сили, це є підставою для відмови у відкритті провадження в адміністративній справі. Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 109 КАС України суддя відмовляє у відкритті провадження в адміністративній справі якщо у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав є такі, що набрали законної сили: постанова суду; ухвала суду про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі; ухвала про закриття провадження в адміністративній справі; ухвала про залишення позовної заяви без розгляду у зв'язку з пропуском строку звернення до адміністративного суду (крім випадків, коли така ухвала винесена до відкриття провадження в адміністративній справі).

Н. Б. Зейдер називає таку властивість рішення, яке набрало законної сили, внаслідок якого судове рішення виключає можливість повторного розгляду того самого спору між сторонами або тієї же заяви або безперечної вимоги зацікавленої особи, виключністю [32, с.136].

Безумовно, зазначений правовий наслідок покликаний забезпечувати стабільність та визначеність суспільних відносин, зокрема спірних правовідносин, щодо яких ухвалене судове рішення. Можливість повторного звернення до суду після набрання законної сили судовим рішенням призвела би до постійного відновлення спірної ситуації, незавершеності та навіть ескалації конфлікту, а також неможливості повного та незворотного відновлення порушених прав та інтересів. З цього приводу влучно висловився І. В. Андронов: «Захист права може бути дійсно ефективним тільки лише за умови, якщо судове рішення, що дає такий захист, не допускає нових суперечок про дане право і дані правовідношення, і виключає можливість нових вимог щодо них. Допущення можливості різної юридичної кваліфікації взаємин сторін у різних судових рішеннях порушувало б також інтереси інших учасників процесу, наприклад, третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог, оскільки їхні взаємини з однієї із сторін спору прямо залежить від судового

рішення в даній справі» [8].

У КАС України по-іншому, ніж у ЦПК України вирішене питання правових наслідків звернення до суду із аналогічним позовом до моменту набрання законної сили судовим рішенням. У цивільному судочинстві встановивши, що у провадженні суду перебуває аналогічний позов, суддя відмовляє у відкритті провадження у справі. Згідно з п. 3 ч. 1 ст. 155 КАС України наявність у провадженні цього або іншого адміністративного суду адміністративної справи про спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав є підставою для залишення позовної заяви без розгляду.

Якщо після відкриття провадження в адміністративній справі виявиться, що є такі, що набрали законної сили, постанова чи ухвала суду з того самого спору і між тими самими сторонами, провадження підлягає закриттю (ст. 157 КАС України). А якщо аналогічний спір перебуває в провадженні суду і рішення ще не набрало законної сили – суд повинен залишити позовну заяву без розгляду.

Мета у обох процесуальних діях однакова – не допустити ухвалення двох чи більше різних рішень щодо одного і того ж спору, а також паралельного розгляду двох справ, що стосуються одного спірного правовідношення, однак процесуальні наслідки у них є різними. Відмова у відкритті провадження у справі перешкоджає повторному зверненню до суду, а залишення позовної заяви без розгляду – ні (звичайно, з моменту, коли були усунуті обставини, з яких заява була залишена без розгляду).

На нашу думку, більш вдалою є конструкція, застосована у КАС України. Справді, наявність у провадженні цього або іншого адміністративного суду адміністративної справи про спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав не означає автоматично, що у справі буде ухвалено судові рішення і це судові рішення, набравши законної сили, вирішить спір по суті. Можливим є залишення першої за хронологією позовної заяви без розгляду внаслідок повторного неприбуття позивача, або за його

власною заявою. Тоді може виникнути ситуація, що за наслідками подання другої позовної заяви у відкритті провадження відмовлено, а це, в свою чергу, є підставою для відмови у відкритті провадження за всіма наступними зверненнями. Якщо ж другу та кожну наступну за хронологією позовну заяву буде залишено без розгляду, позивач зможе повторно звернутися до адміністративного суду у разі завершення першого провадження без винесення постанови по суті спору.

Законодавчий підхід, відображений у КАС України також дає можливість більш чітко виокремити таку самостійну властивість (самостійний наслідок) законної сили судового рішення в адміністративній справі, як неможливість звернення із аналогічним позовом (виключність). У цивільному процесі повторне пред'явлення позову особою про той самий предмет і з тих самих підстав не допускається з моменту пред'явлення першого позову з приводу даного спірного правовідношення.

Таким чином, на перший погляд, можна було б і не говорити про виключність як самостійну властивість судового рішення, що набрало законної сили. Недопустимість пред'явлення тотожного позову можна було б розглядати як самостійне положення, не пов'язане із законною силою судового рішення.

Учені-процесуалісти наголошують на поверхневості такого висновку. Правило про те, що суд не може двічі вирішувати одну й ту саму справу вони виводять із законної сили судового рішення і розглядають як одну з його необхідних властивостей. Не можна залишати поза увагою те положення, що правило про неможливість пред'явлення позову двічі, з якого б моменту воно не діяло, існує тому, що судові рішення, яке відбулося, виключає можливість того самого спору або тієї самої вимоги у майбутньому. Це правило діє з моменту відкриття провадження у справі, але воно із цього моменту діє у передбаченні майбутнього судового рішення, що набере законної сили. Пред'явлений позов або заява окремого провадження своїм обов'язковим наслідком повинні мати судові рішення, яке, набравши законної сили, виключає можливість того самого спору або тієї ж вимоги знову. Маючи на

увазі це майбутнє судове рішення, яке не може співіснувати або конкурувати з іншим, що вирішує той самий спір або ту саму вимогу, закон і встановлює правило про недопустимість пред'явлення того самого позову або вимоги знову, починаючи з моменту відкриття справи [8].

При такому вирішенні питання очевидним є те, що виключність судового рішення є необхідною властивістю його законної сили (її обов'язковий наслідок).

Виділяють також таку властивість законної сили судового рішення як реалізованість (здійсненність), яка дуже тісно пов'язана з обов'язковістю. Разом з тим, на думку Н. О. Чечиної реалізованість не має самостійного значення в якості властивості законної сили судового рішення і є складовою частиною загальнообов'язковості [143, с.57].

Під здійсненністю потрібно розуміти можливість реалізації тих обов'язкових приписів, що містяться в судовому рішенні.

У п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30.05.1997 року «Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина» [97] вказується на особливе значення своєчасного і повного виконання судових рішень, оскільки це має важливе значення для реального поновлення прав і свобод громадян.

Можливість звернення судового рішення до виконання, реалізації його приписів, забезпечує реальний захист прав та законних інтересів позивача.

В юридичній літературі інколи реалізованість судового рішення, що набрало законної сили, ототожнюють з можливістю примусового виконання судового рішення [58, с.11]. При цьому під реалізованістю (здійсненністю) судового рішення розуміють можливість його примусового виконання, тобто здійснення спеціальними державними органами – органами виконання судових рішень – низки заходів, які спрямовані на реалізацію судового рішення, проти волі особи, зобов'язаної за цим рішенням.

Зазначена точка зору дещо звужує поняття реалізованості судового рішення що набрало законної сили, яке за своїм змістом є дещо ширшим. Воно

включає в себе як примусове, так і добровільне виконання судового рішення. Крім того, будь-яке судове рішення, а не тільки рішення про присудження, може бути реалізоване зацікавленими особами. Так, судове рішення про встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень не може бути виконано примусово, однак воно створює відповідні правові наслідки. Реалізованість судового рішення – це гарантована можливість добровільного й примусового виконання судового рішення, а також сприяння інших осіб у його виконанні [154, с.422]. Судове рішення у всіх випадках, незалежно від того, задоволено вимогу чи в ній відмовлено, впливає на поведінку суб'єктів матеріальних правовідносин: всі повинні діяти згідно з приписами, що містяться у судовому рішенні [30, с.17].

У реалізованості судового рішення, що набрало законної сили, проявляється примусовий характер судового рішення, хоча його примусовий характер не обмежується лише його реалізованістю.

Законна сила – це органічне поєднання властивостей судового рішення, які обумовлюють його стійкість і функціонування. Іншими словами, законній силі судового рішення властиві моменти статичного і динамічного порядку. Неспростовність, виключність і преюдиційність мають одну об'єднуючу ознаку – вони відображають стійкість судового рішення і містять вимоги певної поведінки по відношенню до цього акта з боку конкретних суб'єктів. У єдності вони забезпечують необхідну стабільність судового рішення як правозастосовчого акта і представляють статичний елемент законної сили. Однак, властивості, що забезпечують стабільність судового рішення, не можуть самі по собі здійснити примусову реалізацію державно-владного припису, що міститься в судовому рішенні. Силу примусового впливу надає рішенню такий елемент законної сили, як обов'язковість. Ця властивість забезпечує динамізм судового рішення і здатність впливати, по-перше, на зобов'язаних суб'єктів, по-друге, на інших осіб, які повинні рахуватися зі встановленими судом фактами і правовідносинами, а також вчиняти всіх заходів для виконання судового рішення. Обов'язковість – це динамічний елемент законної сили судового

рішення [58, с.318-320].

Судові рішення в адміністративній справі, які набрали законної сили, є обов'язковими до виконання на всій території України для осіб, які беруть участь у справі, для їхніх правонаступників, а також для всіх органів, підприємств, установ та організацій, посадових чи службових осіб, інших фізичних осіб.

Такі вимоги закону щодо обов'язковості виконання судових рішень та контролю суду за їх виконанням відповідають Рекомендаціям Ради Європи в галузі адміністративного судочинства та адміністративного права.

Так, в Рекомендації REC (2003) 16 Комітету Міністрів державам-членам щодо виконання адміністративних і судових рішень у сфері адміністративного права, яка була прийнята Комітетом Міністрів 9 вересня 2003 року на 851 нараді зазначено, що враховуючи необхідність забезпечення довіри приватних осіб до адміністративної і судової системи і, з огляду на це, також необхідність забезпечення виконання як рішень адміністративних органів, які покладають обов'язки на приватних осіб, так і судових рішень у сфері адміністративного права, які визначають права приватних осіб. Дієвість правосуддя вимагає виконання судових рішень у сфері адміністративного права, особливо, коли вони стосуються адміністративних органів; нагадуючи у зв'язку з цим про права, які захищає Європейська конвенція з прав людини, невід'ємною частиною яких є виконання судових рішень у межах розумного строку.

Механізм ефективного судового захисту обумовлює у необхідних випадках застосування процедури примусового виконання судових рішень. Конституційний Суд України у Рішенні від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003 у справі про розгляд судом окремих постанов слідчого та прокурора зауважив: «правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах» (абзац десятий пункту 9 мотивувальної частини) [108].

Особливість адміністративного судочинства в тому, що суд займає активну позицію не лише при вирішенні по суті публічно-правового спору, але

й під час виконання ухвалених ним судових рішень.

Така активна роль суду реалізується через судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах.

О. О. Кравченко за критерієм ініціатора, предмету та процесуального інструментарію виділяє дві процесуальні форми контролю адміністративного суду за виконанням судових рішень в адміністративних справах: судовий контроль за ініціативою суду, що ухвалив відповідне судове рішення та судовий контроль за ініціативою осіб, які беруть участь у справі, чи інших заінтересованих осіб [61, с.677].

Вважаємо, що така позиція не зовсім вдала, оскільки, наприклад такі види контролю як встановлення обов'язку подати звіт про виконання судового рішення чи штраф за його невиконання можуть бути застосовані як з ініціативи суду, так і інших осіб, але незалежно від ініціатора вони є єдиною формою контролю.

Більш вдалою, на нашу думку, є позиція В. М. Кравчука, який поділяє способи судового контролю на загальні та спеціальні. На його думку, загальні способи судового контролю мають усі суди, незалежно від спеціалізації, і вони полягають у розгляді скарг на рішення, дії чи бездіяльність державних виконавців. Загальний судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах здійснюється в порядку, установленому ст. 181 КАС України [50, с.784].

Спеціальними способами судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах є: зобов'язання суб'єкта владних повноважень надати звіт про виконання судового рішення; штраф за невиконання судового рішення; визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, що вчинені суб'єктом владних повноважень – відповідачем на виконання такої постанови або на порушення прав позивача, підтверджених такою постановою.

Згідно з ч. 1 ст. 267 КАС України суд, який ухвалив судове рішення в адміністративній справі, має право зобов'язати суб'єкта владних повноважень,

не на користь якого ухвалене судове рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення.

Зі змісту ст. ст. 163, 207, 232 КАС України випливає, що правом зобов'язати подати звіт про виконання судового рішення може суд будь-якої інстанції, якщо він приймає постанову. Суд може зобов'язати подати звіт також про виконання деяких ухвал, зокрема, про відшкодування судових витрат, поворот виконання, зміну способу виконання судового рішення тощо.

Норма ч. 1 ст. 267 КАС України не містить вказівки, що суб'єктом звіту обов'язково мусить бути відповідач у справі – а лише сторона, не на користь якої було ухвалене судове рішення.

В. М. Кравчук наголошує, що призначення судового контролю полягає у нагляді за виконанням судового рішення. Оскільки у разі відмови в задоволенні позову судове рішення не виконується, то звіт може бути встановлений лише у випадках, коли суб'єкт владних повноважень був відповідачем; позов задоволено; відповідача зобов'язано вчинити певні дії судовим рішенням або цей його обов'язок прямо передбачений законом [50, с.785].

На нашу думку, з таким твердженням погодитися не можна. Якщо, наприклад, у спорі за позовом суб'єкта владних повноважень було стягнуто кошти з фізичної чи юридичної особи, а потім судове рішення було скасовано і вирішено питання щодо повороту виконання, то суд може зобов'язати позивача – суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання ухвали про поворот виконання судового рішення.

Тому вважаємо за необхідне визначити такі умови встановлення судового контролю за виконанням судового рішення в адміністративній справі: суб'єктом звіту може бути лише суб'єкт владних повноважень; судовим рішенням, щодо виконання якого встановлений судовий контроль, зобов'язано суб'єкта владних повноважень вчинити певну дію або прийняти рішення, чи стягнуто з нього кошти.

Строк для подання звіту визначається судом з таким розрахунком, щоб суб'єкт владних повноважень в межах нього мав реальну можливість виконати

судове рішення із урахуванням об'єктивних обставин.

Якщо обов'язок подати звіт про виконання був встановлений самою постановою суду першої інстанції, то такий строк починає спливати з моменту набрання законної сили даною постановою.

Особа, яка бере участь у справі, може звернутися до суду із заявою про встановлення судового контролю за виконанням судового рішення в будь-який час після проголошення постанови. Ця заява подається судді, який ухвалював судове рішення і вирішується в межах того самого провадження. В такому разі за результатами розгляду заяви виноситься ухвала, якою або встановлюється обов'язок подати звіт та строк на його подання, або суд відмовляє у задоволенні заяви із відповідною мотивацією.

Вважаємо, що КАС України не містить вимог до звіту про виконання судового рішення. Звіт повинен бути викладений у письмовій формі і містити: реквізити судового рішення, яке підлягає виконанню, стан його виконання (виконане повністю, частково, не виконане), повний перелік дій суб'єкта щодо виконання цього судового рішення, причини невиконання, якщо судове рішення не виконане чи не виконане повністю. До такого звіту належить додати копії документів, які б підтверджували інформацію, викладену у звіті.

За наслідками розгляду звіту суб'єкта владних повноважень про виконання постанови суду або в разі неподання такого звіту суддя своєю ухвалою може встановити новий строк подання звіту, накласти на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання постанови, штраф у розмірі від десяти до тридцяти мінімальних заробітних плат.

Половина суми штрафу стягується на користь позивача, інша половина - до Державного бюджету України.

Питання про накладення штрафу вирішується за клопотанням позивача або за ініціативою судді у судовому засіданні з повідомленням сторін. Неприбуття у судове засідання сторін, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розгляду цього питання.

Суддя за клопотанням органу чи посадової особи, відповідальних за

виконання постанови, на підставі відповідних доказів зменшує розмір штрафу на користь Державного бюджету України за невиконання або неналежне виконання постанови на суму штрафу, який було накладено за ці ж дії державним виконавцем відповідно до законодавства про виконавче провадження.

Ухвала про накладення штрафу, що набрала законної сили, направляється для виконання до державної виконавчої служби. З наступного дня після набрання ухвалою законної сили на суму заборгованості без додаткового судового рішення нараховується пеня у розмірі трьох відсотків річних з урахуванням індексу інфляції.

Сплата штрафу не звільняє від обов'язку виконати постанову суду і подати звіт про її виконання. Повторне невиконання цього обов'язку тягне за собою застосування наслідків, встановлених частинами першою і другою цієї статті, але розмір нового штрафу при цьому збільшується на суму штрафу, який було або мало бути сплачено за попередньою ухвалою.

Враховуючи, що згідно із Законом України від 25 грудня 2015 року № 928-VIII «Про Державний бюджет України на 2016 рік» розмір мінімальної заробітної плати з 1 травня 2016 року становить 1450 гривень, то розмір штрафу, який може бути застосований судом за невиконання його рішення є дуже істотним.

У зв'язку із наведеним 54 народних депутати внесли конституційне подання до Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції України частин другої, третьої, шостої, восьмої статті 267 КАС України, які передбачають право суду накладати штрафи на посадових осіб, у тому числі керівників колегіального органу, за невиконання суб'єктом владних повноважень постанови суду або неподання звіту про виконання судового рішення. Суб'єкт права на конституційне подання вважав зазначені положення такими, що порушують приписи частини другої статті 8, частини другої статті 19 Основного Закону України, обґрунтовуючи це тим, що вони не містять у собі складу правопорушення, проте запроваджують міру відповідальності суворішу,

ніж кримінальна, а також встановлюють подвійну відповідальність за одне й те саме правопорушення.

Згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2011 від 13.12.2011 року посилення судового контролю за виконанням судових рішень та наділення суду з цією метою правом накладати штрафні санкції є заходом для забезпечення конституційного права громадян на судовий захист, а тому відповідні положення КАС України відповідають Основному Закону.

Як зазначив Європейський суд з прав людини у рішенні від 6 вересня 1978 року у справі «Класс та інші проти Німеччини», «із принципу верховенства права випливає, зокрема, що втручання органів виконавчої влади у права людини має підлягати ефективному нагляду, який, як правило, повинна забезпечувати судова влада. Щонайменше це має бути судовий нагляд, який найкращим чином забезпечує гарантії незалежності, безсторонності та належної правової процедури» [110].

Позивач, на користь якого ухвалено постанову, має право подати до суду першої інстанції заяву про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень - відповідачем на виконання такої постанови або порушення прав позивача, підтверджених такою постановою.

Ч. 9 ст. 267 КАС України встановлені вимоги до форми та змісту вказаної заяви.

На підтвердження обставин, якими обґрунтовуються вимоги, позивач зазначає докази, про які йому відомо і які можуть бути використані судом.

До заяви додаються докази її надсилання рекомендованим поштовим відправленням з повідомленням про вручення відповідачам і третім особам не раніше семи робочих днів до дня подання заяви до суду.

Заява підписується позивачем або його представником із зазначенням дня її підписання. У разі якщо заява подається представником, у ній зазначаються ім'я представника, його поштова адреса, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо вони відомі. Одночасно із заявою подається

довіреність чи інший документ, що підтверджує повноваження представника.

Таку заяву може бути подано протягом десяти днів з дня, коли позивач дізнався або повинен був дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів, але не пізніше дня завершення строку пред'явлення до виконання виконавчого листа, виданого за відповідною постановою суду.

У разі відповідності заяви вказаним вище вимогам така заява підлягає розгляду та вирішенню в порядку письмового провадження або в судовому засіданні на розсуд суду протягом десяти днів з дня її отримання. Неприбуття в судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розгляду такої заяви.

У разі невідповідності заяви вказаним вище вимогам вона ухвалою суду, прийнятою в порядку письмового провадження, повертається заявнику. Така ухвала суду може бути оскаржена.

За відсутності обставин протиправності відповідних рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень - відповідача та порушення ним прав, свобод, інтересів особи-позивача, суд залишає заяву без задоволення. У разі наявності підстав для задоволення заяви суд ухвалює одну із постанов, що передбачені частиною другою статті 162 цього Кодексу. Така постанова може бути оскаржена лише в апеляційному порядку.

Окремі ухвали, а також ухвали щодо накладення штрафу, постановлені відповідно до цієї статті, можуть бути оскаржені лише в апеляційному порядку.

Подання касаційної скарги на зазначені ухвали не може бути підставою для відкриття касаційного провадження та їх перегляду ВАС України. Так, ухвалою Вищого адміністративного суду України від 24 жовтня 2013 року у справі К/800/52501/13 відмовлено у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою на ухвалу Львівського апеляційного адміністративного суду від 25 вересня 2013 року про відмову в задоволенні заяви про накладення штрафу на начальника Головного управління Пенсійного фонду України у Львівській області за результатами звіту про виконання судового рішення [130].

Також варто наголосити, що ст. 267 КАС України не передбачено

можливості апеляційного оскарження ухвали про встановлення судового контролю за виконанням судового рішення. Так, Вищий адміністративний суд України відмовив Центральній виборчій комісії у відкритті апеляційного провадження на оскарження ухвали Окружного адміністративного суду м. Києва від 12 вересня 2007 року про зобов'язання ЦВК протягом трьох днів виконати ухвалене по справі рішення та подати суду письмовий звіт про виконання судового рішення, оскільки статтею 267 КАС України не передбачено право на апеляційне оскарження ухвал суду щодо встановлення судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах [125].

Відповідно до ч. 3 ст. 14 КАС України невиконання судових рішень має наслідком відповідальність, встановлену законом. Невиконання судового рішення в адміністративній справі є підставою для притягнення до кримінальної, адміністративної, дисциплінарної, цивільно-правової відповідальності. Деякі вчені виділяють також поряд із зазначеними видами відповідальності штрафні санкції, під якими розуміють штраф, який накладається державним виконавцем. На нашу думку, такий вид відповідальності не є самостійним, а належить до адміністративної відповідальності.

Так, ст. 75 Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 року передбачено відповідальність за невиконання судового рішення. Згідно з даною нормою, у разі невиконання без поважних причин у встановлений виконавцем строк рішення, що зобов'язує боржника виконати певні дії, та рішення про поновлення на роботі виконавець виносить постанову про накладення штрафу на боржника – фізичну особу у розмірі 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, на посадових осіб - 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, на боржника - юридичну особу – 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та встановлює новий строк виконання. У разі повторного невиконання рішення боржником без поважних причин виконавець у тому самому порядку накладає на нього штраф

у подвійному розмірі та звертається до органів досудового розслідування з повідомленням про вчинення кримінального правопорушення.

Адміністративна відповідальність у вигляді штрафу настає за залишення посадовою особою без розгляду окремої ухвали суду чи окремої постанови судді або невжиття заходів до усунення зазначених в них порушень закону, а так само несвоєчасну відповідь на окрему ухвалу суду чи окрему постанову судді (ст. 185-6 КУпАП).

За умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню настає кримінальна відповідальність у вигляді штрафу або позбавлення волі на строк до трьох років.

Кваліфіковані склади даного злочину передбачають відповідальність за невиконання судового рішення службовою особою, завдання невиконанням судового рішення істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, а особливо кваліфікуючою ознакою є невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини.

Якщо невиконання судового рішення є порушенням трудових (службових) обов'язків, це є підставою для дисциплінарної відповідальності в порядку глави Х КЗпП України. Положення щодо дисциплінарної відповідальності передбачені також дисциплінарними статутами, спеціальними законами («Про прокуратуру», «Про державну службу» тощо).

Якщо невиконання судового рішення в адміністративній справі спричинило особі матеріальну шкоду, в такому разі настає цивільно-правова відповідальність. На відшкодування майнової шкоди, завданої невиконанням судового рішення, поширюються загальні положення про відшкодування шкоди (глава 82 ЦК України) із особливостями, передбаченими спеціальними нормами щодо відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування чи їх посадовими особами.

Розглядаючи позови про відшкодування шкоди, суди повинні мати на увазі, що відповідно до глави 82 ЦК України шкода, заподіяна особі і майну громадянина або заподіяна майну юридичної особи, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її заподіяла, за умови, що дії останньої були неправомірними, між ними і шкодою є безпосередній причинний зв'язок та є вина зазначеної особи, а коли це було наслідком дії джерела підвищеної небезпеки, незалежно від наявності вини.

Тобто, якщо позивачем доведено факт заподіяння йому матеріальної шкоди внаслідок невиконання судового рішення, обґрунтовано розмір такої шкоди, надано докази причинно-наслідкового зв'язку між невиконанням судового рішення та заподіяною шкодою, то така шкода підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її заподіяла. При цьому, на нашу думку, невиконання судового рішення, яке набрало законної сили само по собі є протиправним, тому додаткового доведення протиправності дій заподіювача не потребує.

Крім цього, згідно зі ст. 1173 ЦК України шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень, відшкодовується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цих органів.

Відповідно до ст. 1174 ЦК України шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень, відшкодовується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цих органів.

Тобто, якщо матеріальна шкода заподіяна невиконанням судового рішення органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування чи їх посадовими особами, вона

відшкодовується навіть за відсутності вини.

Невизначеним у законодавстві та судовій практиці є питання відшкодування моральної шкоди, завданої невиконанням судового рішення. Так, Суворовський районний суд м. Херсона в рішенні від 17 червня 2009 року відмовив у задоволенні вимоги позивача про відшкодування моральної шкоди, заподіяної невиконанням судового рішення, зіславшись на те, що вимоги про відшкодування моральної шкоди внаслідок невиконання судового рішення не ґрунтуються на законі, оскільки обов'язок щодо своєчасного і належного виконання судового рішення покладено на державних виконавців відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» [144].

На нашу думку, така позиція не відповідає загальним положенням про відшкодування моральної шкоди. Згідно з п. 2 ч. 2 ст. 23 ЦК України моральна шкода полягає у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів. Оскільки судове рішення в адміністративній справі ухвалюється іменем України, є актом правосуддя, обов'язковим до виконання на всій території України, то невиконання судового рішення є протиправною поведінкою. Якщо такою протиправною поведінкою заподіяна моральна шкода фізичній особі, судове рішення на користь якої не виконується, то потерпіла особа може вимагати її відшкодування.

Важливим є питання щодо суб'єкта майнової відповідальності за невиконання судового рішення, зокрема, в тому випадку, коли невиконання судового рішення було допущене суб'єктом владних повноважень: чи шкоду повинен відшкодувати державний орган, орган місцевого самоврядування, чи їх посадова особа, з безпосередньої вини якої не було виконано судове рішення. В судовій практиці з цього приводу зустрічається позиція, згідно з якою доведеність вини посадових осіб органу державної влади не має наслідком відшкодування шкоди за рахунок державного бюджету, оскільки шкода, завдана діяльністю, яка не пов'язана безпосередньо з реалізацією владних повноважень, підлягає відшкодуванню за загальними правилами цивільно-

правової відповідальності (тобто, особою, яка цю шкоду заподіяла) [107].

Однак, на нашу думку, така позиція не відповідає вимогам чинного законодавства. Посадова особа органу державної влади чи місцевого самоврядування не виконуючи судове рішення щодо зазначеного органу діє не як самостійний суб'єкт правовідносин (фізична особа), а як представник суб'єкта владних повноважень. Тому в такому випадку на спірні правовідносини повинні поширюватися положення ст. ст. 1173-1174 ЦК України і шкода повинна відшкодовуватися державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування.

Останнім часом поширеною є практика звернення за відшкодуванням моральної шкоди до Європейського суду з прав людини. Вважається, що невиконання судового рішення, що набрало законної сили, або затягування такого виконання є порушенням конвенційного права на справедливий суд, передбаченого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, Європейський суд з прав людини у рішенні від 7 травня 2002 року у справі «Бурдов проти Росії» визначив, що у контексті статті 6 Конвенції виконання судового рішення, прийнятого будь-яким судом, має розглядатися як складова «судового розгляду» [111].

Судове рішення є правовим актом, воно встановлює, змінює чи припиняє права та обов'язки відповідних суб'єктів. Як зазначалося вище, законна сила судового рішення не є тотожною із дією нормативно-правового акта, однак вона теж є правовою дією в часі, просторі та щодо певного кола осіб. Тому важливо визначити межі законної сили судових рішень в адміністративній справі та співвідношення між загальнообов'язковістю судового рішення та суб'єктивним обмеженням його дії.

Межі дії законної сили судового рішення можна поділити на об'єктивні та суб'єктивні. Об'єктивні межі стосуються територіального та часового поширення правової дії судового рішення. Суб'єктивні межі визначають коло осіб, на яких поширює свою дію судове рішення.

Думки науковців щодо суб'єктивних меж законної сили судових рішень

різняються, а іноді взагалі є полярними.

Деякі вчені взагалі заперечують можливість існування суб'єктивних меж законної сили судового рішення. Так, М. Г. Авдюков зазначив: «Законна сила поширюється на все, стосовно чого ухвалене рішення і в цьому плані (тобто в плані законної сили) не має меж». На думку автора, неправильним є розглядати загальнообов'язковість рішення і його законну силу, яка має суб'єктивні межі дії в одній площині, оскільки ці категорії виключають одна одну [2, с.188].

Подібна концепція втілена в ст. 14 ЦПК України, згідно з якою судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, – і за її межами.

У ст. 14 КАС України («Обов'язковість судових рішень») вказується лише обов'язковість виконання постанов та ухвал суду в адміністративних справах, що набрали законної сили, на всій території України. Наслідок у вигляді обов'язковості для осіб, які беруть участь у справі, для їхніх правонаступників, а також для всіх органів, підприємств, установ та організацій, посадових чи службових осіб, інших фізичних осіб і належність до виконання на всій території України передбачений вже у ст. 255 КАС України. Варто зазначити, що судові рішення є обов'язковими для виконання і за межами України, якщо особи, які беруть участь у справі, знаходяться в іноземній державі (наприклад, якщо рішення ухвалене щодо дипломатичного представництва України за кордоном).

Протилежну позицію в свій час займав Д. І. Полумордвинов, який вважав, що законна сила судового рішення має свої суб'єктивні межі, дія рішення не характеризується загальнообов'язковістю: воно обов'язкове для сторін, третіх осіб, державних органів і посадових осіб [75, с.172]. Тобто, автор поширює правову дію судового рішення крім осіб, які брали участь у справі, не на всіх суб'єктів, що знаходяться на відповідній території, а лише на державні органи

та посадових осіб, навіть, якщо вони не були залучені до участі у справі. Їх пов'язаність з судовим рішенням автор пояснив становищем носіїв державної влади, за самою природою і призначенням якої вони не тільки пов'язані з судовим рішенням, ухваленим іменем держави, але й зобов'язані у випадку необхідності активно сприяти його здійсненню.

Немає єдності думок науковців і щодо об'єктивних меж законної сили судового рішення в адміністративній справі. Так, Живко Сталєв вважає, що центр уваги суду звернений тільки на спірне право, саме це право, а не мотиви рішення, визначають межі законної сили. Тобто, автор обмежує сферу законної сили судового рішення тільки змістом процесуальної вимоги, втіленої в резолютивній частині рішення [120, с.169].

Заперечуючи проти такої позиції, М. А. Гурвіч зазначив, що при такому підході не береться до уваги фундаментальне значення мотивів судового рішення для висновків стосовно суті позовної вимоги [21].

На нашу думку, не можна звужувати зміст законної сили судового рішення до правової дії припису, висловленого в резолютивній частині судового рішення, адже мотиви, викладені в судовому рішенні теж мають правову дію, яка, зокрема, полягає у преюдиційності.

І. В. Андронов вважає неправильною саму постановку проблеми, оскільки розглядаючи межі законної сили судового рішення, необхідно говорити про межі кожної з властивостей законної сили судового рішення окремо, а не законної сили в цілому, оскільки, незважаючи на їх тісний взаємозв'язок, кожна з властивостей законної сили судового рішення має свої відмінні риси та свої межі дії [8].

Суб'єктивні межі обов'язковості як властивості законної сили судового рішення в адміністративній справі визначити досить важко. Так, якщо постановою суду скасовано або визнано нечинним рішення відповідача – суб'єкта владних повноважень, то правова дія такої постанови не обмежується лише суб'єктом владних повноважень, яким було прийнято скасоване рішення, а поширюється також на осіб, яких воно стосувалося.

Що стосується об'єктивних меж цієї властивості законної сили судового рішення, то в даному випадку ситуація дещо інша. Якщо визнати відсутність об'єктивних меж обов'язковості судового рішення, що набрало законної сили, тим самим фактично визнається за судовим рішенням сила прецеденту, оскільки, якщо обов'язковість конкретного судового рішення буде поширюватися на всі подібні правовідносини, а не тільки на ті, які були предметом даного судового розгляду, то таке судове рішення фактично буде джерелом права, оскільки його положення можна буде застосовувати при розгляді інших, аналогічних адміністративних справ. Однак, оскільки прецедент не є характерним для правової системи України, необхідно говорити про об'єктивні межі законної сили судового рішення. Ця властивість поширюється на ті правовідносини, які були предметом судового розгляду у конкретній справі і, відповідно, є предметом самого судового рішення.

Оскільки елементом незмінності судового рішення, що набрало законної сили є неможливість подальшого оскарження рішення, то суб'єктивні межі цієї властивості визначаються колом суб'єктів, які мають право апеляційного оскарження судового рішення. Відповідно до ч. 1 ст. 185 КАС України сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки. Для інших осіб незмінність судового рішення не має значення.

Об'єктивні межі незмінності окреслюються як висновками суду стосовно спірних правовідносин, так і встановленими судом фактами, які викладені в судовому рішенні. При цьому, неможливість оспорювання встановлених судом фактів і правовідносин в рамках даного процесу до вищого суду – це незмінність, а неможливість оспорювання таких фактів і правовідносин в іншому процесі – це преюдиційність.

Преюдиційність як властивість законної сили судового рішення також має як об'єктивні так і суб'єктивні межі.

Об'єктивні межі преюдиції окреслюють коло фактів, які встановлені відповідним процесуальним актом, і які у зв'язку з цим не підлягають

повторному доказуванню. Суб'єктивні межі преюдиції визначають коло осіб, на яких вона поширюється [105, с.10]. На важливості дотримання суб'єктивних меж преюдиційності наголошує також В. В. Мовчанов, який при цьому, на нашу думку, дещо звужує ці межі, вказуючи, що властивість преюдиційності мають матеріально-правові факти, зафіксовані в рішенні, якщо при цьому всі заінтересовані особи були залучені до розгляду справи [18, с.457].

Відповідно до ч. 1 ст. 72 КАС України обставини, встановлені судовим рішенням в адміністративній, цивільній або господарській справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини. У цьому випадку маються на увазі сторони та треті особи із самостійними вимогами, а також їх правонаступники.

Як бачимо, норма ст. 72 КАС України чітко розмежовує два випадки, коли виникає наслідок у вигляді преюдиційності судового рішення: 1) при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи; 2) при розгляді інших справ, у яких бере участь та сама особа, щодо якої встановлено ці обставини. Буквальний та системний аналіз змісту норми дозволяє прийти до висновку, що у випадку, коли обставини встановлені судовим рішенням щодо особи, то вони не доказуються і в інших справах, навіть якщо в них беруть участь особи, не залучені до участі у даній справі.

Властивість виключності судового рішення, що набрало законної сили також має свої суб'єктивні межі. Виключність судового рішення, що набрало законної сили, діє тільки стосовно сторін та третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги, які брали участь в судовому розгляді, в якому ухвалено дане судове рішення, а також їх правонаступників. При цьому, як правильно зазначає О. В. Клинова, навіть якщо позов пред'явлено прокурором, для встановлення тотожності сторін, в якості сторони варто вважати не прокурора, а ту особу, в інтересах якої позов заявлений прокурором [38, с.11]. Вказане висловлювання справедливе і щодо інших органів і осіб, яким законом надане право захищати права, свободи та інтереси інших осіб (ст. 60 КАС України).

Властивість виключності законної сили судового рішення має також і об'єктивні межі, які є подібними до об'єктивних меж обов'язковості, тобто виключає можливість повторного виникнення процесу по відношенню до тих правовідносин, спір про які суд вирішив і які обмежені предметом та підставами позову.

Як зазначалося вище, здійсненність (реалізованість) як властивість законної сили судового рішення є дуже тісно пов'язаною з властивістю обов'язковості. Проте у цих властивостей суб'єктивні межі дії є різними.

Якщо загальнообов'язковість судового рішення в силу положень закону, які випливають із владного характеру судового рішення як акта, що реалізує судову владу, не має суб'єктивних меж, то властивість здійсненності (реалізованості) такі межі має. Було б необґрунтованим поширювати дію реалізованості судового рішення, яке набрало законної сили, на всіх осіб без винятку, включаючи тих осіб, які не брали участі у справі, і яких не зачіпають владні приписи, які містяться в судовому рішенні.

Відповідно, за загальним правилом, суб'єктивні межі властивості реалізованості окреслюються особами, які брали участь у справі, а також органами державної влади, органами місцевого самоврядування та іншими організаціями, які відповідають за реалізацію приписів, які містяться в судовому рішенні.

Законна сила судового рішення поширюється лише на ті правовідносини і юридичні факти, які були встановлені судом при вирішенні справи. На всі інші відносини, які не входять до предмета судового рішення, а також на фактичні обставини, що виникли після ухвалення судового рішення, його законна сила не поширюється.

Суб'єктивні межі дії законної сили судового рішення визначаються колом осіб, які беруть участь у справі: на сторони, третіх осіб, як тих, що заявляють, так і тих, що не заявляють самостійні вимоги на предмет спору. Законна сила судового рішення поширюється також і на правонаступників сторін та третіх осіб.

Разом з тим, значні особливості дії законної сили судового рішення прослідковуються у справах щодо оскарження нормативно-правових актів органів виконавчої влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів владних повноважень.

У випадку прийняття адміністративним судом постанови про визнання нормативно-правового акту незаконним чи таким, що не відповідає правовому акту вищої юридичної сили, таке судове рішення буде впливати не лише на орган, що видав оскаржуваний нормативно-правовий акт, але й на осіб, щодо яких такий нормативно-правовий акт було застосовано, а також осіб, які є суб'єктом правовідносин, у яких буде застосовано цей акт.

До прикладу, постановою Окружного адміністративного суду міста Києва від 25 травня 2016 року у справі № 826/26538/15 частково задоволено адміністративний позов фізичної особи, визнано незаконними п. 1, 2 Постанови Кабінету Міністрів України «Про підвищення оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» № 731 від 16 вересня 2015 року та зобов'язано Кабінет Міністрів України визначити умови розміру посадового окладу (тарифної ставки) з урахуванням вимог ч. 3 ст. 6 Закону України «Про оплату праці», ч.3 ст.96 Кодексу законів про працю України та встановити розмір посадового окладу (тарифної ставки) працівника першого тарифного розряду, який використовується для формування посадових окладів (тарифних ставок) працівників усіх тарифних розрядів «Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» на рівні, що перевищує розмір мінімальної заробітної плати [86]. Не дивлячись на те, що сторонами у даній справі були фізична особа (позивач) та Кабінет Міністрів України (відповідач), виконання даного судового рішення буде впливати не лише на їх права та обов'язки, але й на права усіх працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери. Відповідно, в такому випадку суб'єктивні межі законної сили судового рішення поширюються на значно ширше коло осіб, ніж судове рішення у справі про оскарження акту

індивідуальної дії.

Саме тому в КАС України встановлено особливий порядок повідомлення заінтересованих осіб про відкриття провадження у справі, оскарження судових рішень у даному процесі тощо.

Виходячи із наведеного можна дійти висновку, що загальне правило щодо поширення суб'єктивних меж дії законної сили судового рішення в адміністративному процесі лише на сторін у справі, третіх осіб та їх правонаступників застосовується у всіх випадках (зокрема, у випадку скасування акту індивідуальної дії), окрім спорів про визнання нормативно-правового акту незаконним чи таким, що не відповідає правовому акту вищої юридичної сили, а також спорів, пов'язаних із виборчим процесом чи процесом референдуму. В такому разі суб'єктивні межі законної сили судового рішення будуть поширюватися також на заінтересованих осіб (зокрема, осіб, щодо яких було застосовано оскаржений нормативно-правовий акт та осіб, які є суб'єктом правовідносин, у яких буде застосовано цей акт).

Висновки до розділу 3

1. Під законною силою судового рішення в адміністративній справі потрібно розуміти таку властивість судового рішення як акта правосуддя, яка визначає правову дію в часі, просторі та за колом осіб і створює відповідні правові наслідки.

2. У разі оскарження постанови суду першої інстанції в апеляційному порядку в певній частині, в неоскарженій частині постанова набирає законної сили з моменту спливу строку на оскарження, а в оскарженій – після перегляду в апеляційному порядку.

3. Постанова в адміністративній справі створює певні правові наслідки ще до набрання нею законної сили: неможливість скасування цього судового рішення судом, який його ухвалив, виникнення права на апеляційне оскарження в осіб, які брали участь у справі та осіб, чиї права та законні

інтереси зачіпаються постановою, допуск до негайного виконання у випадках, встановлених КАС України. Однак, усі властивості постанови як акта правосуддя розкриваються (іншими словами, правові наслідки настають) лише після набрання нею законної сили.

4. Після набрання законної сили постановою в адміністративній справі настають такі правові наслідки: незмінність, обов'язковість, невідворотність, преюдиційність, неможливість звернення до суду з аналогічним позовом та реалізованість (здійсненність).

5. У процесуальній літературі виділяють такий наслідок набрання законної сили, як необхідність виконання (дотримання) судового рішення. Проте, на нашу думку такий наслідок є елементом обов'язковості і його не варто виділяти як окремий правовий наслідок набрання законної сили судовим рішенням.

6. Межі дії законної сили судового рішення можна поділити на об'єктивні та суб'єктивні. Об'єктивні межі стосуються територіального та часового поширення правової дії судового рішення. Суб'єктивні межі визначають коло осіб, на яких поширює свою дію судове рішення. Суб'єктивні межі дії законної сили судового рішення в адміністративному процесі визначаються колом осіб, які беруть участь у справі: його дія поширюється на сторони, третіх осіб, як тих, що заявляють, так і тих, що не заявляють самостійні вимоги на предмет спору. Законна сила судового рішення поширюється також і на правонаступників сторін.

7. Вважаємо недоцільним поділ контролю адміністративного суду за виконанням судових рішень в адміністративних справах на дві форми: за ініціативою суду та за ініціативою інших осіб, оскільки, такі види контролю як встановлення обов'язку подати звіт про виконання судового рішення чи штраф за його невиконання можуть бути застосовані як з ініціативи суду, так і інших осіб, але незалежно від ініціатора вони є єдиною формою контролю.

8. Вважаємо за необхідне визначити такі умови встановлення судового контролю за виконанням судового рішення в адміністративній справі:

- суб'єктом звіту може бути лише суб'єкт владних повноважень;
- судовим рішенням, щодо виконання якого встановлений судовий контроль, зобов'язано суб'єкта владних повноважень вчинити певну дію або прийняти рішення, чи стягнуто з нього кошти.

9. Окрім відповідальності за невиконання судового рішення в адміністративній справі в межах самостійної процесуальної форми – контролю за виконанням судового рішення, невиконання судового рішення в адміністративній справі є підставою для притягнення до таких видів відповідальності: кримінальної, адміністративної, дисциплінарної, цивільно-правової. Деякі вчені виділяють також поряд із зазначеними видами відповідальності штрафні санкції, під якими розуміють штраф, який накладається державним виконавцем. На нашу думку, такий вид відповідальності не є самостійним, а належить до адміністративної відповідальності.

10. Якщо позивачем доведено факт завдання йому майнової шкоди внаслідок невиконання судового рішення, обґрунтовано розмір такої шкоди, надано докази причинно-наслідкового зв'язку між невиконанням судового рішення та завданою шкодою, то така шкода підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її завдала. При цьому, на нашу думку, невиконання судового рішення, яке набрало законної сили, саме по собі є протиправним, тому додаткового доведення протиправності дій заподіювача не потребує. Якщо ж майнова шкода завдана невиконанням судового рішення органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування чи їх посадовими особами, вона відшкодовується навіть за відсутності вини.

11. Вважаємо неправильною сформовану в судовій практиці позицію, згідно з якою вимоги про відшкодування моральної шкоди внаслідок невиконання судового рішення не ґрунтуються на законі, оскільки обов'язок щодо своєчасного і належного виконання судового рішення покладено на державних виконавців відповідно до Закону України «Про виконавче

провадження». Оскільки судове рішення в адміністративній справі ухвалюється іменем України, є актом правосуддя, обов'язковим до виконання на всій території України, то невиконання судового рішення є протиправною поведінкою. Якщо такою протиправною поведінкою завдана моральна шкода фізичній особі, судове рішення на користь якої не виконується, то потерпіла особа може вимагати її відшкодування.

12. На нашу думку, не відповідає вимогам чинного законодавства позиція, застосовувана в судовій практиці, згідно з якою доведеність вини посадових осіб органу державної влади не має наслідком відшкодування шкоди за рахунок державного бюджету, оскільки шкода, завдана діяльністю, яка не пов'язана безпосередньо з реалізацією владних повноважень, підлягає відшкодуванню за загальними правилами цивільно-правової відповідальності (тобто, особою, яка цю шкоду завдала). Посадова особа органу державної влади чи місцевого самоврядування не виконуючи судове рішення щодо зазначеного органу, діє не як самостійний суб'єкт правовідносин (фізична особа), а як представник суб'єкта владних повноважень. Тому в такому випадку на спірні правовідносини повинні поширюватися положення ст. ст. 1173-1174 ЦК України і шкода повинна відшкодовуватися державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування.

13. Загальне правило щодо поширення суб'єктивних меж дії законної сили судового рішення в адміністративному процесі лише на сторін у справі, третіх осіб та їх правонаступників застосовується у всіх випадках (зокрема, у випадку оскарження акту індивідуальної дії), окрім спорів про визнання нормативно-правового акту незаконним чи таким, що не відповідає правовому акту вищої юридичної сили, а також спорів, пов'язаних із виборчим процесом чи процесом референдуму. В такому разі суб'єктивні межі законної сили судового рішення будуть поширюватися також на заінтересованих осіб (зокрема, осіб, щодо яких було застосовано оскаржений нормативно-правовий акт та осіб, які є суб'єктом правовідносин, у яких буде застосовано цей акт).

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні суті судового рішення в адміністративному процесі, його структури та змісту, а також в розробці конкретних практичних рекомендацій і наукових пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання інституту судового рішення в адміністративному процесі.

Основні наукові й практичні результати дослідження такі:

1. Запропоновано періодизацію становлення інституту адміністративної юстиції в Україні: 1) період створення передумов запровадження адміністративної юстиції (XVI-XIX ст.); 2) адміністративна юстиція на українських землях доби Російської та Австро-Угорської імперій (до 1917 року); 3) адміністративна юстиція часів формування Української державності (1917-1920 рр. – період Центральної Ради, Гетьманату, УНР); 4) адміністративна юстиція України часів її перебування у складі СРСР (1920-1990 рр.); 5) новий період розвитку адміністративної юстиції (1991-2005 рр.); 6) новітній період розвитку адміністративної юстиції (з 2005 року – по сьогодні).

2. Обґрунтовано, що судове рішення є ключовим динамічним інститутом адміністративного процесу, який визначає суть, природу та властивості основного акта правосуддя. Враховуючи характеристики судової влади та правосуддя, судове рішення в адміністративному процесі потрібно кваліфікувати як універсальне поняття, що визначає основний акт реалізації легітимної судової влади у галузі адміністративного судочинства. В адміністративному процесі судове рішення є складовою адміністративної процесуальної форми, що має відносно сталу структуру, основним компонентом якої є провадження як самостійна судова процедура. Процесуальний результат останнього закріплюється у відповідних процесуальних актах-документах – судових рішеннях.

3. Базовою процесуально-правовою класифікацією судових рішень в

адміністративному процесі є класифікація за критерієм вирішення справи по суті. Така класифікація дозволяє надати більш повну характеристику адміністративному процесу як єдиній та цілісній формі здійснення правосуддя в адміністративних справах. З огляду на зміст КАС України в адміністративному процесі можна виділити такі види судових рішень: 1) постанова; 2) ухвала. Також запропоновано критерій, за яким судові рішення в адміністративній справі необхідно поділяти на ті, які ухвалюються іменем України та ті, які ухвалюються іменем суду, яким, на думку автора, є предмет цих судових рішень. Якщо судовим рішенням вирішуються питання, які впливають на спірні матеріальні правовідносини – таке судове рішення повинне ухвалюватися іменем України. З моменту набрання таким судовим рішенням законної сили виникають відповідні правові наслідки, зокрема, обов'язковість, здійсненність, преюдиційність. Якщо ж судовим рішенням вирішуються питання, які мають вплив лише на процесуальні права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі (наприклад, ухвала про відкладення розгляду справи), воно ухвалюється іменем суду. Запропоновано класифікацію судових рішень в адміністративному процесі за критерієм процесуальної мети на судові рішення про присудження, судові рішення про визнання, судові рішення про перетворення та судові рішення про скасування рішень суб'єкта владних повноважень.

4. Висловлено позицію, за якою існуюча класифікація підстав прийняття судових рішень на юридичні та фактичні не є повною та універсальною. Підстави для прийняття судових рішень в адміністративній справі варто поділяти на: процесуально-правові підстави; матеріально-правові підстави. Матеріально-правові підстави, в свою чергу, поділяються на: фактичні матеріально-правові підстави (юридичні факти, обставини, якими сторони у спорі обґрунтовують свої вимоги і заперечення); юридичні матеріально-правові підстави (правові норми, які необхідно застосувати для вирішення спору по суті). Доведено, що процесуально-правовими підставами для прийняття постанови в адміністративній справі необхідно визнати: закінчення судового розгляду, повне та всебічне з'ясування судом обставин справи, оформлене

ухвалою про закінчення з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами, а також відсутність підстав для зупинення чи закриття провадження у справі, залишення позовної заяви без розгляду. Юридичними матеріально-правовими підставами прийняття постанови є виключно ті норми матеріального права, які підлягають застосуванню. До юридичних підстав не можна включати правовідносини, які виникли, змінилися чи припинилися у зв'язку із дією таких норм. Фактичні обставини та дійсні правовідносини сторін у спорі належать до фактичних матеріально-правових підстав прийняття постанови, тому не можна штучно розширяти зміст юридичних підстав елементами фактичних.

5. Для того, щоб судове рішення як найважливіший акт правосуддя виконувало функцію захисту гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення проголошеного Основним Законом України принципу верховенства права, воно повинне відповідати вимогам законності, обґрунтованості, вичерпності, безумовності, справедливості та бути ухваленим у належній формі. Обґрунтованість судового рішення в адміністративному процесі досягається повнотою, всебічністю, об'єктивністю та безпосередністю дослідження матеріалів справи, правильною оцінкою доказів, переконливим і логічним мотивуванням висновків суду з розгляду справи в судовому засіданні, які відповідають встановленим обставинам справи.

6. Доведено, що не кожен адміністративний позов зобов'язує суб'єкта владних повноважень забезпечувати представництво у процесі. З презумпції винуватості суб'єкта владних повноважень не впливає його автоматичний програш у справі, якщо він жодним чином не відреагував на позов або просто його не визнав. Презумпція винуватості не є абсолютною, як у судовому процесі прецедентної системи права, де відсутність заперечення позову та нез'явлення відповідача у судовому засіданні розцінюється судом як визнання позову і має наслідком програш відповідача. Презумпція винуватості суб'єкта владних повноважень-відповідача означає припущення, що повідомлені позивачем обставини справи про рішення, дії бездіяльність відповідача і про порушення права, свободи чи інтересу відповідають дійсності, доки відповідач

не спростує їх на основі доказів. Отже, застосування презумпції винуватості суб'єкта владних повноважень не обумовлює його автоматично програшного становища у справі. Невиконання обов'язку відповідача довести правомірність своїх рішень, дій чи бездіяльності не звільняє адміністративний суд від обов'язку ухвалити справедливе і правосудне судове рішення. Однак, презумпція винуватості позбавляє суд необхідності перевіряти повідомлені позивачем обставини, якщо вони не викликають обґрунтованого сумніву.

7. Судове рішення в адміністративній справі може розглядатися в двох аспектах: як процесуальний документ та як акт судової влади. Як акт судової влади судове рішення має трикомпонентну структуру і складається з предмету, підстав та змісту, а як документ, який є зовнішньою формою виразу акта судової влади, складається із чотирьох елементів: вступної, описової, мотивувальної та резолютивної частин. Правосудність судового рішення визначається правомірністю його основних складових – предмету, підстави та змісту (владного припису).

8. Висловлено заперечення щодо визначення самостійних підстав для зміни постанови адміністративного суду першої інстанції, оскільки вони повинні бути єдиними для зміни та скасування постанов адміністративного суду першої інстанції. Вважаємо неприпустимою також можливість зміни апеляційним адміністративним судом постанови у разі вирішення судом першої інстанції не всіх позовних вимог або питань. Механізмом виправлення такої судової помилки є ухвалення адміністративним судом першої інстанції додаткової постанови.

9. Висловлено позицію, згідно з якою визначення в КАС України підстав для зміни чи скасування судових рішень касаційним судом з ухваленням нового є помилковим. Суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин у справі і не може досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в судовому рішенні, та вирішувати питання про достовірність того чи іншого

доказу. Тобто, Вищий адміністративний суд України здійснює лише юридичну, але не фактичну кваліфікацію правовідносин сторін у спорі. Зміна судових рішень може мати місце лише в тому випадку, коли адміністративні суди нижчих інстанцій правильно вирішили позовну вимогу по суті, однак, допустили помилку при визначенні міри застосування обраного способу захисту порушеного права.

10. Необхідно внести зміни до ст. 225 КАС України, виклавши її у такій редакції: «Суд касаційної інстанції має право змінити судові рішення, якщо у справі немає необхідності досліджувати нові докази або встановлювати обставини, а судовим рішенням, яке змінюється, правильно вирішено спір по суті, але допущено помилку при визначенні міри застосування обраного способу захисту порушеного права».

11. Вважаємо недоцільним поділ контролю адміністративного суду за виконанням судових рішень в адміністративних справах на дві форми: за ініціативою суду та за ініціативою інших осіб, оскільки, такі види контролю як встановлення обов'язку подати звіт про виконання судового рішення чи штраф за його невиконання можуть бути застосовані як з ініціативи суду, так і інших осіб, але незалежно від ініціатора вони є єдиною формою контролю. Запропоновано визначити такі умови встановлення судового контролю за виконанням судового рішення в адміністративній справі: суб'єктом звіту може бути лише суб'єкт владних повноважень; судовим рішенням, щодо виконання якого встановлений судовий контроль, зобов'язано суб'єкта владних повноважень вчинити певну дію або прийняти рішення, чи стягнуто з нього кошти.

12. Запропоновано під законною силою судового рішення в адміністративній справі розуміти таку властивість судового рішення як акта правосуддя, яка визначає правову дію в часі, просторі та за колом осіб і створює відповідні правові наслідки. Постанова в адміністративній справі створює певні правові наслідки ще до набрання нею законної сили: неможливість скасування цього судового рішення судом, який його ухвалив,

виникнення права на апеляційне оскарження в осіб, які брали участь у справі та осіб, чії права та законні інтереси зачіпаються постановою, допуск до негайного виконання у випадках, встановлених КАС України. Однак, усі властивості постанови як акта правосуддя розкриваються (іншими словами, правові наслідки настають) лише після набрання нею законної сили. Такими правовими наслідками є: незмінність, обов'язковість, невідворотність, преюдиційність, неможливість звернення до суду з аналогічним позовом та реалізованість (здійсненність).

13. Обґрунтовано, що в разі оскарження постанови суду першої інстанції в апеляційному порядку в певній частині, в неоскарженій частині постанова набирає законної сили з моменту спливу строку на оскарження, а в оскарженій – після перегляду в апеляційному порядку. У зв'язку із цим запропоновано доповнити ч. 3 ст. 254 КАС України абзацом 2 наступного змісту: «У разі оскарження постанови суду першої інстанції в апеляційному порядку в певній частині, в неоскарженій частині постанова набирає законної сили з моменту спливу строку на оскарження, а в оскарженій – після набрання в цій частині законної сили судовим рішенням за наслідками апеляційного провадження».

14. Висловлено позицію, згідно з якою межі дії законної сили судового рішення можна поділити на об'єктивні та суб'єктивні. Об'єктивні межі стосуються територіального та часового поширення правової дії судового рішення. Суб'єктивні межі визначають коло осіб, на яких поширює свою дію судове рішення. Суб'єктивні межі дії законної сили судового рішення в адміністративному процесі визначаються колом осіб, які беруть участь у справі: його дія поширюється на сторони, третіх осіб, як тих, що заявляють, так і тих, що не заявляють самостійні вимоги на предмет спору. Законна сила судового рішення поширюється також і на правонаступників сторін. Загальне правило щодо поширення суб'єктивних меж дії законної сили судового рішення в адміністративному процесі лише на сторін у справі, третіх осіб та їх правонаступників застосовується у всіх випадках (зокрема, у випадку

оскарження акту індивідуальної дії), окрім спорів про визнання нормативно-правового акту незаконним чи таким, що не відповідає правовому акту вищої юридичної сили, а також спорів, пов'язаних із виборчим процесом чи процесом референдуму. В такому разі суб'єктивні межі законної сили судового рішення будуть поширюватися також на заінтересованих осіб (зокрема, осіб, щодо яких було застосовано оскаржений нормативно-правовий акт та осіб, які є суб'єктом правовідносин, у яких буде застосовано цей акт).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов С. Н. В советском праве не может быть административного иска /С. Н. Абрамов // Социалистическая законность. – 1947. – №3. – С. 8–10.
2. Авдюков М. Г. Судебное решение / М.Г. Авдюков. – М.: Гос. Изд-во юрид. Лит-ры, 1959. – 180 с.
3. Адміністративне судочинство: Підручник. – Вид. 2, перероб. і допов. / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. – К. Істина, 2011. – 304 с.
4. Адміністративне судочинство України: підручник / О. М. Пасенюк (кер. авт. кол.), О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов (та ін.); за заг. ред. О. М. Пасенюка. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 672 с.
5. Адміністративний процес: загальна частина (Федеративна Республіка Німеччини, Україна): Наук.-практ. посібник / [Манн Томас, Мельник Роман, Бевзенко Володимир, Комзюк Анатолій] ; за заг. ред. Бевзенка Володимира. – К. : Алерта, 2013. – 308 с.
6. Административное право зарубежных стран: Учебное пособие / Под ред. А. Н. Козырина. – М.: Спарк, 1996.
7. Administrative Law Review. – 1981. - №22.
8. Андронов І. В. Рішення суду першої інстанції в цивільному процесі України. Дис... канд. юрид. наук. – м. Одеса, 2008 рік.
9. Бандурка А. М. Административный процесс / А. М. Бандурка, Н. М. Тищенко : Учебник. – Х.: Изд-во НУВД, 2001. – 352 с.
10. Барак А. Судейское усмотрение. Перевод с англ. / А. Барак. – М. : Изд-во НОРМА. – 1999. – 376 с.
11. Беднарська В. М. Перегляд судових рішень за ново виявленими обставинами у кримінальному судочинстві: Автореферат дис. ... канд.. юрид. наук. — К., 2007.
12. Брэбан Г. Французское административное право / Г. Брэбан. – М., 1988.

13. Бурлай Є. В. Дуалізм „природнього” та „позитивного” в праві як філософська проблема / Є.В. Бурлай // Проблеми філософії права. Том1. – Київ – Чернівці: Рута. – 2003. – 228с.
14. Васьковский Е. В. Учебник гражданского процесса. — Краснодар: Куб. ГУ, 2003.
15. Викут М. А. Гражданский процесс России: Учебник / М. А. Викут, И. М. Зайцев. – М.: Юристъ, 1999. – 384 с.
16. Гаврік Р. О. Сутність та зміст законної сили рішення суду у цивільній справі / О. Р. Гаврік // Університетські наукові записки. Хмельницький: 2008. – №2 (26). – с. 79-86.
17. Градовий В. Б. Зміст судового рішення в адміністративному судочинстві України / В. Б. Градовий // Адміністративне право і процес. – 2014. – № 1(7). – С. 157–165.
18. Гражданский процесс. Учебник. Под ред. Треушникова М.К. / В.Н.Аргунов, Е.А.Борисова, С.А.Иванова, Е.В.Кудрявцева и др. - М.: ООО “Гродец-издат». – 2000. – 672 с.
19. Гриценко І. С. Історичні передумови запровадження адміністративної юстиції: українська традиція / І. С. Гриценко // Адміністративне право і процес. – 2013. – № 1(3). – С. 107–121.
20. Громов Н. Кечеруков С. Законная сила судебного решения // Законность. – 1999. – С. 38.
21. Гурвич М. А. Решение советского суда в исковом производстве / М. А. Гурвич. – М. : ВЮЗИ, 1955. – 128с.
22. Гурвич М. А. Судебное решение. Теоретические проблемы / М. А. Гурвич. – Москва: Юрид. лит., 1976. – 176 с.
23. Гусаров К.В. Судебная власть и правосудие по гражданским делам в Украине / К.В. Гусаров // Становлення правової системи демократичної України та юридична думка: Короткі тези доповідей та наук. повідомлень на наук. конф. молодих учених та аспірантів. – Х.: НЮАУ, 1998. – С.43-45.
24. Дегтярев С. Л. Реализация судебной власти в гражданском

судопроизводстве: теоретико-прикладные проблемы / С. Л. Дегтярев. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 376 с.

25. Демський Е. Ф. Адміністративне процесуальне право України : навч. посіб. / Е. Ф. Демський. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 496 с.

26. Елистратов А. Об утверждении законности в советском строительстве / А. Елистратов // Советское право. – 1922. – №1.

27. Елистратов А. И. Основные начала административного права / А. И. Елистратов. – М., 1987.

28. Елистратов А. И. Очерк административного права / А. И. Елистратов. – М., 1922. – 236 с.

29. Євтінов В. Пряме застосування міжнародних стандартів прав людини. Коментар до ст. 9 Конституції України / В. Євтінов // Український часопис прав людини. – 1998. – № 1. – С. 27.

30. Завадская Л. Н. Реализация судебных решений. Теоретические аспекты. – М.: Наука, 1982. – 141с.

31. Заворотько П. П. Судове рішення / П. П. Заворотько, М. Й. Штефан. – К.: Видавництво Київського Університету, 1971. – 187 с.

32. Зейдер Н. Б. Судебное решение по гражданскому делу. — М.: Юридическая литература, 1966.– 192 с.

33. Зейкан Я. П. Коментар Цивільного процесуального кодексу України. — К.: Юридична практика, 2006.

34. Исаенкова О. В. Применение нетрадиционных для России источников права в Российском гражданском процессе / О. В. Исаенкова, А. А. Демичев // Актуальні проблеми застосування Цивільного процесуального Кодексу та Кодексу адміністративного судочинства України. Тези доповідей та наукових повідомлень учасників міжнародної науково-практичної конференції 25-26 січня 2007 р. [За заг. ред. проф. Комарова В. В.] – Х.: Нац. Юрид. акад. України, 2007. – 300с.

35. Кальц В. Адміністративне судочинство Німеччини та його функціонування / Вольфганг Кальц // Адміністративне право і процес. – 2013. –

№ 1(3). – С. 160–165.

36. Клейман А. Ф. Вопросы гражданского процесса в связи с судебной практикой / А. Ф. Клейман // Социалистическая законность. – 1946. – № 9. – С. 11–14.

37. Клейнман А. Ф. Новейшие течения в советской науке гражданского процессуального права (Очерки истории). – М.: МГУ, 1967. – 119 с.

38. Клинова Е.В. Исключительность как свойство законной силы судебных решений // Арбитражный и гражданский процесс. – 2004. – № 9. – С. 9-14.

39. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, N 35-36, N 37, ст.446

40. Кодекс адміністративного судочинства України: Науково-практичний коментар / За ред. С. В. Ківалова, О. І. Харитонової. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2005. – 552 с.

41. Kodeks postępowania administracyjnego: Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Bielsko-Biala : Wydawnictwo Park Spolka z o.o. – 2005.

42. Козырин А. Н. Административное право зарубежных стран: учебник / [под ред. А. Н. Козырина и М. А. Шатиной]. – М.: СПАРК, 2003. – 462 с.

43. Коліушко І. Б. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України / автори-упорядники І. Б. Коліушко, Р. О. Куйбіда. – К.: Факт, 2003. – 536 с.

44. Комаров В. В. Цивільне процесуальне право України: Підруч. Для юрид. вузів і фак. / В. В. Комаров, В. І. Тертишніков, С. Г. Пушкар та ін. // За ред. В. В. Комарова– Харків, 1999. – 290 с.

45. Комзюк А. Т., Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Адміністративна юстиція в Україні: Навчальний посібник / За заг ред. А. Т. Комзюка. – К.: Прецедент. – 2009.

46. Конституція України. Прийнята 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.

47. Корф С. А. Административная юстиция в России. – СПб., 1910.
48. Комзюк А. Т. Адміністративний процес України: Навч. Посібник / А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко, Р. С. Мельник. – К.: Прецедент, 2007. – 531 с.
49. Костенко О. М. Основне питання правознавства з позиції соціального натуралізму / О. М. Костенко // Проблеми філософії права. Том 1. – Київ-Чернівці: Рута, 2003. – 228с. – С.72-78, с. 591.
50. Кравчук В. М. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України / В. М. Кравчук. – Х. : Фактор, 2011. – 800 с.
51. Красницька А. В. Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування: посібник. – 2-е вид., допов. і переробл. / А. В. Красницька. – К.: Парламентське видавництво, 2006.
52. Круль С. Ухвала про зупинення певних дій суб'єктів владних повноважень у системі попереднього правового захисту «Положення про адміністративні суди» / Себастьян Круль // Адміністративне право і процес. – 2013. – № 1(3). – С. 166–173.
53. Кузьменко О. В. Курс адміністративного процесу : навч. посіб. / О. В. Кузьменко ; Нац. акад. внутр. справ України. – К. : Юрінком Інтер. – 2012. – 208 с.
54. Лебедев В. М. Субедная власть в современной России / В. М. Лебедев. – СПб: Санкт-Петербургский госуниверситет, юр. фак.: Из-во "Лань", 2001. – 384 с.
55. Луспеник Д. Д. Застосування новел ЦК і ЦПК України в судовій практиці / Д. Д. Луспеник. – Харків: Харків юридичний, 2005. – 432 с.
56. Малышев К. И. Курс гражданского судопроизводства. — СПб, 1876.
57. Марочкин С. Ю. Какие международные нормы и договоры подлежат применению судами / С. Ю. Марочкин // Арбитражный и гражданский процесс. – 2005. – № 1. – С. 43–48.
58. Масленникова Н. И. Законная сила судебного решения в советском

гражданском процессуальном праве: Автореферат дисс. ... канд. юрид. наук. — Свердловск, 1975.

59. Миловидов Н. А. Законная сила судебных решений по делам гражданским. — Ярославль, 1875.

60. Муромцев С. А. Избранные труды по римскому гражданскому праву. — М.: Центр ЮрИнфоР, 2004. — 768 с.

61. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України. За заг. ред. І. Х. Темкіжева (кер. авт. кол.). — 2-ге вид., перероб. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2012. — 720 с.

62. Нечитайло О. М. Обставини, що не потребують доказування у адміністративному судочинстві України / О. М. Нечитайло // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. — 2008. — Вип. 43. — С. 151–158.

63. Николаева Л. А. Административная юстиция и административное судопроизводство: зарубежный опыт и российские традиции / Николаева Л. А. Соловьева А. К. — СПб. — 2004.

64. Оглядовий лист Вищого адміністративного суду України від 06.08.08 № 1367/100/13-08 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.vasu.gov.ua/ua/generalization_court_practice.html?_m=publications&_t=rec&id=1153.

65. Окрема ухвала Сихівського районного суду м. Львова від 24.12.2014 року у справі №464/3245/14-а [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42196778>.

66. Олефір В. І. Судовий захист прав громадян у сфері публічно-правових відносин: проблеми ефективності адміністративного судочинства / В. І. Олефір // Науковий вісник публічного та приватного права. — 2015. - № 1. — С. 94–100.

67. Панейко Ю. Теоретичні основи самоврядування. / Ю. Панейко. — Мюнхен, 1963. — 194 с.

68. Перунова О. М. Вимоги, які висуваються до судового рішення /

О. М. Перунова // Вісник національного університету внутрішніх справ. Вип.24. – Х.: Національний університет внутрішніх справ, 2003. – С.132–139.

69. Писаренко Г. М. Судові рішення в адміністративних справах: поняття, види, особливості ухвалення / Г. М. Писаренко. – Актуальні проблеми держави і права. – С. 43–51.

70. Пискарев И. К., Иванова С. А. Вынесение решения: Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу РСФСР / Под ред. М. К. Треушникова. – М.: Спарк, 1997. – 588 с.

71. Підвальна М. З. Місце принципу верховенства права в системі принципів адміністративного судочинства // «Актуальні проблеми юридичної науки», Збірник тез Міжнародної наукової конференції «Восьмі осінні юридичні читання», м. Хмельницький, 13-14 листопада 2009 року. – Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2009. – 507 с. – С. 481–483.

72. Поволоцкий Л. И. Спорные вопросы особого производства по закону от 11 апреля 1937 года и постановлению СНК СССР от 24 ноября 1942 года / Л. И. Поволоцкий // Ученые записки Ленинградского юридического института. – Л.: 1947.

73. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. – М.: Статут, 1998. – 353с. – (Серия «Классика российской цивилистики»).

74. Полумордвинов Д. И. Закон от 11 апреля 1937 года (К проекту ГПК СССР) / Д. И. Полумордвинов // Советское государство и право. – 1947. – №5. – С. 47–56.

75. Полумордвинов Д. И. Законная сила судебного решения. – Тбилиси: Изд-во Акад. наук Груз. ССР, 1964. – 190 с.

76. Постанова Вищого адміністративного суду України від 06.03.2012 року у справі К-2052/08 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22513946>.

77. Постанова Вищого адміністративного суду України від 11.12.2012

року у справі К/9991/72243/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28204947>.

78. Постанова Вищого адміністративного суду України від 11.09.2014 року у справі № К/9991/31344/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40578674>.

79. Постанова Вінницького окружного адміністративного суду від 26 травня 2011 року у справі № 2а/0270/2194/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/16035598>.

80. Постанова Київського апеляційного адміністративного суду від 03 квітня 2013 року у справі № 2а-15452/12/2670 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30619253>.

81. Постанова Львівського апеляційного адміністративного суду від 20.01.2015 року у справі № 876/3141/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42463159>.

82. Постанова Львівського апеляційного адміністративного суду від 04.08.2015 року у справі № 876/5694/15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/48064852>.

83. Постанова Львівського окружного адміністративного суду від 13.02.2015 року у справі № 813/372/15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42748898>.

84. Постанова Львівського окружного адміністративного суду від 18.11.2015 року у справі № 813/4217/15 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53740826>.

85. Постанова Одеського апеляційного адміністративного суду від 21.05.2013 року у справі № 2-а-228/11/1532 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31786027>.

86. Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 25.05.2016 року у справі № 826/26538/15 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58069082>

87. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: у двох

книгах / За заг. ред. Ю. С. Шемчушенка / Книга друга: Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві. – К.: Конус-Ю, 2008. – 314 с.

88. Проблемы науки гражданского процессуального права / В.В. Комаров, В.А. Бигун, В.В. Баранкова]; Под ред. проф. В.В. Комарова. – Харьков: Право, 2002. – 440 с.

89. Про виконавче провадження: Закон України від від 02.06.2016 № 1404-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.

90. Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.

91. Про державний бюджет України на 2016 рік: Закон України від 25 грудня 2015 року № 928-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928-19/print1462962146513365>

92. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22.12.2005 № 3262-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 15, ст. 128 (з наст. зм. та допов.).

93. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного суду України № 9 від 01.11.1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>.

94. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 32. – Ст. 422.

95. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.

96. Про незалежність судової влади: постанова Пленуму Верховного Суду України від 13.06.2007 року № 8.

97. Про посилення судового захисту прав та свобод людини і

громадянина: постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30.05.1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-97> .

98. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року, Першого протоколу і протоколів № 2, 4, 7 і 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст. 263.

99. Про судові рішення в адміністративній справі: постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 року № 7. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007760-13/print1390434581024504>.

100. Про судові рішення у цивільній справі: Постанова Пленуму Верховного суду України від 18 грудня 2009 р. № 14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-09>.

101. Про судову практику застосування статей 235-240 Кодексу адміністративного судочинства України: постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 13.12.2010 року № 2.

102. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 41-42, № 43, № 44-45, ст.529 (з наст. зм. та допов.).

103. Пушкар Е. Г. Исковое производство в гражданском процессе / Е. Г. Пушкар. – Львов: Изд-во «Вища школа», 1978. – 200 с.

104. Рабінович П. Верховенство права в інтерпретації Конституційного Суду України / П. Рабінович // Юридичний Вісник України, 28 січня – 3 лютого 2006. – №4. – С. 8–9.

105. Резник Г. Внутреннее судебное убеждение и преюдиция // Советская юстиция. – 1971. – № 7. – С. 10-11.

106. Решетникова И.В., Ярков В.В. Гражданский процесс. – М.: Изд-во НОРМА (Издат. гр. НОРМА – ИНФРА-М), 2000. – 334 с.

107. Рішення Апеляційного суду Кіровоградської області від 14 серпня

2007 р. у справі №22-1032/2007р. – Електронний ресурс. Режим доступу:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2133335> .

108. Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003. – Електронний ресурс. Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03> .

109. Рішення Конституційного Суду України від 30.06.2009 року № 16-рп/2009. – Електронний ресурс. Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-09> .

110. Рішення ЄСПЛ від 06.09.1978 року у справі «Класс та інші проти Німеччини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_093.

111. Рішення Європейського суду з прав людини від 7 травня 2002 року. – Електронний ресурс. Режим доступу:
<http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=493> .

112. Рішення ЄСПЛ у справі «Фадєєва проти Росії» (Заява N 55723/00) від 09 червня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://ehracmos.memo.ru/page.php?page=166>.

113. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шмалько проти України». – Електронний ресурс. Режим доступу:
<http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/2B88AF5AB22E4305C22576C40033704C?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=2B88AF5AB22E4305C22576C40033704C> .

114. Рішення Суворовського районного суду м. Херсона від 17 червня 2009 року. – Електронний ресурс. Режим доступу:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/8608397> .

115. Самолюк Ю. М. Судове рішення у цивільному процесі: спірні питання / Ю. М. Самолюк // Судова апеляція. – 2009. – №1 (14). – с. 91–98.

116. Сенік С. В. Цивільне процесуальне право: навч. Посібник / С. В. Сенік, Р. Я. Лемик. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 424 с.

117. Советский гражданский процесс / Ответ. ред. К. И. Комиссаров, В. М. Семенов. – М.: Юрид. лит., 1988. – 479 с.

118. Сокальська О. В. Судоустрій та судочинство в Україні (XVI – початок XVII ст.) : автореф. дис. ...канд. юрид. наук спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових вчень» / О. В. Сокальська. – К., 2006. – 20 с.

119. Соцуро Л. В. К вопросу о законности и обоснованности судебных актов / Л. В. Соцуро // Арбитражный и гражданский процесс. – 2005. – № 7.

120. Сталев Ж. Сила на пресъденото нещо в гражданския процес. – София, 1959. – 198 с.

121. Стефанюк В. С. Судовий адміністративний процес /В. С. Стефанюк. – Х: Фірма «Консум», 2003. – 464 с.

122. Тимченко Г. П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав: Автореферат дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 2002.

123. Труш М. Вимоги до судового рішення в адміністративній справі / М. Труш // Вісник Львівського університету. Сер. : Юридична. - 2013. - Вип. 58. - С. 170-175.

124. Угриновська О. І. Судове провадження у справах, які виникають з публічно-правових відносин / О. І. Угриновська, Ю. В. Білоусов. – Львів: «Астрон», 2004. – 160 с.

125. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 20 вересня 2007 року у справі а-61/07. – Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/1138241> .

126. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 29 жовтня 2009 року у справі К-1058/08 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/9615312>.

127. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 25 лютого 2010 року у справі К-14639/07 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/8298109>.

128. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 10 листопада

2010 року у справі К-25373/10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/12492051>.

129. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 01 грудня 2010 року у справі № К-28051/10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/12876402>.

130. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 24 жовтня 2013 року у справі К/800/52501/13. – Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34452438>.

131. Ухвала Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 17 листопада 2015 року у справі № 804/13297/15. – Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55277198>.

132. Ухвала Комсомольського міського суду Полтавської області від 29 травня 2015 року у справі № 534/1017/15-а [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45647780>.

133. Ухвала Львівського апеляційного адміністративного суду від 23 вересня 2011 року у справі № 66817/11/9104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/18627858>.

134. Ухвала Львівського апеляційного адміністративного суду від 07 листопада 2013 року у справі № 27247/10/9104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35218573>.

135. Фазикош Г. Змагальний тип цивільного судочинства та вплив змагальних процедур на судові рішення / Г. Фазикош // Право України. – 2002. – № 12. – С. 27–30.

136. Фазикош Г. В. Судове рішення в цивільному судочинстві. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. – Харків, 2008.

137. Хотинська О. З. Обов'язковість судових рішень як конституційна засада судочинства: Автореферат дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2006.

138. Цвік М.В. Про сучасне праворозуміння / М.В.Цвік // Вісник Академії правових наук України. – 2001. - №4, с. 3-13.

139. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень. Навчальний посібник / Г. С. Цехмістрова. – Київ: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 240 с.
140. Цивільний процес України : Підручник / За ред.. Є.О.Харитонова, О.І.Харитонової, Н.Ю.Голубєвої. – К. : Істина, 2011. – 536 с.
141. Цивільний процес України: Підручник / За ред. Ю. С. Червоного. – К. Істина, 2007. – 392 с.
142. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618 - IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
143. Чечина Н.А. Норма права и судебное решение. – Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1961. – 78 с.
144. Чечот Д. М. Административная юстиция. (Теоретические проблемы). – М.: Юридическая література, 1973.
145. Чечот Д. М. Постановление суда первой инстанции по гражданским делам / Д. М. Чечот. – М.: Госюриздат, 1958. – 166с.
146. Чернооченко С. І. Цивільний процес: ВИД 2-ге, перероб. та доопр. : Навчальний посібник / С. І. Чернооченко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 472с.
147. Шаповал В. Системи національного та міжнародного права і конституційне регулювання / В. Шаповал // Вісник Конституційного Суду України. – 2004. – № 2. – С. 61–80.
148. Шевчук П. Поспішайте повільно, або чи є можливість скористатися правом звернення до міжнародних судів /П. Шевчук // Голос України. – 1997. – № 159 від 27.08.1997 року.
149. Шевчук С. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод: практика застосування та принципи тлумачення у контексті сучасного українського право розуміння /С. Шевчук // Практика Європейського суду з прав людини: Рішення. Коментарі. – 1999. – № 2.
150. Шемчушенко Ю. С. Юридична енциклопедія / Ю. С. Шемчушенко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://cyclop.com.ua/content/view/920/58/1/9/>.

151. Шиманович О. Вимоги, що пред'являються до судового рішення в цивільному процесуальному законодавстві / О. Шиманович // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 11. – с. 56–60.

152. Шишкін В. Адміністративний суд. Яким йому бути? / В. Шишкін // Віче. – 1994. – №10. – С. 24-31.

153. Шлоер Б. Адміністративна юстиція в Україні : проект закону про суди в адміністративних справах 1932 року / Б. Шлоер, Р. Корнута. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2011. – 55 с.

154. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. – К.: Концерн „Видавничий Дім „Ін Юре”, 2005. – 624 с.

155. Щеглов В. Н. Законность и обоснованность судебного решения по гражданско-правовому спору /В. Н. Щеглов. – Новосибирск: Новосибирское книжное изд-во, 1958. – 88 с.

156. Щодо анулювання реєстрації платників податку на додану вартість: Інформаційний лист Вищого адміністративного суду України від 02.08.2010 року № 1172/11/13-10. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v1172760-10>.

157. Щодо оскарження дій податкових органів відносно призначення позапланових перевірок платників податків та наказів про проведення таких перевірок: Інформаційний лист Вищого адміністративного суду України № 1145/11/13-10 від 27.07.2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v1145760-10>.

158. Юдельсон К. С. Судебные доказательства и практика использования их в советском гражданском процессе / К. С. Юдельсон. – М. : Госюриздат, 1956. – 252 с.

159. Яблочков Т. М. Учебник русского гражданского судопроизводства. – Ярославль, 1912.

160. Проверка судебных решений в социалистическом гражданском процессе. Отв. ред. Савицкий В. М. / С. Брайков, И. Велинов, Я. Немет и др. – М.: Наука, 1989. – 304с.

161. Левшин Л.В. Сущность и значение судебного решения в советском гражданском процессе: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / Л.В.Левшин. – Москва, 1953. – 12с.

162. Гражданский процесс. Отв. Ред. Н.А.Чечина, Д.М.Чечет / И.И.Авдеенко, П.Н.Евсеев, М.А.Кабакова, Р.Ф.Калистратова и др.– М.: Юрид. литер.,1968. – 455с.

163. Мельников А.А. Социальные функции советского гражданского процесса / А.А.Мельников // Сов.государство и право. – 1975. – №2. – С.20-28.

164. Клейман А. Ф. Советский гражданский процесс. Учебник для юридических высших заведений / А. Ф. Клейман. – М.: МГУ, 1954. – 245с.

165. Гуреев П. П. Судебное разбирательство гражданских дел / П.П.Гуреев. – М.:Госюриздат.,1958. – 199с.

166. Гражданский процесс: Учебник. Под общ. ред. Коршунова Н.М. / Коршунов Н.М., Мареев Ю.Л. – М.: Изд-во Ексмо, 2005. – 800с. – (Российское юридическое образование).

167. Иванов О.В. К вопросу о сущности и содержании решения суда по гражданскому делу / О.В.Иванов // Проблемы гражданского права и процесса. – И.: Труды Иркутск. Гос.ун-та., 1970. – Т.78, вып.10,ч.II. – С.102-103.

168. Стеценко М. Причини відсутності судового прецеденту в радянській правовій системі / М.Стеценко // Матеріали науково-практичної конференції «Судова практика у справах за позовами до ЗМІ». – К.: МФ «Відродження», ІПЦ. IREX ПроМедіа, 1999. – Т.1. – 137с. , с. 132-137.

169. Комаров В.В. Предмет гражданского процессуального права. Текст лекцій / В.В.Комаров. – Харків: Українська юридична академія,1992. – 45с.

170. Стецовский Ю.И.Судебная власть.Учебное пособие / Ю.И. Стецовский. – М.:Дело,1999. – 400с.

171. Гражданский процесс. Учебник. Под ред. М.С. Шакарян / М.С.Шакарян и др. – М.: Юрид.лит., 1993. – 600с.
172. Адміністративне процесуальне право України: навч. посіб. / Е. Ф. Демський. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 496 с. – Бібліогр.: с. 488-495, с. 327.
173. Адміністративне судочинство: Підручник. – Вид. 2, перероб. і допов. / За заг. ред. Т. О. Коломоєць. – К.: Істина, 2011. – 304 с., с. 173.
174. Добровольский А.А. Основные проблемы исковой формы защиты права / А.А. Добровольский, С.А. Иванова. – М.: Изд-во Московского Университета, 1976. – 160 с., с. 47-51.
175. Цивільне процесуальне право: навч. Посібник / С.В. Сенник, Р.Я. Лемик. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 424 с., с. 207.
176. Державне управління: проблеми адміністративно – правової теорії та практики / За заг. ред. В. Б. Аверянова. – К.: Факт. 2003. – 384 с., с. 269-270.
177. Кодекс адміністративного судочинства України: Наук.- практ. коментар/ Н.О. Армаш, О.М. Бандурка, А.В. Басов (та ін.); за заг. ред. А.Т. Комзюка. – К., 2009., с. 505.
178. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України: У 2-х т. / За заг. ред. В.К. Матвійчука., с. 211.
179. Кравчук В.М. «Зміст та форма постанови адміністративного суду першої інстанції» // Вісник Верховного суду України № 11 (123) 2010 р., с. 39.
180. М. Цуркан, В. Перепелюк «Юридична та логічна виваженість і мовна досконалість судового рішення – запорука його правосудності» // «Вісник Вищого адміністративного суду України» 3/2009. Юрінком інтер., с. 18.
181. Авдюков М. Г. Постановление суда первой инстанции / Советский гражданский процесс: Учебн. – Москва: Изд-во Москов. ун-та 1964. – 453 с., с.213-214.

182. Кодекс адміністративного судочинства України: Науково-практичний коментар / За ред. С.В. Ківалова, О.І.Харитонової. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2005. – 552 с.

183. Цивільне процесуальне право України: Підруч. Для юрид. вузів і фак. / В.В. Комаров, В.І. Тертишніков, С.Г. Пушкар та ін. // За ред. В.В. Комарова– Харків, 1999, с. 290.

184. Шиманович О.М. Судові постанови у цивільному процесі України (на матеріалі рішень і ухвал суду першої інстанції) Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. - Київ – 2005.

185. Язык закона. Под ред. А.С.Пиголкина / С.А.Боголюбов, И.Ф.Казьмин, М.Д.Локшина и др. – М.: Изд-во “Юридическая литература”,1990. – 190с. С. 192; Барак А. Судейское усмотрение. Перевод с англ. / А. Барак. – М.: Изд-во НОРМА. – 1999. – 376 с., с. 64-68

186. Шиманович О. Законна сила судового рішення // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 10. – С. 98-102., с. 99.

187. Курс советского гражданского процессуального права / Отв. ред. А. А. Мельников.- Т. 2. – М.: Наука, 1981. – 510 с., с. 226.

188. Абрамов С. Н. Советский гражданский процесс. – М.: Госюриздат, 1952. – 420 с., с. 276-277.

189. Клейнман А. Ф. Советский гражданский процесс. – М.: МГУ, 1954. – 407 с., с. 249-250.

190. Юдельсон К. С. Советский гражданский процесс: Учебник – Москва: Госюриздат, 1956. – 439 с., с. 285-286.

ДОДАТКИ

Додаток А

Проект Закону України

«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою вдосконалення здійснення адміністративного судочинства»

З метою вдосконалення здійснення адміністративного судочинства, Верховна Рада України п о с т а н о в л я є внести зміни і доповнення до таких нормативно-правових актів:

1. В Кодексі адміністративного судочинства України:

– доповнити ст. 138 абзацом третім такого змісту: «У випадку визнання сторонами обставин, які входять у предмет доказування в адміністративній справі, за умови достовірності цих обставин та добровільності їх визнання, суд постановляє ухвалу про визнання таких обставин встановленими з виходом до нарадчої кімнати. В подальшому визнані встановленими такою ухвалою обставини не доказуються перед судом»;

– ст. 225 викласти в наступній редакції: «1. Суд касаційної інстанції має право змінити судові рішення, якщо у справі немає необхідності досліджувати нові докази або встановлювати обставини, а судовим рішенням, яке змінюється, правильно вирішено спір по-суті, але допущено помилку при визначенні міри застосування обраного способу захисту порушеного права»;

– доповнити ч. 3 ст. 254 КАС України абзацом 2 наступного змісту: «У разі оскарження постанови суду першої інстанції в апеляційному порядку в певній частині, в неоскарженій частині постанова набирає законної сили з моменту спливу строку на оскарження, а в оскарженій – після набрання в цій частині законної сили рішенням за наслідками апеляційного провадження»;

– ч. 4 ст. 254 КАС України викласти в наступній редакції: «Якщо строк апеляційного оскарження буде поновлено, то вважається, що постанова чи ухвала суду в оскаржуваній частині не набрала законної сили».

Порівняльна таблиця до Проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою вдосконалення здійснення адміністративного судочинства»

Чинна редакція	Нова редакція
Кодекс адміністративного судочинства України	
<p>Стаття 138. Дослідження доказів</p> <p>1. Предметом доказування є обставини, якими обґрунтовуються позовні вимоги чи заперечення або які мають інше значення для вирішення справи (причини пропущення строку для звернення до суду тощо) та які належить встановити при ухваленні судового рішення у справі.</p> <p>2. Для встановлення обставин, зазначених у частині першій цієї статті, у судовому засіданні заслуховуються пояснення осіб, які беруть участь у справі, показання свідків, досліджуються письмові та речові докази, у тому числі носії інформації із записаною на них інформацією, висновки експертів.</p> <p>Частина 3 відсутня</p>	<p>Стаття 138. Дослідження доказів</p> <p>1. Предметом доказування є обставини, якими обґрунтовуються позовні вимоги чи заперечення або які мають інше значення для вирішення справи (причини пропущення строку для звернення до суду тощо) та які належить встановити при ухваленні судового рішення у справі.</p> <p>2. Для встановлення обставин, зазначених у частині першій цієї статті, у судовому засіданні заслуховуються пояснення осіб, які беруть участь у справі, показання свідків, досліджуються письмові та речові докази, у тому числі носії інформації із записаною на них інформацією, висновки експертів.</p> <p>3. У випадку визнання сторонами обставин, які входять у предмет доказування в адміністративній справі, за умови достовірності цих обставин та добровільності їх визнання, суд постановляє ухвалу про визнання таких</p>

	<p>обставин встановленими з виходом до нарадчої кімнати. В подальшому визнані встановленими такою ухвалою обставини не доказуються перед судом.</p>
<p>Стаття 225. Підстави для зміни судових рішень</p> <p>1. Суд касаційної інстанції має право змінити судове рішення, якщо у справі немає необхідності досліджувати нові докази або встановлювати обставини, а судове рішення, яке змінюється, є помилковим тільки в частині.</p>	<p>Стаття 225. Підстави для зміни судових рішень</p> <p>1. Суд касаційної інстанції має право змінити судове рішення, якщо у справі немає необхідності досліджувати нові докази або встановлювати обставини, а судовим рішенням, яке змінюється, правильно вирішено спір по-суті, але допущено помилку при визначенні міри застосування обраного способу захисту порушеного права.</p>
<p>Стаття 254. Набрання судовим рішенням законної сили</p> <p>1. Постанова або ухвала суду першої інстанції, якщо інше не встановлено цим Кодексом, набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, встановленого цим Кодексом, якщо таку скаргу не було подано.</p> <p>3. У разі подання апеляційної скарги судове рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті апеляційного</p>	<p>Стаття 254. Набрання судовим рішенням законної сили</p> <p>1. Постанова або ухвала суду першої інстанції, якщо інше не встановлено цим Кодексом, набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, встановленого цим Кодексом, якщо таку скаргу не було подано.</p> <p>3. У разі подання апеляційної скарги судове рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті апеляційного провадження</p>

провадження або набрання законної сили рішенням за наслідками апеляційного провадження.

4. Якщо строк апеляційного оскарження буде поновлено, то вважається, що постанова чи ухвала суду не набрала законної сили.

5. Постанова або ухвала суду апеляційної чи касаційної інстанції за наслідками перегляду, постанова Верховного Суду України набирають законної сили з моменту проголошення, а якщо їх було прийнято за наслідками розгляду у письмовому провадженні, - через п'ять днів після направлення їх копій особам, які беруть участь у справі.

6. Ухвали суду, які не можуть бути оскаржені, набирають законної сили з моменту постановлення.

або набрання законної сили рішенням за наслідками апеляційного провадження. У разі оскарження постанови суду першої інстанції в апеляційному порядку в певній частині, в неоскарженій частині постанова набирає законної сили з моменту спливу строку на оскарження, а в оскарженій – після набрання в цій частині законної сили рішенням за наслідками апеляційного провадження.

4. Якщо строк апеляційного оскарження буде поновлено, то вважається, що постанова чи ухвала суду в оскаржуваній частині не набрала законної сили.

5. Постанова або ухвала суду апеляційної чи касаційної інстанції за наслідками перегляду, постанова Верховного Суду України набирають законної сили з моменту проголошення, а якщо їх було прийнято за наслідками розгляду у письмовому провадженні, - через п'ять днів після направлення їх копій особам, які беруть участь у справі.

6. Ухвали суду, які не можуть бути оскаржені, набирають законної сили з моменту постановлення.

**ЛЬВІВСЬКИЙ АПЕЛЯЦІЙНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД**

вул. Саксаганського, 13, м. Львів, 79005, телефон-факс (032) 261-45-14

e-mail: inbox@apladm.lv.court.gov.ua ЄДРПОУ 34668371№ Р-1234/17 від 02.06. 2017 року**ДОВІДКА**про впровадження результатів дисертаційного дослідження Труш Марти Ігорівни на тему
«Судове рішення в адміністративному процесі»

На нараді з керівниками структурних підрозділів Львівського апеляційного адміністративного суду за наслідками обговорення окремих результатів дисертаційного дослідження Труш Марти Ігорівни на тему «Судове рішення в адміністративному процесі» вирішено, що такі можуть бути використані працівниками відділу судової статистики та узагальнення судової практики при здійсненні аналізів та узагальнень судової практики, оскільки з достатньою повнотою висвітлюють питання, зокрема щодо, класифікації судових рішень в адміністративному процесі, їх структури, щодо можливості суду виходити за межі позовних вимог при ухваленні судового рішення, щодо усунення недоліків судових рішень тощо.

Керівник апарату суду

*С. М. Пашковський*



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
 ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
 IVAN FRANKO NATIONAL UNIVERSITY OF LVIV

вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна
 тел./факс (032) 261-60-48, тел. 260-34-02
<http://www.lnu.edu.ua>, e-mail: lnu@lnu.edu.ua
 Код ЗКПО 02070987 Державна Казначейська служба України
 МФО 820172, р.р. 35225230001061
 № свідоцтва 17701483, ін. под. № 020709813029
 Валютний рахунок № 26007006042 в Укресімбанку
 м. Львова МФО 325718

1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine
 Phone/Fax: +38 (032) 261-60-48, 260-34-02
<http://www.lnu.edu.ua>, e-mail: lnu@lnu.edu.ua
 Code ZKPO 02070987 State Treasury Service of Ukraine
 MFO 820172, Settlement Acc. 35225230001061
 Certificate No. 17701483, Tax IN020709813029
 Foreign Currency Acc.No. 26007006042 in Lviv Branch of
 Ukreximbank MFO 325718

№ 2548-Н від 31.05.2017

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Труш Марти Ігорівни на тему
 «Судове рішення в адміністративному процесі»

Видана про те, що результати дисертаційного дослідження Труш Марти Ігорівни на тему «Судове рішення в адміністративному процесі» можуть бути використані у навчальному процесі на юридичному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка при викладанні відповідних тем з навчальної дисципліни «Адміністративне судочинство України», для підготовки підручників, навчальних посібників тощо, а також можуть бути рекомендовані під час самостійної роботи студентів.

За результатами проведеного аналізу та враховуючи те, що у цих публікаціях з достатньою повнотою висвітлені питання, що розглядаються у всіх розділах дисертаційного дослідження, як джерела рекомендовано такі публікації:

Труш М. І. Вимоги до судового рішення в адміністративній справі / М. І. Труш // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2013. Випуск 58. С. 170–175.

Труш М. І. Вихід суду за межі позовних вимог при ухваленні рішення в адміністративній справі / М. І. Труш // Адвокат. – 2013. – № 10. – С. 44–47.

Труш М. І. Судебное решение в административном деле как акт судебной власти / М. И. Труш // Теория и практика общественного развития : Труды Оренбургского института (филиала) МГЮА. – 2013 – №18. – с. 51–55.

Труш М. І. Межі законної сили судових рішень в адміністративній справі / М.І.Труш // Адміністративне право і процес. – № 1(11). – 2015. – С. 277–282.

Труш М. І. Структура судового рішення в адміністративній справі / М. І. Труш // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2016. Випуск 62. С. 128–137.

Труш М. І. Порядок набрання законної сили судовими рішеннями в адміністративній справі та особливості їх виконання / М. І. Труш // Підприємництво, господарство і право. – 2016. - № 11. – С. 156–161.

13 лютого 2015 року) Львівського національного університету ім. Івана Франка «Проблеми державотворення і захисту прав людини». – Частина 2. – С. 101–104.

Труш М. І. Обґрунтованість як одна з основних вимог до судового рішення в адміністративній справі : Zbornik prispevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie. Pravna veda a prax v tretom tisícročí medzinarodnej vedeckej konferencie 27-28 februar 2015. Universiteta Pavla Josefa Safarika v Kosiciah, Pravnickafaculta, Kosice. – С. 108–110.

Труш М.І. Підстава судового рішення в адміністративному процесі : збірник тез Міжнародної наукової конференції «Чотирнадцять осінні юридичні читання», м. Хмельницький, 23-24 жовтня 2015 року «Актуальні проблеми юридичної науки». – Частина 1. – С. 68–70.

Труш М. І. Вимоги, що пред'являються до змісту судового рішення в адміністративному процесі / М. І. Труш // Матеріали XXII звітної науково-практичної конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини», м. Львів, 4–5 лютого 2016 р. С. 73–75.

Труш М. І. Суб'єктивні межі законної сили судових рішень у деяких категоріях адміністративних справ / М. І. Труш // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання реформування правової системи» (м. Луцьк, 24-25 червня 2016 року). – С. 129–131.

Труш М. І. Періодизація становлення інституту адміністративної юстиції в Україні / М. І. Труш // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Історія вітчизняного та європейського адміністративного права та процесу» (м. Київ, 06 жовтня 2016 року, м. Львів, 11 листопада 2016 року). – С. 411–414.

Труш М. І. Презумпція винуватості суб'єкта владних повноважень в адміністративному процесі / М. І. Труш // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XXIII звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2017 р.) : у 2 ч. Ч. 2. – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2017. – 266 с. – С. 104–106.

Проректор з наукової роботи
член-кореспондент НАН України,
доктор хімічних наук, професор



Гладишевський Р.Є.

Гладишевський Р.Є.

Гладишевський Р.Є.